

**ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
EKONOMIKOS KATEDRA**

Karolina MICKEVIČIENĖ

**SOCIALINIŲ IŠMOKŲ EFEKTYVUMAS GERINANT
GYVENTOJŲ EKONOMINĘ PADĖTĮ IR SKATINANT
DALYVAVIMĄ DARBO RINKOJE**

Magistro darbas

Šiauliai, 2011

**ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
EKONOMIKOS KATEDRA**

Karolina MICKEVIČIENĖ

**SOCIALINIŲ IŠMOKŲ EFEKTYVUMAS GERINANT
GYVENTOJŲ EKONOMINĘ PADĖTĮ IR SKATINANT
DALYVAVIMĄ DARBO RINKOJE**

**Magistro darbas
Socialiniai mokslai, ekonomika (04S)**

Aš, ... teigiu, kad magistro
studijų baigiamasis darbas, kurį teikiu Ekonomikos studijų programos magistro
kvalifaciniam laipsniui įgyti, yra originalus autorinis darbas
.....
(parašas)

Magistro darbo autorius   Karolina Mickevičienė

(vardas, pavardė, parašas)

Vadovas   Doc. dr. Skaidrė Žičkienė

(pareigos, vardas, pavardė, parašas)

Recenzentas _____

(pareigos, vardas, pavardė, parašas)

Karolina Mickevičienė

Socialinių išmokų efektyvumas gerinant gyventojų ekonominę padėtį ir skatinant dalyvavimą darbo rinkoje.

Magistro darbas.

SANTRAUKA

Baigiamajame magistro darbe nagrinėjamos Lietuvoje teikiamos socialinės išmokos, jų efektyvumas remiant skurstančiuosius ir kartu skatinant gyventojų dalyvavimą darbo rinkoje. Teorinėje darbo dalyje analizuojama Lietuvos socialinės paramos sistema, socialinių išmokų samprata, turinys, teikimo sąlygos, identifikuojama jų paskirtis socialinės apsaugos sistemoje. Pateikiama socialinių išmokų efektyvumo vertinimo metodika. Remiantis išanalizuota literatūra, atlikta Lietuvoje teikiamų socialinių išmokų kaitos analizė 2000–2009 metų laikotarpiu. Socialinių išmokų efektyvumas įvertintas skaičiuojant agreguotus išmokų efektyvumo ir rezultatyvumo rodiklius, o kiekviena išmoka nagrinėta remiantis trimis kriterijais: lygio, taiklumo ir darbo paskatų. Gauti rezultatai patvirtino suformuluotą hipotezę, kad esama pajamų palaikymo sistema Lietuvoje neskatina gyventojų dalyvavimo darbo rinkoje. Socialinių išmokų tobulinimas turėtų būti nukreiptas į socialinės pašalpos skyrimo sąlygas. Sumažinus pajamų kompensavimo normą ir padidinus minimalią mėnesinę algą, šeimos pajamos dirbant būtų didesnės nei gaunant tik socialinę pašalpą. Todėl gyventojai būtų suinteresuoti dirbti.

Karolina Mickevičienė

Efficiency of social allowance within improvement of economic situation of people and encouraging participation in the labour market.

Master's Thesis.

SUMMARY

The Final Master's Degree Work analyses Lithuanian social allowances, their efficiency in supporting poor citizens and encouraging their participation in the labour market. Theoretical part analyses the system of Lithuanian social support, the concept of social allowances as well as the content, conditions; their purpose within the system of social protection is identified. Methodology of assessing the efficiency of social benefits is presented. On the basis of the analysed literature, analysis of change in Lithuanian social allowances in 2000-2009 was performed. Efficiency of social benefits was assessed by calculating the aggregated indicators of efficiency and usefulness of allowances; every allowance was analysed on the basis of three criteria: level, accurateness and work stimulus. The obtained results confirmed the hypothesis, that the current system of income keeping does not stimulate the participation of Lithuanian citizens in the labour market. Development of social allowances should be directed towards conditions of giving the social allowance. Reduction of the income compensation rate and increase of the minimal monthly wage would lead to the fact, that income of the working family is bigger than income in the family which gets social allowances. Therefore, citizens would be more interested in working.

TURINYS

ĮVADAS	9
1. SOCIALINIŲ IŠMOKŲ KONCEPTAI IR RAIŠKA	12
1.1. Socialinės apsaugos sistema	12
1.2. Socialinės išmokos – sudėtinė socialinės apsaugos sistemos dalis	19
1.2.1. Socialinių išmokų samprata	19
1.2.2. Socialinių išmokų turinys ir teikimo sąlygos	21
1.2.3. Socialinių išmokų paskirtis socialinės apsaugos sistemoje	26
1.2.4. Socialinių išmokų finansavimo būdai ir šaltiniai	28
1.3. Užsienio valstybių socialinių išmokų sistemos	30
1.4. Socialinių išmokų efektyvumo vertinimo metodika	34
1.4.1. Socialinių išmokų efektyvumo kriterijai	35
1.4.2. Agreguoti socialinių išmokų efektyvumo rodikliai	39
2. LIETUVOJE TEIKIAMŲ SOCIALINIŲ IŠMOKŲ ANALIZĖ	43
2.1. Socialinių išmokų ir pagrindinių ekonominių rodiklių analizė	43
2.2. Socialinės išmokos šeimoms auginančioms vaikus	49
2.3. Piniginė socialinė parama nepasiturintiems gyventojams	58
2.4. Socialinė parama mokiniams	69
2.5. Disponuojamų pajamų įtaka skurdo lygiui, jo kaitos analizė	72
3. SOCIALINIŲ IŠMOKŲ EFEKTYVUMO VERTINIMAS	76
3.1. Agreguoti socialinių išmokų efektyvumo rodikliai	76
3.2. Socialinių išmokų efektyvumo analizė	78
3.2.1. Demigrantinių socialinių išmokų efektyvumo vertinimas	78
3.2.2. Pajamų tikrinimo pagrindu skiriamų socialinių išmokų efektyvumo vertinimas	80
3.2.3. Socialinių išmokų, skiriamų pajamų tikrinimo pagrindu, tobulinimo būdai	88
IŠVADOS	91
PASIŪLYMAI	93
LITERATŪRA	94
PRIEDAI	100

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

1 pav. Socialinės apsaugos sistemos struktūra	16
2 pav. Piniginės socialinės paramos sąveika su kitais ekonominės sistemos elementais	20
3 pav. Lietuvos socialinių išmokų vertinimo schema	34
4 pav. Skurdo spąstų veikimas	36
5 pav. Su socialinėmis išmokomis susijusių išlaidų ir išmokų kompensavimo normos tarpusavio priklausomybė	38
6 pav. Socialinių išmokų efektyvumo koeficientai	40
7 pav. Socialinių išmokų rezultatyvumo koeficientai	41
8 pav. Socialinės apsaugos pajamos ir išlaidos 2000–2009 m., mln. Lt	46
9 pav. Demigrantinių (nepriklausomų nuo pajamų) išmokų ir means-testing (įvertinus pajamas) išmokų santykio dinamika 2000–2009 m	46
10 pav. Socialinių išmokų pagal skirtingas išmokų rūšis dinamika 2000–2009 m. mln. Lt	47
11 pav. Vienkartinė išmoka nėščiai moteriai 2000–2009 m	52
12 pav. Išlaidos vienkartinei išmokai nėščiai moteriai ir bedarbių moterų skaičius 2000–2009 m ..	53
13 pav. Išmokos vaikui gavėjų bei išlaidų dinamika 2000–2009 m	54
14 pav. Globos (rūpybos) išmokos išlaidos bei vaikų, netekusių tėvų globos ir įvaikintų vaikų skaičiaus dinamika 2000–2009 m	56
15 pav. Išlaidos socialinei pašalpai ir nedarbo lygis 2000–2009 m	60
16 pav. Išlaidos socialinei pašalpai, tenkančios vienam gyventojui per metus Lietuvoje	61
17 pav. Išlaidų socialinei pašalpai dalis savivaldybių biudžetų išlaidose socialinei apsaugai 2009 m., mln. Lt	61
18 pav. Socialinės pašalpos gavėjų skaičius ir vidutinės disponuojamos gyventojų pajamos per mėnesį didžiuosiuose Lietuvos miestuose	62
19 pav. Šildymo išlaidų ir išlaidų vandeniui kompensacijų gavėjų bei išlaidų kompensacijoms dinamika 2000–2009 m	63
20 pav. Išlaidos kompensacijoms padengti priklausomai nuo bedarbių skaičiaus 2000–2009 m	64
21 pav. Išlaidų kompensacijoms padengti dalis tenkanti vienam gyventojui per mėn	65
22 pav. Būsto šildymo išlaidų ir išlaidų vandeniui kompensacijos dalis išlaidose socialinei apsaugai didžiuosiuose Lietuvos miestuose ir gyventojų skaičius miestuose 2009 m	65
23 pav. Išlaidų vienkartinei pašalpai socialiai remtiniams asmenims dalis, tenkanti 1000-iai gyventojų 2006–2009 m	67
24 pav. Iš savivaldybių biudžeto mokamos vienkartinės pašalpos socialiai remtiniams asmenims didžiuosiuose Lietuvos miestuose 2009 m	67
25 pav. Socialinės paramos mokiniams išlaidų dinamika 2000–2009 m	69
26 pav. Socialinių paramos mokiniams gavėjų skaičiaus ir išlaidų apimties dinamika 2000–2009 m	70
27 pav. Išlaidos socialinei paramai mokiniams ir mokinių skaičius didžiuosiuose Lietuvos miestuose 2009 m	71
28 pav. Skurdo rizikos lygis iki socialinių išmokų ir po socialinių išmokų skyrimo 2005–2009 m	74
29 pav. Skurdo rizikos gylis 2005–2009 m	75
30 pav. Valstybės remiamų pajamų dydžio ir infliacijos kitimo dinamika 2000–2009 m	81
31 pav. Darbo pasiūlos sprendimai esant galimybei gauti socialinę pašalpą	82
32 pav. Atvejais, kai darbo pasiūla nekinta esant galimybei gauti socialinę pašalpą	83
33 pav. Disponuojamų pajamų priklausomybė nuo pajamų gaunamų dalyvaujant darbo rinkoje ..	84
34 pav. Santykinės skurdo ribos ir maksimalaus socialinės pašalpos dydžio dinamika 2000–2009 m	85
35 pav. Santykinės skurdo ribos ir maksimalaus socialinės pašalpos dydžio santykio dinamika 2000–2009 m	86

LENTELIŲ SĄRAŠAS

1 lentelė. Sąvokos „Socialinė apsauga“ interpretacijos	13
2 lentelė. Socialinės apsaugos struktūra Lietuvoje	18
3 lentelė. Lietuvoje teikiamos socialinės išmokos	43
4 lentelė. Išmokų šeimoms auginančioms vaikus visoje socialinių išmokų struktūroje, mln. Lt	50
5 lentelė. Išmokėtų vienkartinį išmokų gimus kūdikiui, jų gavėjų ir gimusiųjų skaičiaus kitimas 2000–2009 m.	50
6 lentelė. Išmokos privalomosios tarnybos kario vaikui gavėjai ir išlaidos joms išmokėti 2000–2009 m.	55
7 lentelė. Vienkartinės išmokos būstui įsigyti arba įsikurti išlaidų, gavėjų skaičiaus ir vidutinio išmokos dydžio dinamika 2000–2009 m.	58
8 lentelė. Socialinės pašalpos gavėjų, išlaidų pašalpai ir vidutinio pašalpos dydžio dinamika 2000–2009 m.	59
9 lentelė. Išlaidų suteiktai piniginei socialinei paramai iš savivaldybės biudžeto dinamika	66
10 lentelė. Vienkartinės pašalpos dydis 2009 m.	68
11 lentelė. Bendrosios ir disponuojamosios namų ūkių pajamos 2009 m.	72
12 lentelė. Ekvivalentinės piniginės disponuojamosios pajamos pajamų kvintilinėse grupėse	73
13 lentelė. Skurdo rizikos lygis pagal gyvenamąją vietą ir namų ūkio sudėtį 2009 m.	74
14 lentelė. Agreguoti socialinių išmokų efektyvumo ir rezultatyvumo rodikliai 2009 m., proc.	76
15 lentelė. Vartojimo išlaidos vienam namų ūkio nariui per mėnesį 2008 m., Lt	87
16 lentelė. Šeimos pajamos dirbant už minimalią mėnesinę algą bei gyvenant tik iš socialinės pašalpos esant skirtingai kompensavimo normai	88
17 lentelė. Šeimos pajamos dirbant už padidintą minimalią mėnesinę algą bei gyvenant tik iš socialinės pašalpos esant skirtingai kompensavimo normai	89

SĄVOKŲ ŽODYNAS

Šios sąvokos magistro darbe pateikiamos remiantis šaltiniais: Socialinės apsaugos terminų žodynas (1999). Vilnius: „PIF leidyba“. Vainienė, R. (2008). Ekonomikos terminų žodynas. Vilnius; Lietuvos Respublikos Piniginės socialinės paramos mažas pajamas gaunančioms šeimoms (vieniems gyvenantiems asmenims) įstatymas (2006). Nr. X-916. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimas. Lietuvos Respublikos Išmokų vaikams įstatymas (1994). Nr. I-621. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimas.

A

Agregavimas – rodiklių sujungimas, apibendrinimas, stambinimas. Ekonomikoje agregavimas taikomas bendrosios ūkio raidos tendencijoms apibūdinti ir lyginti.

B

Būsto išlaidų kompensacija – dalinis gyvenamųjų patalpų šildymo, karšto vandens ir kitų išlaidų apmokėjimas mažas pajamas turinčioms šeimoms.

Bazinė socialinė išmoka (BSI) - tai Socialinės apsaugos išmokų atskaitos rodiklių ir bazinio baudų ir nuobaudų dydžio nustatymo įstatymu nustatyta tvarka LR Vyriausybės patvirtintas rodiklis socialinės apsaugos išmokoms apibrėžti ir apskaičiuoti.

E

Efektyvumas – išteklių panaudojimo veiksmingumas, kai norimas rezultatas pasiekiamas mažiausiomis įmanomomis sąnaudomis arba naudojant turimus išteklius pasiekiamas maksimaliai įmanomas rezultatas.

G

Globojamas vaikas – vaikas, kuriam įstatymų nustatyta tvarka yra nustatyta vaiko laikinoji arba nuolatinė globa ar rūpyba.

Grynoji pakeičiamumo norma (GPN) – bedarbio gaunamos pašalpos dydis, palyginti su jo gautu darbo užmokesčio dydžiu tam tikru nustatytu laikotarpiu. Kai pakeičiamumo norma per didelė (pvz., artima vienetai), bedarbis praranda paskatą ieškoti darbo ir meliau gyvena iš socialinės pašalpos.

I

Infliacija – piniginio vieneto perkamosios galios kitimas ir bendrojo kainų lygio didėjimas. Infliaciją sukelia pinigų kiekio didinimas, pvz., kreditų emisija ar kai kurių išteklių, pvz., naftos, kainų pokyčiai. Infliacija matuojama vartotojų kainų indeksu išreiškiamu procentais.

Išlaidos būsto šildymui – išmatuotų, priskirtų pagal Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos rekomenduojamus ar vartotojų siūlomus šilumos paskirstymo metodus ar kitaip nustatytų energijos ar kuro sąnaudų patalpoms šildyti, padaugintų iš jų kainos, suma (įskaitant pridėtinės vertės mokestį).

Išlaidos karštam vandeniui – karšto vandens kiekio, padauginto iš jo kainos, arba išlaidų už šaltą vandenį, suvartotą karštam vandeniui paruošti, ir energijos ar kuro sąnaudų, suvartotų šaltam vandeniui pašildyti, padaugintų iš jų kainos, bei energijos ar kuro sąnaudų karšto vandens temperatūrai palaikyti (cirkuliacijai), padaugintų iš jų kainos, suma (įskaitant pridėtinės vertės mokestį).

Išlaidos šaltam vandeniui – šalto vandens ir nuotekų kiekių, padaugintų iš jų kainų bei pardavimo veiklos sąnaudų (išlaidų), suma (įskaitant pridėtinės vertės mokestį).

Išmoka – bet kuris piniginis arba natūrinis išmokėjimas, įskaitant lengvatas (pavyzdžiui, iš socialinio draudimo fondo mokama suma).

L

Loresco kreivė – šeimų pasiskirstymą pagal pajamas vaizduojanti kreivė, naudojama socialinei nelygybei apibūdinti.

M

Minimalus gyvenimo lygis (MGL) – valstybės nustatomas statistinis rodiklis, apskaičiuojamas kaip vieno asmens piniginių pajamų suma, kuri turėtų garantuoti minimalų socialiai priimtina poreikių patenkinimo lygį, atitinkantį organizmo maisto poreikius pagal fiziologines normas, taip pat minimalius drabužių, avalynės, baldų, ūkinių, sanitarijos ir higienos reikmenų, buto, komunalinių, buitinių, transporto, ryšių, kultūros ir švietimo paslaugų poreikius.

Minimali mėnesinė alga (MMA) – valstybės nustatomas mėnesio arba valandinio darbo užmokesčio dydis, kurį privalo mokėti darbdavys darbuotojui nepriklausomai nuo darbuotojo atlikto darbo kiekio ir kokybės.

N

Nedarbo lygis – nevisiškas darbo jėgos išteklių panaudojimas ekonominėje veikloje. Nedarbo lygis įvertinamas pagal ieškančių darbo asmenų (bedarbių) ir visos darbo jėgos santykį.

Nepasiturinti šeima arba vienas gyvenantis asmuo – šeima arba vienas gyvenantis asmuo, kurie, įvertinus jų turimą turtą ir pajamas, šio įstatymo nustatyta tvarka turi teisę gauti piniginę socialinę paramą.

P

Pajamos – lėšos, kurias gauna asmuo, šeima arba namų ūkis (darbo užmokesčio, pašalpų, pensijų, dividendų ir pan. pavidalu). Taip pat priskiriamos ne tik nominaliosios namų ūkio pajamos, bet ir piniginis jo natūrinių pajamų įvertinimas.

S

Skurdo lygis – pajamų arba gyvenimo lygis, kurio nepakanka žmogaus sveikatai, saugumui bei orumui laiduoti.

Skurdo riba – ribinis pajamų dydis, kurio negaunantys asmenys yra laikomi skurstančiais.

Skurdo sąlygos – 1) padėtis, kuriai esant darbo užmokestis kaip socialinės apsaugos išmokų alternatyva yra mažas (ypač atskaičius mokesčius bei įmokas) ir nepatrauklus, tad gyvenimas iš išmokų lemia skurdą, kadangi neskatina žmonių ieškoti būdų užsidirbti pragyvenimui. 2) padėtis, kuriai esant nominaliųjų asmens pajamų (paprastai darbo užmokesčio) didėjimas tik blogina jo tikrąją finansinę padėtį, kadangi nebemokamos ar mažinamos pašalpos, kurios iki tol, patikrinus gaunamas lėšas, buvo mokamos.

Socialinė aprėptis – 1) gyventojų arba kurių nors jų grupių apsauga nuo tam tikros rizikos. 2) paramos, kurią laiduoja socialinės apsaugos išmokos, mastas.

Socialinė apsauga – visapusiška socialinės apsaugos sistema, padedanti valstybei laiduoti gyventojų aprūpinimą ligos, sužalojimo, senatvės, nedarbo ir kitais atvejais, suteikti papildomų pajamų nustatytiems šeimos poreikiams tenkinti.

Socialinė parama – pagalba, teikiama pinigais arba natūra asmenims, kurie neturi išteklių būtiniesiems poreikiams patenkinti.

Socialinė pašalpa – nesiejama su įmokomis valstybės (savivaldybės) mokama pašalpa neturintiems nustatytų pajamų asmenims. Piniginė pašalpa, skiriama asmeniui, jei dėl tam tikrų priežasčių jo šeimos pajamos yra mažesnės už nustatytas valstybės remiamas pajamas.

V

Valstybės remiamos pajamos (VRP) – apskaičiuojamos vienam šeimos nariui, atskaitant iš pajamų privalomus mokėjimus ir neįskaitant išmokėtos socialinės pašalpos, kompensacinių išmoku, taip pat visų rūšių draudimo pajamų, išskyrus laikino nedarbingumo pašalpas.

Vartojimo išlaidos – 1) einamųjų poreikių tenkinimas; 2) išlaidos, skirtos tenkinti einamiesiems individo ar valstybės poreikiams, įsigyjant vartojimo prekių ir paslaugų.

IVADAS

Tyrimo aktualumas. Pastaruoju metu Lietuvoje vyraujantis aukštas nedarbo lygis, didėjančios vartojimo prekių kainos, kintantys infliacijos tempai, nemažėjantis emigruojančių į kitas Europos šalis skaičius ir vis daugiau likusiųjų gyvena žemiau skurdo ribos. Šie pokyčiai neigiamai veikia gyventojus, kurių pajamos nėra pakankamos, kad patenkintų bent būtiniausius poreikius. Naujų technologijų kūrimas ir industrinės visuomenės vystymasis lėmė didėjančią socialinę riziką nulemiančių veiksnių skaičių. Dėl to vis svarbesnė tampa valstybės vykdoma socialinė politika – piliečių teisių ir laisvių apsauga, žmonių socialinių poreikių tenkinimo priemonių įgyvendinimas, būtinojo gyvenimo lygio palaikymas, būtinų darbo sąlygų užtikrinimas, socialinis aprūpinimas.

Socialinė pagalba asmenims, netekusiems pajamų arba turintiems nepakankamas pajamas pragyventi, šiuo metu yra teikiama socialinio draudimo ir socialinės paramos forma. Socialinė parama neužtikrina žmogui ilgalaikio ekonominio bei socialinio saugumo, o tik padeda išgyventi ekstremaliomis sąlygomis. Tai tarsi tinklas, kuris apsaugo suteikus paramą tiems asmenims, kuriems ji labai reikalinga.

Vienas pagrindinių socialinės paramos tikslų – padėti tenkinti būtiniausius poreikius asmenims, kurių gaunamos pajamos yra nepakankamos, o gebėjimas pasirūpinti savimi dėl objektyvių, nuo jų nepriklausančių priežasčių, yra ribotas. Todėl asmenims, kurie gyvena vieni, šeimoms ir vaikams yra mokamos socialinės išmokos ir teikiamos socialinės garantijos bei lengvatos.

Lietuvos socialinės paramos sistemą sudaro dvi dalys: 1) socialinės išmokos (piniginė socialinė parama ir 2) socialinės paslaugos. Socialinės išmokos skiriamos tiesiogiai asmeniui, kuriam reikalinga piniginė parama. Tačiau, kad lėšos teikiant paramą būtų skirstomos tikslingai ir efektyviai, būtina racionali socialinių išmokų teikimo sistema. Lietuvoje socialinės išmokos skirstomos nepakankamai efektyviai, todėl tikslinga įvertinus esamą situaciją, ieškoti geresnių paramos žmogui teikimo sąlygų.

Socialinės apsaugos įgyvendinimu besirūpinančios Lietuvos institucijos sudėtingomis socialinėmis ir ekonominėmis sąlygomis ieško būdų, kaip teisingai formuoti socialinę politiką, atitinkančią rinkos ekonomikos dėsnius. Vis dėlto, sudėtinga rasti racionaliausią būdą teikti socialines išmokas, kuris užtikrintų tikslingą ir pakankamą paramos teikimą. Efektyvesnei socialinei politikai formuoti atliekami moksliniai tyrimai (Lazutka, R., Žalimienė, L., Skučienė, D. ir kt., 2008; Čerkauskaitė, 2005; Karpuškienė, 2002). Šiuo magistro darbu siekiama išsiaiškinti efektyviausią socialinių išmokų teikimą dabartinėmis sąlygomis ir kaip būti galima jį koreguoti, siekiant užsibrėžto tikslo.

Tyrimo mokslinė problema ir jos ištyrimo lygis. Visais laikais esama individų, kurie nesistengia kurti materialių vertybių. Atsiranda rimta problema atskirti tuos, kurie patys savimi negali pasirūpinti, ir tuos, kurie to daryti nenori.

Socialinės išmokos šalies ekonomikoje yra viena pajamų perskirstymo priemonių. Tai pasireiškia per socialinėms išmokoms finansuoti reikalingas lėšas (transferus), kurios gaunamos apmokestinus gyventojų pajamas arba ekonominės veiklos rezultatus. Mokesčiai sumažina gyventojų pajamas ir kartu balansuoja šalyje vyraujančią pajamų diferenciaciją. Tačiau pakankamai didelės ir nesudėtingai gaunamos socialinės išmokos sumažina šios paramos gavėjų norą dalyvauti darbo rinkoje ar dirbti už minimalų atlyginimą. Ši situacija parodo, kad socialinių išmokų teikimas nėra pakankamai efektyvus.

Atlikus sisteminę mokslinės literatūros analizę, **mokslinę problemą** galima formuluoti klausimu:

Kokiais kriterijais vadovaujantis socialinių išmokų teikimas būtų efektyviausias ir tikslingiausias?

Socialinės apsaugos sistema, jos struktūra, socialinių išmokų efektyvumas, jų reikšmingumas tiek Lietuvos, tiek užsienio autorių nagrinėjami pakankamai mažai. Pagrindiniai užsienio ir Lietuvos mokslininkai analizavę šią temą: Beckerman, W. (1979), Barr, N. (1993), D. Pieters (1998), Kraus, M. (2004), A. Guogis (2004, 2006, 2007), D. Bernotas (2004, 2006), J. Tartilas (2005), R. Lazutka (2001, 2008, 2009), L. Žalimienė (2004, 2008), T. Medaiskis (2009), V. Karpuškienė (2002), Stankūnienė, V (2001, 2005) ir kt.

Tyrimo objektas – Lietuvos socialinės paramos sistema.

Tyrimo dalykas – Lietuvoje teikiamos socialinės išmokos.

Tyrimo tikslas – atlikti socialinių išmokų Lietuvoje analizę ir įvertinti jų efektyvumą gerinant gyventojų ekonominę padėtį ir skatinant dalyvavimą darbo rinkoje.

Uždaviniai:

1. Analizuojant mokslinę literatūrą, atskleisti socialinių išmokų sampratą, turinį, teikimo sąlygas ir paskirtį socialinės apsaugos sistemoje.
2. Atlikti socialinių išmokų analizę 2000–2009 metais.
3. Įvertinti atskirų socialinių išmokų rūšių efektyvumą ir išsiaiškinti jų neefektyvumo priežastis.
4. Remiantis gautais rezultatais, pateikti socialinių išmokų skyrimo tobulinimo būdus.

Siekiant nurodyto tikslo, magistro darbe keliami **hipotezė**, kad esama pajamų palaikymo sistema Lietuvoje neskatina gyventojų dalyvavimo darbo rinkoje. Atlikus socialinių išmokų efektyvumo analizę, konkretizuotos socialinių išmokų teikimo problemos, kurias pašalinus parama gyventojams tampa tikslingesnė ir efektyvesnė.

Tyrimo metodai. Mokslinės literatūros analizė ir apibendrinimas, lyginamoji analizė, statistinių duomenų grupavimas ir klasifikavimas, duomenų sisteminimas, loginė analizė. Socialinių išmokų efektyvumui įvertinti skaičiuoti agreguoti išmokų efektyvumo ir rezultatyvumo rodikliai, o kiekviena išmoka nagrinėta remiantis trimis kriterijais: lygio, taiklumo ir darbo paskatų.

Darbo struktūra. Baigiamąjį magistro darbą sudaro trys pagrindinės dalys. *Pirmojoje dalyje* atskleidžiama Lietuvos socialinės apsaugos sistema, jos struktūra. Detaliau aptariamos socialinės išmokos, jų turinys, teikimo sąlygos, finansavimo būdai ir šaltiniai, analizuojama socialinių išmokų paskirtis socialinės apsaugos sistemoje. Taip pat atskleidžiamos kitų šalių socialinės apsaugos sistemos, skiriamų socialinių išmokų teikimo sąlygos ir reikšmė. Aptariama darbe naudojama socialinių išmokų efektyvumo vertinimo metodika. *Antrojoje dalyje* atliekama Lietuvoje teikiamų socialinių išmokų analizė 2000–2009 m. Analizuojami pagrindiniai ekonominiai rodikliai, susiję su socialinių išmokų teikimu, atskleidžiama atskirų socialinių išmokų rūšių išlaidų ir paramos gavėjų skaičiaus dinamika. Įvertinama disponuojamų pajamų įtaka skurdo lygiui ir jo kaita analizuojamu laikotarpiu. *Trečiojoje magistro darbo dalyje*, apskaičiavus agreguotus socialinių išmokų efektyvumo rodiklius, siekiama atskleisti Lietuvoje teikiamų socialinių išmokų efektyvumą ir įvardinti neefektyvumo priežastis. Remiantis gautais rezultatais siūlomi efektyviausi socialinių išmokų teikimo tobulinimo būdai. Darbo pabaigoje formuluojamos išvados, pateikiamos rekomendacijos.

Atliekant Lietuvoje teikiamų socialinių išmokų analizę 2000–2009 m. laikotarpiu, buvo išnagrinėti 87 literatūros šaltiniai, tarp jų Lietuvos Respublikos įstatymai, įsakymai ir kiti teisės aktai, reglamentuojantys piniginę socialinę paramą šalyje; mokslinė, statistinė, ekonominė literatūra; straipsniai moksliniuose žurnaluose ir leidiniuose; Statistikos departamento kaupiami duomenys, rengiami statistikos leidiniai, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos pranešimai ir informacija. Darbe pateikiami 35 paveikslai 17 lentelių ir 7 priedai. Darbo apimtis 99 puslapiai (be priedų).

Darbo atsiribojimai. Darbe atlikta 2000–2009 metų Lietuvoje suteiktų socialinių išmokų analizė. Kadangi LR Statistikos departamentas statistikos leidinius „Socialinė apsauga Lietuvoje“, „Gyventojų pajamos ir gyvenimo sąlygos“ apie 2010 m. parengs 2011 m. spalio – gruodžio mėn., darbe atsiribojama nuo 2010 metų duomenų analizės.

1. SOCIALINIŲ IŠMOKŲ KONCEPTAI IR RAIŠKA

1.1. Socialinės apsaugos sistema

Kiekvienos valstybės socialinės politikos tikslas – teikti tam tikras socialines garantijas, laiduoti visuomenės socialinį ekonominį saugumą, reguliuoti visuomeninius santykius, ginti piliečių teises. Svarbu užtikrinti tokių socialinės politikos sričių, kaip švietimas, kultūra, sveikatos apsauga, piliečių teisių apsauga, teikimą. Taip pat labai svarbi dar viena valstybės socialinės politikos sudedamoji dalis – socialinė apsauga. Valstybės individualiai kuria savo socialinės apsaugos modelį. Šis modelis padeda apsaugoti žmones nuo socialinės rizikos pasekmių. Socialinė apsauga yra valstybės politikos priemonė, užtikrinanti žmonių saugumą valstybėje, paramą esant poreikiui.

Kylant socialinei rizikai, būtina imtis tam tikrų priemonių padėti žmogui. Socialinė rizika gali būti apibrėžiama kaip sisteminė pačios visuomenės, kurios tykoja grėsmės ir pavojai, nulemti industrinių ir gamybinių modernizavimo procesų, veikla. Daugeliu atvejų socialinę realybę globalizacijos sąlygomis galima interpretuoti kaip rizikos pasireiškimą, egzistuojantį visose gyvenimo sferose. Socialinė rizika tampa kasdiene rutina, pavojinga visai visuomenei (Guogis, 2004).

J. Tartilas (2005) išskiria tris socialinės rizikos požymius:

- Ryšys su visuomeniniu darbo organizavimu;
- Tikimybinis pobūdis, t. y. tik tikimybės egzistavimas, kad atsiras socialinė rizika;
- Objektyvios atsiradimo sąlygos.

Kadangi visi socialinės rizikos atvejai sąlygoja darbuotojų pajamų sumažėjimą, praradimą ar papildomų išlaidų atsiradimą, valstybė siekdama paremti piliečius vykdo tiesioginę finansinę paramą.

Daugelyje šalių atskiros socialinės apsaugos schemas aprėpia pagrindines socialines rizikas: senatvę, ligą, neįgalumą, našlystę, nedarbą, šeimos našta. Socialinę apsaugą gyventojams laiduoja parengta ir nuolat tobulinama atitinkama teisinė bazė bei sukurta adekvati institucinė sistema (Socialinė apsauga..., 2010).

Sudėtinga išvengti socialinės rizikos visuomenėje, todėl aiški ir racionali valstybės socialinės apsaugos sistema yra tarsi garantas, jog valstybė yra pasirengusi padėti žmogui, susidūrusiam su socialine rizika.

Socialinės apsaugos sąvoka Europos kultūrinėje terpėje vartojama nevienodai, nors apibrėžia tą patį. Ši sąvoka gali būti tapatinama su *socialiniu saugumu*, *socialine rūpyba* ar *socialine sauga*. Taip pat nevienodai apibrėžiamas ir interpretuojamas socialinės apsaugos terminas, nes skirtingas ekonominis ir socialinis užsienio ir Lietuvos autorių požiūris atspindi vis kitus socialinę situaciją nusakančius rodiklius (1 lentelė).

Sąvokos „Socialinė apsauga“ interpretacijos

<i>Autorius, metai</i>	<i>Įvairios Socialinės apsaugos apibrėžimo formos</i>
LR Konstitucija, 1992	38 str.: „valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę“; 48 str.: „Kiekvienas žmogus gali <...> gauti teisingą apmokėjimą už darbą ir socialinę apsaugą nedarbo atveju“; 52 str.: „Valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais“
Socialinės apsaugos terminų žodynas, 1999	Visapusiška socialinės apsaugos sistema, padedanti valstybei laiduoti gyventojų aprūpinimą ligos, sužalojimo, senatvės, nedarbo ir kitais atvejais, suteikti papildomų pajamų nustatytiems šeimos poreikiams tenkinti.
A. Walker, 1994 (cit. Bernotas, Guogis, 2003)	Valstybinė socialinė apsauga rūpinasi ne tik neapdraustaisiais rizikos atvejais, bet ir individualiais, nepakankamai sugebančiais rūpintis ateitimi. Ji yra valstybinio perskirstomojo pobūdžio ir įgyvendina socialinį planavimą.
I. Leliūgienė, 1997	Piliečių apsauga, suteikta valstybės siekiant įveikti rizikingas situacijas kasdieniniame individo gyvenime, pvz. liga, bedarbystė, maitintojo mirtis, senatvė, invalidumas ir pan.
D. Pieters, 1998	Visuma priemonių, kurių dėka sukuriamas tarp žmonių, netekusių (ar iškilus grėsmei netekti) darbo pajamų arba patyrusių itin didelių išlaidų solidarumas.
R. Lazutka, 2001	Visapusiška žmogaus apsauga nuo pajamų praradimo. Ši apsauga pasireiškia pinigineis išmokomis socialinių rizikų atvejais. Teikiama ir nepiniginė parama žmonėms, kuriems gresia pavojus susidurti su socialine rizika arba jau susidūrusiems su ja (perkvalifikavimo kursai bedarbiams, medicinos pagalbos priemonės ir pan.).
V. Karpuškienė, 2002	Visuma priemonių, kurių dėka sukuriamas solidarumas tarp šalies gyventojų, dėl objektyvių priežasčių netekusių arba galinčių netekti darbo pajamų, arba turėti ypatingų išlaidų.
L. Žalimienė, 2004	Visuma priemonių, kurių imasi valstybės ar privačios institucijos, siekdamos palengvinti namų ūkiams ar individams tenkančių tam tikrų rizikos veiksnių bei poreikių našta, jei ši apsauga nenulemta tarpusavio ar asmeninių sandorių.
J. Bagdonavičius, 2005	Socialinė apsauga tai ne tik gyventojų socialinių interesų sauga, bet ir valdžios institucijų pasirengimas ir sugebėjimas sukurti socialinių interesų įgyvendinimo ir gynimo mechanizmą, palaikyti visuomenės socialinį stabilumą.
J. Tartilas, 2005	Socialinė sauga – visuma priemonių, kurias pasitelkus sukuriamas žmonių, netekusių darbo pajamų arba turėjusių ypatingų išlaidų, solidarumas. Tai pinigines pašalpos, išmokamos visuotinai pripažintais socialinės rizikos atvejais: dėl senyvo amžiaus, invalidumo arba nedarbo, kai žmogus netenka pajamų iš apmokamo darbo, trūkstant lėšų pragyvenimui ir pan.
D. Bernotas, A. Guogis, 2006	Valstybės nustatytų socialinių ekonominių priemonių visuma, teikianti gyvenimui reikalingų lėšų ir paslaugų gyventojams, kurie dėl įstatymų numatytų priežasčių negali apsirūpinti iš darbo ir kitokių pajamų arba yra nepakankamai aprūpinti.
L. Dromantienė, 2008	Socialinė apsauga būtina siekiant užtikrinti darnią žmogaus socialinę raidą – t. y. procesą, praplečiantį žmogaus pasirinkimo galimybes, nes bet kuriame visuomenės gyvenimo lygyje žmogus privalo turėti galimybę pasirinkti tris svarbiausius dalykus: 1) ilgai ir sveikai gyventi; 2) įgyti žinių; 3) apsirūpinti ištekliais, reikalingais normaliam gyvenimo lygiui pasiekti.
T. Medaiskis, 2009	Socialinė apsauga – įstatymų nustatyta socialinių, ekonominių, organizacinių priemonių sistema, užtikrinanti lėšų ir paslaugų teikimą tiems asmenims, kurie įstatymų numatytais atvejais dėl senatvės, negalios (invalidumo), mirties, ligos, motinystės (tėvystės), nedarbo ar šeimos aplinkybių praranda pajamas arba turi papildomų išlaidų arba dėl mažų pajamų negali pakankamai savęs aprūpinti iš darbo arba kitokių pajamų.

Saltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis LR Konstitucija (1992), Socialinės apsaugos terminų žodynas (1999), Walker (1994), Leliūgienė (1997), Pieters (1998), Lazutka (2001), Karpušienė (2002), Žalimienė (2004), Bagdonavičius (2005), Tartilas (2005), Bernotas, Guogis (2006), Dromantienė (2008), Medaiskis (2009).

Išanalizavus daugelio Lietuvos ir užsienio autorių socialinės apsaugos sampratą, galima teigti, kad *socialinė apsauga* – tai valstybės atsakomybė įvairiomis priemonėmis pasirūpinti visuomenės socialine raida bei užtikrinti paramą žmonėms, kuriems gresia pavojus susidurti su socialine rizika arba jau susidūrusiems su ja.

Nepaisant sprendžiamų problemų panašumo ir vienatipiškumo, skirtingos šalys pasirenka savitus metodus, įvairius priėjimo prie žmogaus būdus ir nevienodai organizuoja problemų

Socialinių išmokų efektyvumas gerinant gyventojų ekonominę padėtį ir skatinant dalyvavimą darbo rinkoje

sprendimą (Leliūgienė, 2002). Galima pastebėti tam tikras tendencijas ir kryptis, kaip atskiros valstybės kūrė savo socialinės apsaugos sistemą.

XX a. Europos valstybių socialinėje politikoje pradėta vartoti terminą „gerovės valstybė“. Tai tam tikra valstybės socialinės raidos stadija, siejama su materialine gerove bei pilietinėmis laisvėmis. M. Kraus (2004) teigia, kad gerovės valstybės tradicija yra išsivyravusi humanistiniame suvokime, egzistuoja visuotinė atsakomybė už visuomenę, kiekvieno jos piliečio gerovę. Gerovės valstybės bruožas yra užtikrinti socialiniai priimtino gyvenimo būdą su minimalia nesaugumo riba sukuriant socialinių teisių normas šalyje. Gerovės valstybės socialinės apsaugos tikslas – sukurti gerovę visiems piliečiams. Socialinės politikos ypatybės bei konkrečius įgyvendinimo būdus šalyje sąlygoja vyraujantis gerovės valstybės tipas (Žalimienė, 2004).

Plačiausiai analizuojamą socialinės politikos modelių skirstymą, pagal kurį kuriamos atskirų šalių socialinės apsaugos sistemos, pateikė G. Esping-Andersen (1996). Autorius teorinį socialinės gerovės politikos skirstymą į modelius pritaikė lyginamajai gerovės valstybių analizei. Šis klasifikavimas grindžiamas socialinių teisių charakteristikomis, stratifikacijos sąlygojama struktūra ir valstybės-šėimos-rinkos savitarpio santykių būdais (Stankūnienė, Eidukienė, Gruževskis ir kt. 2001). Pagal tai, kam teikiamas pagrindinis vaidmuo socialinės apsaugos organizavime ir laidavime, skiriami tokie gerovės valstybės tipai:

- Liberalus,
- Socialinis demokratinis,
- Konservatyvus korporatyvinis.

Liberalioje gerovės valstybėje prioritetai teikiami rinkai, sukuriama prielaida kiekvienam pasirūpinti savimi. Šio tipo valstybė garantuoja tik minimalią paramą piliečiams ir tik tiems, kurie objektyviai negali savimi pasirūpinti. Daugiausia dėmesio skiriama galimybių ir sąlygų kūrimui tam, kad kiekvienas galėtų pats pasirūpinti savimi ir savo šeimos gerove. Socialinė parama labai griežtai siejama su poreikio vertinimu ir dažniausiai testuojama, t. y. teikiama priklausomai nuo asmens pajamų ir turto įvertinimo. Šios charakteristikos tinka JAV, Kanados, Australijos, Japonijos, D. Britanijos gerovės valstybėms (Žalimienė, 2004, p. 241).

Konservatyvus-korporatyvinio modelio valstybės pirmenybę teikia tradicinei šeimai išsaugoti. Socialinės paslaugos teikiamos tik tada, kai šeima nebesugeba išspręsti iškilusių problemų. Čia vyrauja socialinio draudimo schemų įvairovė, nes skirtingų klasių ir statuso šeimos turi teisę į skirtingas paslaugas ir išmokas. Šio modelio išmokos didesnės nei liberaliojo, tačiau gerokai mažesnės nei socialdemokratinio (Stankūnienė, Eidukienė, Gruževskis ir kt. 2001). Taigi konservatyviojo tipo šalyse beveik visos pašalpos priklauso nuo to, ar dalyvaujama darbo rinkoje. Šalys, kurios priskiriamos šiam valstybės tipui yra Austrija, Prancūzija, Italija.

Trečiasis gerovės valstybės modelis, kurį išskyrė G. Esping-Andersen yra *socialdemokratinis*. Šio modelio valstybėms būdingas valstybės funkcijų ir reikšmės maksimizavimas, visiems piliečiams laiduojantis gerovę ir aprūpinimą. Valstybė prisiima didžiausią atsakomybę už užimtumo, socialinės apsaugos ar paramos garantijas kiekvienam piliečiui. Tai reiškia, kad socialinė politika orientuojama į visus piliečius, o ne į atskiras pažeistųjų grupes (Žalimienė, 2004). Prie socialdemokratinių valstybių priskiriamos Skandinavijos šalys (Švedija, Danija, Norvegija).

Remiantis šiais trimis gerovės valstybės modeliais formuojamos šalių socialinės apsaugos sistemos. Nors modeliai pateikti, kaip idealūs variantai, tačiau kiekviena valstybė daugiau vadovaujasi vieno modelio bruožais ir taip formuoja savo individualią socialinės apsaugos sistemą.

Kai kurie autoriai socialinę apsaugą grindžia visuomeninių interesų *solidarumu*. „Tai rizikos išlaidų pasidalijimas tarp visuomenės narių, mokesčių mokėtojams ne tik užsitikrinant savo socialinį saugumą, bet ir paremiant tuos, kurie patys negali savimi pasirūpinti“ (Žalimienė, 2004). Šis principas gali būti aiškinamas akcentuojant socialinės apsaugos formas, t. y. teikiant socialinę paramą ir vykdant socialinį draudimą. Kaip teigia Buškevičiūtė (2006), esant socialiniam draudimui, solidarumo sistemų nariai savanoriškai ar privalomai moka draudiminiuosius įnašus, o nariui patyrus socialinę riziką, yra galimybė gauti socialinę pašalpą, kuri dažniausiai yra finansuojama valstybės lėšomis.

Socialinės apsaugos sistemoje taip pat išskiriamas *universalumo* principas, kuris tiesiog apibrėžia galimybę gauti socialinę paramą – lėšos skiriamos visų socialinių grupių piliečiams. Šio principo taikymas labiausiai pastebimas Skandinavijos šalyse. Tuo tarpu D. Britanijoje išmokų skyrimas remiantis universalumo principu yra pakankamai ribotas. Tačiau šioje šalyje skiriamoms išmokoms plačiai taikomas *pašalpų reikalingumo nustatymas* (angl. means-testing). Šis principas yra seniausiai taikomas socialinės apsaugos sistemoje. Finansinė parama (išmokomis) skiriama tik tiems asmenims, kurie gali įrodyti, kad jie neturi jokių kitų pakankamų pajamų ar išteklių – tuo tikslu, kad jie yra nepasiturintys ir būtent šis pašalpų reikalingumo nustatymas padeda tiksliai nustatyti žmogaus finansinę situaciją (Alcock, 1999).

Tiek užsienio, tiek Lietuvos autoriai sutaria, kad solidarumo ir universalumo principai yra vieni svarbiausių socialinės rūpybos sistemoje. Tačiau modeliuojant socialinę apsaugą šalyje taip pat svarbūs dar keli principai:

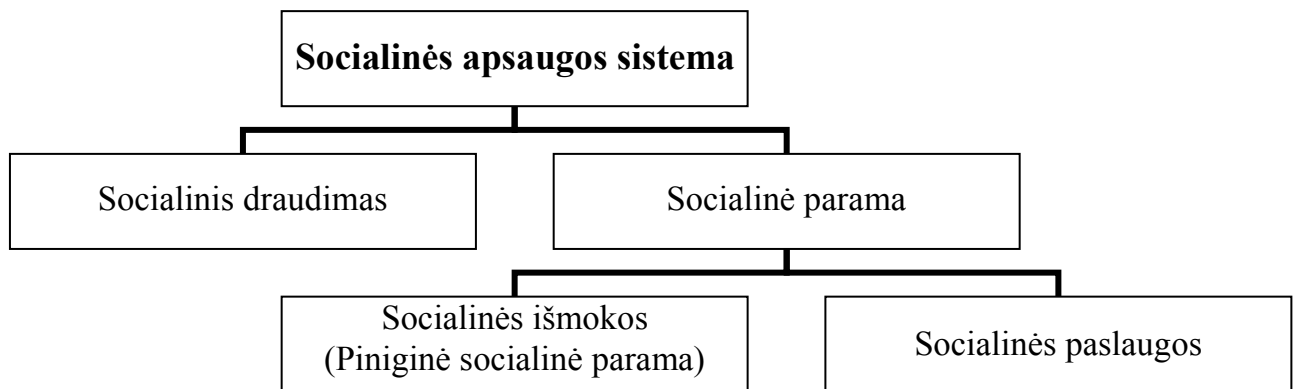
- *Nuopelnų principas*. Pagal jį teisė į apsaugą ir apsaugos dydis priklauso nuo asmens išankstinio įnašo (įmokos) į socialinės apsaugos sistemą. Įmoka paprastai nustatoma procentine dalimi nuo buvusio darbo užmokesčio, kuris savo ruožtu atspindi, kiek asmuo įdėjo pastangų dalyvaudamas darbo rinkoje iki susidūrimo su socialine rizika.
- *Kategorinis principas*. Jis reiškia, kad remiami asmenys, priklausantys tam tikrai iš anksto numatyta kategorijai (seni žmonės, vaikus auginančios šeimos ir pan.).

Kategorijos nustatomos atsižvelgiant į tai, ar joms gali grėsti pragyvenimo sunkumai ir skurdas.

- *Stokos arba skurdo principas*. Pagal jį remiami tik tie, kurių pragyvenimo šaltiniai yra nepakankami. Tai ištiriama kiekvienu atskiru atveju prieš nusprendžiant suteikti socialinę paramą (Lazutka, 2001).

Kadangi socialinės apsaugos sistemos struktūra formuojama atsižvelgiant į kiekvienos valstybės gerovės modelį bei tam tikrus, visuotinai priimtus principus, šios sistemos sandara gali būti labai įvairi. Išanalizavus mokslinę literatūrą galima pastebėti pagrindinius bruožus, kurie egzistuoja daugelio šalių socialinės apsaugos sistemose.

Socialinės apsaugos sistemą paprastai sudaro dvi pagrindinės dalys (žr. 1 pav.): *valstybinis (privalomasis) socialinis draudimas* ir *socialinė parama*.

1 pav. Socialinės apsaugos sistemos struktūra

Sudaryta darbo autorės remiantis R. Lazutka (2001). Socialinė apsauga. Žmogaus socialinė raida. Vilnius: Homo liber.

Socialinio draudimo sektorius yra finansuojamas išankstinėmis pinigėmis gyventojų įmokomis, apskaičiuojamomis nuo darbo užmokesčio ir mokant su tomis įmokomis susijusias socialines išmokas (socialinius transferus). Socialinė parama – tai pagalba, teikiama pinigais arba natūra asmenims, kurie neturi išteklių būtiniesiems poreikiams tenkinti (Socialinės apsaugos terminų..., 1999). Ši parama reikalinga asmenims neapdraustiems valstybiniu socialiniu draudimu.

J. Medaiskio (2009) nuomone, socialinė parama remiasi poreikio principu, o jos priemonėmis užtikrinama, kad kiekvienas asmuo (šeima), kuris neturi pakankamai lėšų pragyvenimui ir kuris negali gauti tokių lėšų savo pastangomis ar iš kitų šaltinių, gautų reikiamą paramą.

L. Dromantienė (2008), A. Guogis (2007) socialinės paramos struktūrą skiria į dvi dalis: materialinės paramos (piniginė ir daiktinė) bei socialinių paslaugų. Piniginė parama – tai socialinės išmokos (pašalpos) skiriamos pagal tam tikras kategorijas, pavyzdžiui, išmokos asmenims ir šeimoms, testuojant jų pajamas arba pašalpos atskiroms žmonių grupėms, kurių pajamos yra mažesnės už nustatytas valstybės remiamas pajamas. Socialinės paslaugos – tai pagalbos asmenims arba šeimoms suteikimas įvairiomis nepiniginėmis formomis bei globos pinigais (pinigais,

skiriamais susimokėti už suteiktas socialines paslaugas), siekiant grąžinti asmenims gebėjimą pasirūpinti savimi ir integruotis į visuomenę. L. Dromantienės (2008) nuomone, šios socialinės paramos dalys papildo viena kitą ir turi veikti sutartinai, nepaisant skirtingų finansavimo, administravimo principų.

Socialinės paramos srityje nereikalaujama nei išankstinių finansinių įmokų, nei ypatingų aukų. Ji skirta padėti tokiais sunkiais atvejais, kai žmogus negali pats sau padėti arba gauti pagalbos iš artimųjų. Šiuo atveju teikiamos paramos sritis tiesiogiai priklauso nuo individualaus poreikio, finansavimas garantuojamas iš mokesčių mokėtojų lėšų (Baršauskienė, Leliugienė, 2001). Socialinės paramos efektyvumas priklauso nuo valstybės finansinio pajėgumo ir biudžeto dalies, skiriamos socialinėms reikmėms tenkinti.

Mokslinėje literatūroje taip pat egzistuoja socialinės apsaugos sistemos dalių skirstymas pagal *turinį*: išskiriamos pašalpos natūra, piniginės pašalpos arba išmokos. Galima skirstyti pajamas pakeičiančias pašalpas, kurios gavėjui suteikia pajamų pragyvenimui, ir pašalpas, papildančias pajamas arba padengiančias tam tikras išlaidas, kurių paskirtis – padėti gavėjui padengti nenumatytas išlaidas (Tartilas, 2005). Socialinės apsaugos struktūra nesudėtinga, tačiau egzistuoja pakankamai daug sąlygų, taisyklių norint gauti paramą.

Išanalizavus pasaulio valstybių raidoje susiformavusius gerovės valstybės modelius, pagrindinius principus, kurie įtakoja socialinės apsaugos sistemos formavimą, aptarus bendruosius socialinės apsaugos sistemos bruožus, kurie pastebimi daugelio valstybių socialinės apsaugos sistemose, tikslinga atlikti analizę, kokia socialinės apsaugos schema susiformavo Lietuvoje.

Socialinės apsaugos sistema Lietuvoje, kaip ir kitose Baltijos šalyse, buvo reformuota. Socialinių išmokų teikimo organizavimas nuo 1991 m. suskirstytas į socialinio draudimo bei socialinės paramos sistemas. Socialinės paramos sistema finansuojama iš bendrųjų mokesčių, tuo tarpu socialinio draudimo sistemą finansuoja darbdaviai, darbuotojai ir savarankiškai dirbantys asmenys. Draudimo sistema apima sveikatos apsaugą, pensijas, ligos ir motinystės pašalpas, išmokas nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų atveju bei išmokas bedarbiams, tuo tarpu pašalpos šeimoms, socialinė parama, socialinės pensijos, išmokos būsto išlaikymui ir laidojimo pašalpos finansuojamos iš bendrųjų mokesčių. Socialinė pašalpa ir būsto išlaikymo išmokos teikiamos patikrinus pajamas (Bernotas, Guogis, 2006).

Valstybinio socialinio aprūpinimo sistemos pagrindų įstatymas (1990) numatė Lietuvos socialinės apsaugos sistemos struktūrą. Valstybinio socialinio aprūpinimo sistema yra visuomenės socialinio aprūpinimo pagrindas, bet greta jos gali egzistuoti įvairios visuomeninės ir privačios socialinio aprūpinimo sistemos. Šis įstatymas atskiria socialinio draudimo ir socialinės paramos sričių kompetenciją, finansavimo šaltinius ir administravimą. 2009 m. gruodžio 9 d. priimtas socialinių išmokų perskaičiavimo ir mokėjimo laikinasis įstatymas nustatė Lietuvoje skiriamą

Socialinių išmokų efektyvumas gerinant gyventojų ekonominę padėtį ir skatinant dalyvavimą darbo rinkoje

socialinių išmokų mokėjimo tvarką, sąlygas ir dydžius. Šis įstatymas vadinamas laikinuoju dėl šalyje susidariusios ypatingos padėties (sudėtinga ekonominė situacija, infliacijos, kainų pokyčiai, bedarbių skaičiaus, darbo užmokesčio kitimas ir pan.), kai sudėtinga sukaupti tiek lėšų, kiek yra būtina išmokoms mokėti, ir šis įstatymas galios tol, kol situacija taps palankesnė toliau tęsti buvusią socialinių išmokų mokėjimo tvarką. Teisės aktai, reglamentuojantys socialinės apsaugos politiką Lietuvoje, gali būti suskirstyti į tokias grupes:

- Socialinio draudimo ir pensijų sistemą reglamentuojantys teisės aktai;
- Neįgalųjų socialinę integraciją bei paramą nukentėjusiems reglamentuojantys teisės aktai;
- Piniginės socialinės paramos, šeimos ir jaunimo politiką formuojantys teisės aktai;
- Su darbo santykiais ir apmokėjimu susiję teisės aktai (Lietuvos Respublikos Socialinės..., 2011-02-11).

Be Lietuvos Respublikoje galiojančių teisės aktų, šalis, kaip Europos Sąjungos narė, privalo vadovautis ir kitais tarptautinės teisės aktais, konvencijomis. Vienas pagrindinių – Europos socialinės apsaugos kodeksas (2005-11-15). Šis dokumentas numato bazinius rodiklius, kurių negali peržengti nei viena valstybė narė. Kodeksu yra pageidaujama sukurti aukštesnio lygio Europos socialinės apsaugos kodeksą negu minimalūs standartai, nustatyti Tarptautinėje darbo konvencijoje Nr. 102 dėl minimalių socialinės apsaugos normų.

Lietuvos socialinės apsaugos sistema tobulinama remiantis Lietuvos ir Europos Sąjungos teisės aktais, kurie padeda užtikrinti pakankamas socialines sąlygas šalies gyventojams.

Lietuvoje didesnę socialinės apsaugos sistemos dalį pagal teikimo apimtį sudaro socialinis draudimas, kurio įmokos yra privalomos ekonomiškai aktyviems gyventojams. Išmokos senatvės, motinystės, ligos, nedarbo bei nelaimingų atsitikimų darbe atveju yra išmokamos apdraustiems gyventojams (2 lentelė). Socialinė parama sudaro mažesnę pagal išlaidas, bet sudėtingesnę pagal savo struktūrą Lietuvos socialinės apsaugos sistemos dalį, kuri kaip ir kitose šalyse teikiama pinigėmis išmokomis ir socialinėmis paslaugomis.

2 lentelė

Socialinės apsaugos struktūra Lietuvoje

SOCIALINĖ APSAUGA				Specialiosios socialinės teisės
Socialinis draudimas	Socialinė parama			
	<i>Piniginė socialinė parama</i>	<i>Socialinės paslaugos</i>		
		Bendrosios	Specialiosios	
Pensijų draudimas	Šalpos (socialinė) pensija	Informavimas ir konsultavimas	<u>Socialinė priežiūra:</u> Pagalba namuose; Socialinių įgūdžių ugdymas; Laikinas apnakvyndinimas	Prezidento pensija
Ligos ir motinystės draudimas	Šeimos pašalpos	Tarpininkavimas ir atstovavimas		LR I ir II laipsnio pensijos*

* Lietuvos Respublikos pirmojo arba antrojo laipsnio valstybinės pensijos skiriamos Lietuvos Respublikos piliečiams, jei šie asmenys yra sukakę VSD pensijų įstatyme nustatytą senatvės pensijos amžių arba pripažinti nedarbingais arba iš dalies darbingais, netekusiais 60 proc. ir daugiau darbingumo (iki 2005 m. liepos 1 d. - I ar II grupių invalidais).

Sveikatos draudimas	Socialinė pašalpa	Sociokultūrinės	Socialinė globa: Dienos; Trumpalaikė; Ilgalaikė.	Nukentėjusiųjų asmenų pensijos
Nedarbo draudimas	Šildymo išlaidų kompensacijos	Transporto		Karių ir pareigūnų pensijos
Draudimas nuo nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų	Laidojimo pašalpa Kitos kompensacijos (transporto, ryšių ir kt.)	Maitinimo, aprūpinimo drabužiais ir kt.		Mokslininkų pensijos Teisėjų pensijos Artistų renta

Sudaryta darbo autorės remiantis T. Medaiskis (2009). Socialinės apsaugos ekonomika. Socialinės apsaugos esmė ir pagrindiniai principai; Socialinis pranešimas 2009-2010 (2010). LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerija

Socialinės paramos, kaip vienos iš šalies socialinės apsaugos sistemos sudėtinių dalių, reikšmė pastaraisiais metais nemažėja. Tai patvirtina tiek paramos gavėjų skaičiaus, tiek išlaidų socialinei paramai kitimo tendencijos.

Kadangi socialinės apsaugos sistema skirtingose šalyse kuriama remiantis trimis gerovės valstybės modeliais, jos esmė ir struktūra suprantama labai įvairiai. Dėl egzistuojančių skirtingų socialinės apsaugos sistemos, jos dalių sampratų ir aiškinimų, valstybės parama ne visada pasiekia pagrindinį tikslą – materialiai remti gyventojus, susidūrusius arba kuriems gresia pavojus susidurti su socialine rizika.

1.2. Socialinės išmokos – sudėtinė socialinės apsaugos sistemos dalis

Paramos teikimas žmonėms, gyvenantiems nepritekliuje visada buvo laikomas valstybės pareiga. Tam tikslui valstybinės įstaigos iš pradžių kūrė valstybines labdaros organizacijas, kurios rūpinosi skurdą patiriančiais gyventojais. Šie žmonės galėjo pasinaudoti paramą teikiančių organizacijų paslaugomis, bet neturėjo formalios teisės į teikiamas pašalpas. Šiuo metu valstybės parama suprantama kaip teisėtas interesas, virstantis socialine parama, kuri traktuojama kaip subjektyvioji teisė, o kiekvienas, tenkinantis nustatytas sąlygas, turi teisę gauti socialinę išmoką (Pieters, 1998).

Rinkos ekonomikos sąlygomis, valstybė socialinę paramą teikia tik siekdama sudaryti būtiniausias gyvenimo sąlygas tiems asmenims (šeimoms), kurių darbo, socialinio draudimo ir kitokios pajamos dėl objektyvių, nuo jų nepriklausančių priežasčių, yra nepakankamos, kad galėtų pasirūpinti savimi (Tartilas, 2005). Paramos teikimas skiriamas į dvi dalis – *socialines išmokas*, kurios įvairiuose šaltiniuose vadinamos pinigine socialine parama, socialine pagalba pinigais ir pan. ir į *socialines paslaugas*. Šiame darbe bus nagrinėjama tik viena Lietuvos socialinės apsaugos sistemos sudėtinių dalių – *socialinės išmokos*.

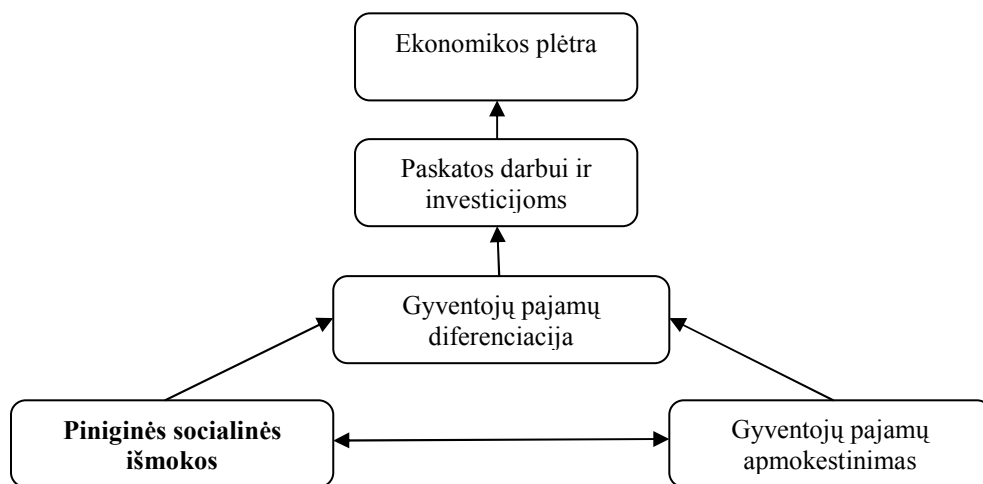
1.2.1. Socialinių išmokų samprata

Socialinės išmokos yra viena iš socialinės paramos sudedamųjų dalių. „Tai pagalba, teikiama pinigais asmenims, kurie neturi išteklių būtiniesiems poreikiams patenkinti“ (Socialinės apsaugos terminų ..., 1999, p. 76).

L. Pruša (2009), valstybės *socialinių išmokų sistemą* apibrėžia, kaip valstybės paramos programą (finansinė parama) specialioms gyventojų grupėms – ypač šeimoms su vaikais – siekiant pagrindinio tikslo – neleisti šiems žmonėms nukristi žemiau skurdo lygio. Šiuo atžvilgiu socialinės išmokos valstybėje atlieka tokias užduotis:

- Tai papildomos pajamos šeimoms, turinčioms mažas pajamas vertinant jų mokumo lygį (ši užduotis turi prevencinį efektą prieš skurdą);
- Socialinių išmokų sistema aprūpina šeimas, atsidūrusias ypatingose situacijose.

V. Karpuškienė (2002) teigia, kad socialinės išmokos – tai vienas iš socialinės-ekonominės sistemos elementų, kuriam būdingi tarpusavio ryšiai ir sąveika su kitais sistemos elementais. Piniginės socialinės paramos sąveika ir ryšiai atsispindi 2 paveiksle.

2 pav. Piniginės socialinės paramos sąveika su kitais ekonominės sistemos elementais.

Šaltinis: V. Karpuškienė (2002). Lietuvos piniginės socialinės paramos efektyvumo įvertinimas. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas.

Piniginės socialinės paramos išmokos padidina nepasiturinčių žmonių pajamas, kartu sumažindamos gyventojų pajamų skirtumus. Taigi pajamų perskirstymas padidina pajamų lygybę šalyje, kartu ir socialinį teisingumą. Kita vertus, dosnios ir lengvai skiriamos socialinės išmokos sumažina jų gavėjų paskatas ieškoti darbo arba imtis mažai apmokamų darbų, o per dideli mokesčiai vėlgi sumažina pasiturinčių gyventojų norą papildomai uždirbti arba investuoti savo pajamas. Tai veda prie ekonominio efektyvumo mažėjimo (Karpuškienė, 2002). Nors socialinių išmokų sistema šalyje kelia didelių problemų finansine prasme, tuo pat metu materialinė parama būtina demokratinėje valstybėje, kuri rūpinasi savo piliečių gerove.

„Piniginės išmokos suteikia jų gavėjui didelę pasirinkimo laisvę: jis gali jam išmokėtą pinigų sumą naudoti savo nuožiūra, netgi išleisti ne tam tikslui, kuris buvo nurodytas tada, kai buvo priimti nutarimai dėl atitinkamų išmokų skyrimo“ (Schulte-Mimberg, Angele, Heine ir kt., 1998, p. 22). Tokia socialinių išmokų naudojimo laisvė nevaržo žmonių poreikių ir leidžia patiems spręsti, kas yra svarbiausia. Taip ugdomas žmonių socialumas, skatinamas racionalus lėšų panaudojimas.

Socialinės išmokos yra vienos pagrindinių socialinių garantų valstybėje, kurios užtikrina nepasiturinčių gyventojų ekonominę gerovę. Kad šios išmokos būtų skiriamos tikslingai ir lėšos panaudojamos racionaliai, egzistuoja nemažai įvairių socialinių išmokų skyrimo sąlygų: socialinių išmokų rūšių įvairovė, sudėtinga jų skyrimo tvarka, sąlygos, įvairūs finansavimo šaltiniai.

1.2.2. Socialinių išmokų turinys ir teikimo sąlygos

Lietuvoje socialinės išmokos yra **universalios (demograntinės)** arba mokamos **pajamų tikrinimo pagrindu** (angl. **means-testing**). Demograntinės išmokos skiriamos neatsižvelgiant į pajamų lygį visiems gyventojams, priskirtiems tam tikrai kategorijai. Pagal pajamų tikrinimo schemą pinigine socialinės parama suteikiama atlikus pajamų tikrinimo procedūrą tik tiems gyventojams, kurių pajamos yra mažesnės už šalyje nustatytą minimalią ribą (Karpuškienė, 2002).

Demograntinės socialinės išmokos suteikiamos tam tikroms iš anksto numatytoms gyventojų kategorijoms, netikrinant jų gyvenimo sąlygų ir pajamų, pašalpos dydžio nesiejant su minimaliais pragyvenimo standartais. Tokias išmokas galima vadinti socialine parama, tik su tam tikra išlyga, nors finansuojamos iš valstybės ar savivaldybių biudžetų, kadangi iš pretendentų nereikalaujama nei išankstinių nuopelnų darbo rinkoje, nei skurdumo įrodymų. Tokias socialines išmokas būtų galima laikyti tarpinėmis tarp socialinės paramos ir socialinio draudimo, tačiau pagal kilmę jos vis dėlto artimesnės socialinei paramai (Lazutka, 2001).

Antroji grupė socialinių išmokų skiriama asmenims tik įvertinus jų disponuojamas pajamas ir turimą turtą. Asmenys ar šeimos gali gauti socialinės paramos išmokas, jei gauna mažai pajamų, neturi pakankamai turto, turi darbą arba yra registruoti kaip bedarbiai, arba dėl išėjimo į pensiją, blogos sveikatos, studijų, vaiko ar suaugusio šeimos nario priežiūros nėra ekonomiškai aktyvūs (Lazutka, Poviliūnas, 2009).

Socialinių išmokų teikimo principai ir dydžiai yra įteisinti Lietuvos įstatymuose ir kituose teisės aktuose (žr. 1 priedą). Socialines išmokas, nagrinėjamas šiame darbe, galima suskirstyti į tris grupes:

1) Išmokos šeimoms auginančioms vaikams:

- Išmoka vaikui (Iš dalies demograntinė išmoka);
- Vienkartinė išmoka nėščiai moteriai (demograntinė išmoka);
- Vienkartinė išmoka gimus vaikui (demograntinė išmoka);
- Išmoka privalomosios karo tarnybos kario vaikui (demograntinė išmoka);
- Globos (rūpybos) išmoka (demograntinė išmoka);
- Vienkartinė išmoka būstui įsigyti arba įsikurti (demograntinė išmoka).

2) Piniginė socialinė parama nepasiturintiems gyventojams:

- Socialinė pašalpa (means-testing išmoka);

- Šildymo išlaidų ir išlaidų vandeniui kompensacijos (means-testing išmoka);
- Piniginė socialinė parama iš savivaldybės biudžeto įstatymo nenumatytais atvejais (means-testing išmoka);
- Piniginė socialinė parama savivaldybės administracijos sprendimu (means-testing išmoka);
- Kredito, paimto daugiabučiam namui atnaujinti (modernizuoti), ir palūkanų apmokėjimas už asmenis, turinčius teisę į būsto šildymo išlaidų kompensaciją (means-testing išmoka).

3) *Kita socialinė parama:*

- Nemokamas mokinių maitinimas (means-testing išmoka);
- Mokinių aprūpinimas mokinio reikmenimis (means-testing išmoka).

Paramos šeimai politika pastaruoju metu suprantama kaip vyriausybių ir nevyriausybių institucijų veiksmai, kurių tikslas – kurti sąlygas normaliam šeimų funkcionavimui; remti šeimas, siekiant padėti joms realizuoti savo funkcijas; skatinti šeimas ir jų narius atlikti savo funkcijas; išreikšti prioritetinį šeimos modelį (Stankūnienė, Eidukienė, Gruževskis ir kt., 2001). Lietuvos įstatymai ir Europos Sąjungos teisės aktai numato finansinės paramos teikimą šeimoms, kad jos gebėtų atlikti savo funkcijas, stengtųsi pačios ieškoti teisingos gyvenimo krypties. Europos Tarybos Socialinės politikos komiteto Rekomendacijoje R(94) 14 „Dėl nuoseklios ir integruotos šeimos politikos“ įtvirtinami bendrieji principai kaip derinti šeimos funkcijas ir dalyvavimą darbo rinkoje. Išskiriamos teisinės, ekonominės priemonės bei paslaugos, kurios padėtų užtikrinti šeimos funkcijų ir užimtumo derinimą. Prie ekonominių priemonių priskiriama piniginė valstybės parama šeimai: „pašalpa gimus vaikui ir šeimos pašalpa; <...> pašalpa ikimokyklinio amžiaus vaikų išlaikymui; <...> speciali parama besimokantiems vaikams ir kt.“ (Concerning Recommendation No R (94) 14 on Coherent and Integrated Family Policies, 1994).

Visos piniginės socialinės išmokos yra susijusios su šeima, jos, kaip socialinio instituto palaikymu. Todėl piniginės paramos rūšių analizę galima atlikti visas išmokas orientuojant į šeimą.

Vaikų auginimas reikalauja ypatingų išlaidų. Pasak V. Stankūnienės, A. Jasilionienės, R. Jančaitytės (2005), ekonominė gimstamumo teorija teigia, kad kuo didesnės vaikų auginimo išlaidos, tuo mažesnis vaikų poreikis. Kuo didesnės išmokos vaikui ir motinystės išmokos, tuo didesnis vaikų poreikis, kadangi išmokos sumažina vaikų auginimo išlaidas. Ši teorija patvirtina pagrindinį išmokų vaikams tikslą – padengti ypatingas išlaidas, kurių turi tėvai ar kiti asmenys, augindami vaikus.

Vaiko išmokų sistema yra ypatinga tuo, kad nepaisant to, jog vaiko išmokomis paprastai siekiama padengti dalį su vaikų auginimu susijusių kaštų, išmokos paprastai nustatomos neatsižvelgiant į realias vaikų auginimo išlaidas. Dėl šios priežasties dažnai yra siūlomas perėjimas prie (dalinio) atlyginimo sistemos už realias ir aiškiai nustatytas vaiko auginimo išlaidas (pvz.,

išlaidos dieninėse vaiko globos įstaigose). Toks perėjimas suteiktų daugiau galimybių abiem tėvams dalyvauti darbo rinkoje (Pieters, 1998).

Išmokos vaikams gali būti dvejopos: periodiškai mokamos išmokos ir vienkartinės išmokos.

Periodiškai mokamos išmokos vaikams skiriamos tol, kol vaikas sulaukia tam tikro įstatyme numatyto amžiaus. Šių išmokų dydis nėra vienodas. Jis priklauso nuo teisę į išmoką turinčių vaikų skaičiaus šeimoje ir jų amžiaus (Tartilas, 2005). Lietuvoje pagal Išmokų vaikams įstatymą nustatytos šios periodinės išmokos: *išmoka vaikui, išmoka privalomosios tarnybos kario vaikui, globos (rūpybos) išmoka*. Šių išmokų dydžiai ir teikimo sąlygos pateiktos 1 priede.

Aptariant vienkartinę išmoką, susijusią su vaiko gimimu, savarankiška gyvenimo pradžia, pagal LR Išmokų vaikams įstatymo 3 straipsnį, išskiriamos šios vienkartinės išmokos: *vienkartinė išmoka gimus vaikui (įvaikinus vaiką), vienkartinė išmoka nėščiai moteriai; vienkartinė išmoka buvusiems globotiniams (tėvų globos netekusiems vaikams) būstui įsigyti arba įsikurti*.

Šalia socialinių išmokų vaikams, dar viena tiesiogiai susijusi su vaikų išlaikymu Lietuvoje skiriama socialinė parama mokiniams. Pagal LR Socialinės paramos mokiniams įstatymą, mokiniams, kurie mokosi bendrojo lavinimo mokyklose, profesinėse mokyklose, ikimokyklinio ugdymo mokyklose ar pas kitą švietimo paslaugos teikėją pagal bendrojo lavinimo ar priešmokyklinio ugdymo programas <...> yra skiriama *socialinė parama mokiniams: nemokamas maitinimas ir parama mokinio reikmenims įsigyti*.

Lietuvoje taikoma vieninga pajamų ir turto įvertinimu pagrįsta piniginių socialinės paramos teikimo sistema. Nepasiturintiems gyventojams mokama *socialinė pašalpa*, garantuojanti minimalias lėšas pagrindiniams fiziologiniams poreikiams tenkinti, ir teikiamos *būsto šildymo išlaidų, išlaidų karštam bei šaltam vandeniui kompensacijos*, skirtos būsto išlaikymo išlaidoms iš dalies padengti. Akivaizdu, kad ekonominio nuosmukio laikotarpiu piniginių socialinės paramos poreikis augo. Tad tokiomis sąlygomis veiksmingas piniginių socialinės paramos teikimas socialiai pažeidžiamoms gyventojų grupėms yra svarbiausia priemonė mažinanti gyventojų skurdą ir socialinę atskirtį (Socialinis pranešimas 2009-2010, 2010).

Socialinė pašalpa sudaro 90 procentų skirtumo tarp valstybės remiamų pajamų (VRP) šeimai arba vienam gyvenančiam asmeniui ir vidutinių šeimos arba vieno gyvenančio asmens pajamų per mėnesį, išskyrus nurodytą socialinę pašalpą skiriamą tik vaikui. Socialinė pašalpa skiriama 3 mėnesiams nuo prašymo-paraiškos pateikimo mėnesio pirmos dienos, jei kreipimosi metu šeimos nariai arba vienas gyvenantis asmuo turi teisę į šią pašalpą.

Socialinė pašalpa gali būti teikiama pinigais ir nepinigine forma (maisto produktais, drabužiais ir kitomis reikalingomis prekėmis, kortelėmis, skirtomis pirkti maisto parduotuvėse, maitinimo talonais, apmokant vaikų maitinimo išlaidas mokyklose ar dienos centruose ir kt.). Nepiniginės formos socialinės išmokos įtvirtintos Piniginės socialinės paramos nepasiturinčioms šeimoms ir

vieniems gyvenantiems asmenims įstatyme. Toks paramos teikimas padeda užtikrinti bent minimalią socialinę paramą asmenims, padedant šeimoms ir vieniems gyvenantiems asmenims visiškai nenuskursti. Nepiniginės formos socialinės išmokos teikimas ypač padeda užtikrinti socialinės rizikos šeimose gyvenančių vaikų interesus, nes pinigais gaunamą pašalpą neretai tėvai skiria žalingiems įpročiams nekreipdami dėmesio į alkstančius savo vaikus.

Šeimai ar vienam gyvenančiam asmeniui gali būti *kompensuojama už būsto*, kuriame yra deklaruojama savo gyvenamąją vietą, *šildymą*. 1 priede pateikti būsto plotų kompensuojamieji dydžiai garantuoja paramą nepasiturintiems gyventojams, gyvenantiems vidutinio dydžio būstuose. LR piniginės paramos mažas pajamas gaunančioms šeimoms (vieniems gyvenantiems asmenims) įstatymo 13 ir 14 straipsniuose pateikti turto vertės normatyvai ir jų apskaičiavimas. Būsto normatyvas šeimai arba vienam gyvenančiam asmeniui yra 60 m² būsto naudingojo ploto vienam iš jame gyvenamąją vietą deklaravusių šeimos narių, pridedant po 15 m² kiekvienam kitam šeimos nariui.

Šeima ar vienas gyvenantis asmuo už būsto šildymą moka ne daugiau kaip 20 proc. skirtumo tarp gaunamų pajamų ir VRP šeimai (asmeniui). Likusi mokesčio už būsto šildymą dalis kompensuojama iš valstybės biudžeto lėšų. Toks kompensacijų apskaičiavimo principas apsaugo gyventojus nuo mokesčio padidėjimo augant energetinėms ir komunalinių paslaugų kainoms (Socialinis pranešimas 2009-2010, 2010).

Būsto šildymo, šalto bei karšto vandens kompensacijos teikiamos pinigais arba pervedant, apskaičiuotą kompensacijų sumą, į energiją, kurą, šaltą bei karštą vandenį tiekiančių įmonių atsiskaitomąsias sąskaitas (Zajankauskas, 2009).

Pagrindinis bruožas, išskiriantis šias paramos rūšis, pateikiamas LR Piniginės socialinės paramos mažas pajamas gaunančioms šeimoms (vieniems gyvenantiems asmenims) įstatymo 5 straipsnyje: „šeima arba vienas gyvenantis asmuo turi teisę į socialinę pašalpą, jei kreipimosi metu atitinka šiuos reikalavimus:

- 1) nuosavybės teise turimo turto <...> vertė neviršija turto vertės normatyvo;
- 2) pajamos, <...> yra mažesnės už valstybės remiamas pajamas šeimai arba vienam gyvenančiam asmeniui; <...>“.

Tai yra du pagrindiniai reikalavimai, kurie numato galimybę gauti socialinę pašalpą. Teikimo sąlygos tiesiogiai siejamos su šalies gyventojų materialine situacija – disponuojamomis pajamomis ir turimu turto.

Vertinant šeimos ar asmens turimas pajamas, į jų sudėtį įtraukiamos beveik visos piniginės lėšos, išskyrus tos, kurios skiriamos, kaip socialinė pagalba (išmokos vaikui, dotacijos, skiriamos pagal socialinių paslaugų įstatymą ir pan.). Detalus pajamų, kurios įtraukiamos ir neįtraukiamos į pajamų vertinimą, sąrašas pateiktas 2 priede.

Tiek pajamų patikrinimas, tiek gyventojų turto vertinimas padeda racionaliau paskirstyti socialines išmokas tiems žmonėms, kuriems jų labiausiai reikia. Be to, būtent ši išmokų grupė yra labiausiai veikiama šalies ekonominių, demografinių ir kitų veiksnių, dėl tam tikrų teikimo sąlygų ir paramos dydžių, kas įtakoja socialinių pašalpų dydžio bei kompensacijų apimties kitimą šalyje.

Be visų įstatymais reglamentuotų socialinių išmokų rūšių, savivaldybės nustatyta tvarka iš savo biudžeto lėšų gali skirti piniginę socialinę paramą ir kitais įstatymo nenustatytais atvejais (skirti vienkartinę pašalpą, kompensuoti įstatyme nenurodytas būsto išlaikymo išlaidas, kompensuoti didesnio, negu įstatymų nustatytas normatyvas, būsto naudingojo ploto šildymo išlaidas, padengti išsiskolinimą už būstą bei paremti kitais atvejais). Taip pat LR Piniginės socialinės paramos mažas pajamas gaunančioms šeimoms (vieniems gyvenantiems asmenims) įstatyme suteikta teisė savivaldybėms jų sprendimu naudoti valstybės biudžeto lėšas, panaudojant iki 2 procentų piniginei socialinei paramai skirtų lėšų, gyventojams, esantiems sunkioje materialinėje padėtyje, paremti. Ši parama gali būti skiriama iš savivaldybės biudžeto įstatymo nenustatytais atvejais arba savivaldybės administracijos sprendimu.

Lietuvos gyventojai, dalyvaudami daugiabučių namų modernizavimo programoje, turi galimybę atnaujinti būstus, juos apšiltinti ir taip taupyti ir efektyviai naudoti energetinius išteklius, mažinti šilumos suvartojimą. Siekiant suaktyvinti daugiabučių namų atnaujinimo procesus bei užtikrinti nepasiturinčių gyventojų dalyvavimą, jų suinteresuotumą apšiltinti namus, 2009 m. buvo patikslintos LR Piniginės socialinės paramos nepasiturinčioms šeimoms ir vieniems gyvenantiems asmenims įstatymo nuostatos dėl *valstybės paramos, apmokant kreditą ir palūkanas, nepasiturintiems gyventojams*. Įstatymu nustatyta, kad šeima ar vienas gyvenantis asmuo turi teisę į šią paramą, jeigu daugiabučio namo buto savininkai dalyvauja įgyvendinant daugiabučio namo atnaujinimo projektą ir daugiabučio namo buto savininkas turi teisę į būsto šildymo išlaidų kompensaciją (Socialinis pranešimas, 2010). Ši paramos rūšis orientuota į perspektyvą, nes ateityje atnaujinus daugiabutį bus galima tikėtis mažesnių būsto šildymo išlaidų, kurios tuo pačiu leis sumažinti socialinės paramos išlaidas.

Išanalizavus socialinių išmokų turinį ir teikimo sąlygas galima teigti, kad dėl didelės išmokų rūšių įvairovės, sistema yra sudėtinga ir paini. Tačiau tokia socialinių išmokų sistema leidžia veiksmingiau paskirstyti socialinių išmokų teikimą asmenims, kuriems reikalinga valstybės pagalba bei racionaliau naudoti lėšas socialinėms išmokoms teikti. Be to, socialinės išmokos, kurių dydžiai yra fiksuoti, labai jautrios infliacijos pokyčiams, perkamosios galios, vidutinio darbo užmokesčio lygio pasikeitimams. Tai skatina valstybę nuolat peržiūrėti išmokų dydžius ir pagal situaciją juos keisti.

1.2.3. Socialinių išmokų paskirtis socialinės apsaugos sistemoje

Socialinė parama įtakoja nepasiturinčių šeimų pragyvenimo lygį. Valstybės pareiga pasirūpinti gyventojais, kuriems reikalinga materialinė pagalba. Gerinant socialinės paramos šeimoms ir vaikams sistemą įgyvendinamos svarbios kryptys: ekonominės socialinės aplinkos kūrimas mažinant nedarbą; profesinio aktyvumo skatinimas; paramos šeimoms ir vaikams sistemos tobulinimas; šeimų atsakomybės už šeimos gerovę didinimas; palankių sąlygų šeimoms kūrimas sprendžiant būsto problemas; pašalpų šeimoms derinimas su kitomis paramos formomis bei kitos priemonės, skatinančios žmones aktyviau integruotis į darbo rinką, įgyjant išsilavinimą (Socialinė parama šeimoms..., 2011-03-24).

Vertinant socialinės paramos sistemą Lietuvoje, galima teigti, kad socialinės pašalpos nedidelės, tačiau gali būti panaudojamos gavėjo nuožiūra, nes jos mokamos grynais pinigais. Tai yra paskata formuoti žmonių sluoksniui, kurie nėra suinteresuoti dalyvauti darbo rinkoje. Gaunantieji pašalpas neieško darbo, nesiiima verslo ir vertina valstybės paramos sistemą kaip darbdavį, kuris kelia jiems tam tikrus reikalavimus (verčia būti registruotiems darbo biržoje, neturėti daug pajamų, auginti daug vaikų) ir moka atlyginimą – pašalpą. Tokia situacija nemotyvuoja žmonių ieškoti darbo, stengtis patiems pasirūpinti savo materialine gerove.

Visais laikais esama gyventojų, kurie nesistengia kurti materialių vertybių. Tampa rimta problema atskirti tuos, kurie patys savimi pasirūpinti negali, ir tuos, kurie to daryti nenori. Teikiant valstybės paramą, pakankamą gyvenimui be didesnio diskomforto, neįmanoma apsaugoti nuo irimo demokratinų visuomenių gerovės pagrindo – etinės nuostatos, kad už savo gerovę normaliomis sąlygomis moki pats, o kiekviena parama yra išimtis iš taisyklės. Paramos priemonės skatina minėtą visuomenės dalį veikti taip, kad jie priklausytų remtiniųjų kategorijai, tapti „skurdžiais“ (Šukienė, 2006).

Dar viena problema, kuri yra skatinama per didelių socialinių išmokų – vis daugiau bedarbių pasyviai ieško darbo. Pagal pajamų dydį skiriamos socialinės išmokos neigiamai veikia darbo paskatas. Ypač tai liečia socialinę pašalpą, nes vienkartinės išmokos ir šildymo kompensacijos skiriamos trumpesniai laikui (Karpuškienė, 2002).

Noras gyventi iš pašalpų ir darbo neieškojimas tol, kol valstybė remia, pagreitina nuolatinio skurdo situacijos atsiradimą. Pastebimas ir ekonomiškai aktyvių žmonių (verslininkų, samdomą darbą dirbančiųjų) aktyvumo mažėjimas, todėl išlaikomų darbingo amžiaus žmonių dalis didėja, o išlaikančiųjų lieka vis mažiau. Dirbantieji jaučia išlaikymo našta, kurią didina:

- aukštas nedarbo lygis bei santykinai didelė dalis savo noru neieškančių darbo žmonių;
- gyventojų senėjimas bei invalidumo didėjimas;
- besimokančio jaunimo dalies didėjimas (Šukienė, 2006).

Kartais pasitaiko ir tokių atvejų, kad turintis teisę į pašalpą asmuo vienu metu gali pretenduoti daugiau kaip į vieną socialinės apsaugos pašalpą. Tokia situacija susidaro tada, kai asmuo susiduria su skirtingais socialinės rizikos veiksniais arba kai patenka į skirtingas socialinės apsaugos schemas, taikomas tam pačiam socialinės rizikos veiksmiui (Pieters, 1998). Tokia situacija dar labiau padidina gyventojų pajamas ir suvokiama, kad galima gyventi iš pašalpų. Be to, ši situacija parodo neracionalų socialinių išmokų skirstymą – asmenims, kuriems iš tiesų reikalinga finansinė parama, pritrūksta lėšų paramai skirti arba skiriama per mažai.

Natūrinė ir piniginė socialinė parama yra negatyvios paskatų dirbti požiūriu. Valstybės, sudarydamos minimalių pajamų garantijų sistemas, siekia esminių tikslų susijusių su skurdo sumažinimu ir priklausomybės nuo pašalpos išvengimu, užtikrinant, kad paramos gavėjai išsaugotų paskatas dalyvauti darbo rinkoje ir nebandytų pereiti į šešėlinę rinką arba visai pasitraukti iš darbo. Socialinės apsaugos veikimo pasekmės darbo rinkai yra esminis dalykas.

Vis dėlto egzistuoja prieštaravimas tarp tikslinės paramos skurstantiesiems ir paskatų dirbti. Su pretendento į pašalpą pajamomis susietos socialinės paramos konstrukcija veikia kaip neaktyvumo ir mažo uždarbio sąžalios. Nedirbančiam socialinės pašalpos gavėjui neprasminga dirbti, nes dėl uždarbio prarandama teisė į pašalpas. Be to, mažai uždirbančiam asmeniui neprasminga siekti didesnio uždarbio, nes daugiau uždirbant mažėja socialinė parama. Abiem atvejais galutinės šeimos pajamos nepadidėja tiek, kad kompensuotų papildomas pastangas dirbti. Taigi, labai svarbu, kad socialinė parama iš krizinės pagalbos nebūtų paversta nuolatiniu rėmimu ir nesukurtų paramos gavėjų priklausomybės nuo pašalpos (Darbo paskatų ir..., 2010).

Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonės dėl socialinių išmokų ateities pranešime (2011-02-11) tvirtinama, kad pagrindinės socialinės teisės visų pirma užtikrina galimybes gauti tinkamas socialines pajamas kilus tam tikrai socialinei rizikai arba socialinę pagalbą ir paramą aprūpinant būstu visiems neturintiems pakankamai išteklių. Tinkamai parengta socialinė ir darbo rinkos politika padeda skatinti tiek socialinį teisingumą, tiek ekonomikos veiksmingumą ir produktyvumą. Europos socialinio modelio esmė grindžiama ekonominio veiksmingumo ir socialinės pažangos darna.

Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomone, geriausia priemonė įveikti atskirtį – turėti galimybę gauti ilgalaikę, kokybišką ir deramą darbo užmokestį garantuojančią darbo vietą. Siekiant sukurti įtraukią darbo rinką reikėtų patvirtinti struktūrą gerinančias priemones.

Plėtojant socialinį dialogą 2009 m. gruodžio 9 d. tarp Europos Sąjungos šalių narių buvo pasirašytas bendrasis susitarimas dėl įtraukios darbo rinkos. Šiame bendrajame susitarime pabrėžiamas socialinių partnerių siekis skatinti įtraukias darbo rinkas, kuo geriau panaudoti darbo jėgos potencialą Europoje, didinti užimtumo lygį, gerinti užimtumo kokybę, įskaitant mokymą ir įgūdžių lavinimą.

Socialinės apsaugos tikslas – ne tik užtikrinti deramas pajamas ekonomiškai neaktyviems asmenims arba kilus tam tikrai socialinei rizikai, bet ir aktyviai užtikrinti apsaugą profesinės veiklos keitimo laikotarpiu, visų pirma sudaryti sąlygas sėkmingai integruotis į darbo rinką.

Socialinėmis išmokomis bei aktyviomis darbo rinkos politikos priemonėmis stabilizuojama ekonomika ir skatinamas aktyvus prisitaikymas prie permainų tobulinant įgūdžius ir užtikrinant veiksmingą darbo paiešką bei perkvalifikavimą. Todėl visų socialinės apsaugos sistemų modernizavimas turi būti vykdomas užtikrinant veiksmingą paskatų, padedančių didinti darbo pasiūlą, ir priemonių, skirtų užtikrinti tinkamą socialinę apsaugą, garantuojant šios srities išlaidų veiksmingumą, pusiausvyrą.

Europos Parlamentas „ragina valstybes nares įgyvendinti tinkamą pajamų rėmimo politiką siekiant įveikti skurdą ir socialinę atskirtį; pabrėžia būtinybę nustatyti tinkamo dydžio minimalias pajamas, remiantis rekomendacijomis (92/441/EEB; 2008/867/EB), kurios turi būti skaidrios, visiems prieinamos ir tvarios ilgą laiką“ (Verbaden, 2011-02-11).

Neatsižvelgiant į socialinių išmokų finansavimo būdus, pagrindinius principus ar skyrimo tvarką, visų socialinių išmokų tikslas – kilus socialinei rizikai užtikrinti pastovias ir deramas pajamas. Jos suteikia saugumo tiek pavieniams asmenims, tiek ir visai visuomenei. Jas reikėtų vertinti ne kaip našta, o kaip visiems naudingą produktyvią investiciją. Taip pat svarbu nepamiršti gresiančių problemų esant per didelėms išmokoms, kas mažintų motyvaciją dalyvauti darbo rinkoje.

1.2.4. Socialinių išmokų finansavimo būdai ir šaltiniai

Kadangi socialinės išmokos yra išlaidos valstybei, tam tikslui socialinės apsaugos sistema numato būtinų lėšų surinkimą. Kadangi šiuolaikiniai socialinės apsaugos įstatymai suteikia teisę į socialinę pašalpą, tai turi būti randama ir atitinkamų lėšų numatomoms išlaidoms padengti. Socialinės apsaugos sistemos biudžetą nustato politinė valdžia arba institucija, administruojanti tą sistemą. Kuo daugiau valstybės lėšų yra skiriama sistemai finansuoti, tuo daugiau vyriausybė jas kontroliuoja (Pieters, 1998).

Didėjant nedarbui, skurdui ir socialiniai atskirčiai, daugeliu atvejų finansinė atsakomybė buvo perduota aukštesniam lygmeniui, netgi valstybei. Jei vietos valdžios institucijos, kaip aukštesnės instancijos, yra atsakingos už socialinės rūpybos finansavimą, tai jos dažnai gauna centrinės valdžios subsidijas. Finansinės atsakomybės perdavimas vyriausybei grindžiamas tuo, kad centrinė valdžia paprastai yra finansiškai pajėgiausia grandis tarp įvairių valstybinių lygmenų. Be to, tai garantuoja, kad, siekiant sudaryti vienodas gyvenimo sąlygas visoje šalyje, socialinė rūpyba išmokų lygiu ir forma turi būti kuriama ir plėtojama vienodai.

Socialinei apsaugai finansuoti, skiriami du pagrindiniai lėšų gavimo šaltiniai – *įmokos ir mokesčiai*. Įmokos yra tikslinės, ir šitaip įgyjama teisė į atsakomąją išmoką, tuo tarpu mokamų

mokesčių tikslas – kaupti finansines lėšas valstybei, kad ji galėtų vykdyti jai priklausančias valstybines užduotis. Taigi socialinio egzistencijos minimumo garantavimas kiekvienam asmeniui yra valstybės uždavinys, o finansavimas iš mokesčių yra tinkama finansavimo rūšis. Esant finansavimui iš mokesčių, socialinė pagalba yra tiesiogiai priklausoma nuo ekonominio pajėgumo to, kuris prisiima finansinę atsakomybę (Schulte-Mimberg, Angele, Heine ir kt. (sud.), 1998).

Socialinės išmokos, kurios finansuojamos iš mokesčių, yra skiriamos neatlygintinai, t. y. socialines išmokas gavusiems asmenims ateityje jų grąžinti nereikės.

Socialinių išmokų dydžiai kiekvienoje šalyje skiriasi dėl keletos priežasčių. Svarbiausios jų – ekonominė, politinė, demografinė šalies situacija. Atsižvelgiama į socialinių išmokų poreikį, šalies biudžeto situaciją bei valdžios požiūrį į socialinės apsaugos sistemą.

D. Pieters (1998) siūlo du fiksuotų socialinių išmokų ar lengvatų nustatymo būdus: Pašalpos dydį nustato politinė valdžia, neatsižvelgdama į kitus kintamus dydžius. Gana dažnai nustatant fiksuotas išmokas atsižvelgiama į minimalų ar vidutinį darbo užmokestį. Taip pat išmokos dydis gali būti siejamas ir su anksčiau uždirbtomis pajamomis, taip pat pajamomis, gautomis iš profesinės veikos (II. Lietuvos socialinės, 2011). Fiksuoto dydžio pašalpa skaičiuojama atsižvelgiant į išlaidas, būtinas kukliam gyvenimui. Būtent vyriausybės kompetencija tampa nustatyti, kokios prekės ir paslaugos yra laikomos būtinomis kukliam gyvenimui.

Kadangi socialinės išmokos yra labai jautrios infliacijos, perkamosios galios, vidutinio darbo užmokesčio pasikeitimams, galima taikyti automatinį perskaičiavimo mechanizmą arba indeksavimą, nepaliekant teisės spręsti vyriausybei ar išmokos bus saugomos nuo nuvertėjimo ir koku būdu. Vis dėlto, vyriausybė periodiškai registruoja oficialų infliacijos lygį, seka vartojimo kainų didėjimą, įvertina vidutinio darbo užmokesčio dinamiką. Tuo tarpu, kurį socialinių išmokų dydžio tinkamumo vertinimo metodą taikyti priklauso nuo pasirinkamo lyginimo kriterijaus. Kai perskaičiavimas remiasi vartojimo kainų dinamika, paprastai taikomas indeksavimas: tiriama situacijos raida nuo tam tikro praeities momento iki esamojo tam, kad būtų didinamos išmokos nuo einamojo momento tolesniam laikotarpiui. Automatinis perskaičiavimas taikomas tuomet, kai numatoma, kad išmokos keisis proporcingai darbo užmokesčiui ar profesinėms pajamoms. Šis perskaičiavimas taikomas tam tikrais nustatytais terminais.

Piniginė socialinė parama kaip ir visa socialinės apsaugos sistema tiesiogiai įtakoja pajamų pasiskirstymą šalyje. Piniginės socialinės paramos dėka mokesčių mokėtojų pajamų dalis patenka socialinės paramos gavėjams įvairių piniginių išmokų forma. Socialinių išmokų sistemos plėtimas lemia didesnę pajamų persiskirstymą, užtikrinantį mažesnę pajamų nelygybę ir socialinį teisingumą. Ši situacija atspindi šalies pastangas palaikyti ne tik stabilią ekonominę šalies politiką, bet ir puoselėja visuomenės solidarumą, užtikrinantį kiekvieno asmens galimybę išgyventi net ir sunkiausiomis sąlygomis.

1.3. Užsienio valstybių socialinių išmokų sistemos

Išsivysčiusių šalių piniginės socialinės paramos schemas pagal paramos tikslus galima suskirstyti į dvi pagrindines grupes - tai *skurdo palengvinimas* arba eliminavimas ir *šeimų, auginančių vaikus, paramos programos*.

V. Karpuškienė (2002), cit. Sipos (1994), teigia, kad skurdo mažinimo programomis siekiama padidinti nepasiturinčių gyventojų pajamas iki šalyje nustatyto lygio. Daugumoje šalių remiamų pajamų išmokos pakelia gyventojų pajamas iki skurdo ribos. Tokia politika literatūroje įvardijama A tipo – skurdo eliminavimo politika. Politika B vadinama skurdo palengvinimo priemonių visuma, kai gyventojų pajamos po išmokų suteikimo lieka mažesnės už skurdo ribą. Šiuo atveju yra remiami patys skurdžiausi gyventojų sluoksniai. Vakarų Europos šalyse dažniau taikoma A tipo politika, JAV ir Kanadoje – B tipo.

Valstybinė šeimos politika – tai šalies įstatymuose bei programiniuose dokumentuose įteisinta nuostatų bei priemonių visuma, apibrėžianti valstybės vaidmenį šeimos gyvenime. Galima išskirti tris pagrindines šeimos politikos priemones:

- Teisės aktai, reguliuojantys šeimos gyvenimo problemas (vedybų, skyrybų, įvaikinimo įstatymai ir kt.).
- Piniginė parama šeimoms.
- Paslaugų teikimas šeimoms, auginančioms vaikus (vaikų globos įstaigos, sveikatos apsaugos ir kt. paslaugos) (Šukienė, 2006).

Valstybės vaidmuo šeimos gyvenime gali būti pasyvus, kai teikiama pagalba yra vienoda visiems šeimoje augantiems vaikams. Aktyvi arba skatinanti šeimos politika teikia didesnę paramą didesnėms šeimoms, pvz., kiekvienam kitam šeimos vaikui yra teikiama didesnė pinigine išmoka arba lengvatos. Aktyvios politikos priemonė gali būti ir nuobaudos, kai suaugę žmonės neaugina vaikų, pvz., viengungių, mažašeimių mokestis (Karpuškienė, 2002).

Socialinės paramos piniginių išmokų rūšys, jų dydžiai bei skyrimo taisyklės yra labai įvairios. Konkrečios schemas atsiradimas ir susiformavimas priklauso nuo daugelio įvairiausių veiksnių: demografinių, ekonominių, politinių ir kt.

Demografiniams veiksniams priskiriami: gimstamumo lygis, gyventojų tankumas, vidutinis gyventojų amžius, vedybų ir skyrybų santykis ir kt., darbo jėgos struktūra pagal amžių ir lytį. Visi išvardinti veiksniai yra susiję tarpusavyje. Šeimos politikos priemonės, skatinančios moterų dalyvavimą darbo rinkoje, gali neigiamai atsilipti darbo jėgos didėjimo tempams ateityje. Demografiniai faktoriai turi įtakos priimant tam tikras šeimos gyvenimą reguliuojančias priemones, tačiau jie nėra lemiantys (Karpuškienė, 2002).

Ekonominiai veiksniai. Socialinės išmokos ir paslaugos yra labai brangios, todėl daugelyje Vakarų šalių jos dažniau plečiamos ekonomikos klestėjimo metu ir siauriamos arba bent stabilizuojamos sąstingio laikotarpiu. Svarbus ekonominis veiksnys, turintis įtakos socialinėms programoms – šalies biudžeto deficito bei valstybės skolos dydis. Didėjant biudžeto deficitui, vyriausybė gali taikyti trijų tipų priemones: 1) didinti biudžeto pajamas keičiant mokesčių sistemą; 2) mažinti išlaidas; 3) skolintis. Trečiasis rezervas yra išiekojamas kai palūkanos didėja ir paskolos brangsta. Konkrečių priemonių pasirinkimas priklauso nuo šalies ekonominės būklės. Socialinės pašalpos labiausiai ribojamos, kai, esant biudžeto deficitui, vyriausybė nusprendžia mažinti išlaidas.

Kitas svarbus ekonominis veiksnys - išorinės politinės ir ekonominės sąlygos bei tarptautinių finansinių ir kitokių organizacijų keliami reikalavimai. Pasaulio bankas, Tarptautinis valiutos fondas, suteikdami vyriausybėms paskolas, gali reikalauti vykdyti tam tikras sąlygas, taip pat susijusias su socialine parama. Tai labiau būdinga besivystančioms šalims (Čerkauskaitė, 2005).

Politiniai veiksniai. Be demografinių ir ekonominių veiksnių taip pat svarbūs ir politiniai veiksniai, veikiami tiek šalies gyventojų, tiek ekonominės situacijos. Be to, piliečiai yra suinteresuoti įteisinti konkrečias socialines priemones. Šios jėgos gali būti vidaus arba išorės. Šalies viduje galima išskirti dvi politines jėgas, kurios turi įtakos socialinei paramai. Pirma, tai vyriausybės politinės nuostatos. Šias nuostatas atspindi anksčiau aptarti trys gerovės valstybės modeliai: socialdemokratiškos valstybių vyriausybės dažniau rūpinasi nedarbo mažinimu, piniginių socialinių išmokų didinimu ir jų universalumo plėtimo priemonėmis; liberaliojo tipo valstybėse ribojamas jos kišimasis į šeimos gyvenimą, palaikomos tik būtinausios skurdo mažinimo priemonės, tuo tarpu konservatyvaus modelio šalyse socialinė pinigine parama dažniau teikiama per socialinio draudimo sistemą (Žalimienė, 2004). Kita, vidaus politinė jėga, kuri vaidina nemažą vaidmenį, yra visuomeniniai susivienijimai, aljansai bei kitokie aktyviai veikiantys pilietiniai judėjimai, kurie gali reikalauti priimti konkrečius socialinius sprendimus (Čerkauskaitė, 2005).

Kadangi socialinės apsaugos sistemą valstybės daugiausiai formuoja remiantis trimis anksčiau minėtais gerovės valstybės modeliais, tikslinga analizuoti šalių, kurios priskiriamos kiekvienam gerovės valstybės modeliui, socialinių išmokų sistemas.

Europos Sąjungos valstybėse išmokos yra dviejų rūšių: pašalpa (*benefit*) ir išmoka (*allowance*). Pašalpa skiriama tais atvejais, jei asmuo atitinka visus reikalavimus socialinei paramai gauti; svarbiausias šių reikalavimų – būti sumokėjęs pakankamą socialinio draudimo įmokų skaičių. Neatitinkantiems šių reikalavimų asmenims, kuriems būtų sunku pragyventi negaunant paramos, gali būti skiriamos išmokos. Jų skyrimas paprastai priklauso nuo gavėjo pajamų ir/ar disponuojamo turto dydžio – jis neturi viršyti nustatytos ribos.

D. Britanijoje socialinės paramos išmokos daugiausia finansuojamos iš šalies konsoliduotų fondų, į kuriuos patenka beveik visos centrinės valdžios pajamos, išskyrus socialinio draudimo

įmokas. Pastarosios kaupiamos specialiaame Socialinio draudimo fonde. Vietinė valdžia finansuoja tik labai nedidelę dalį visų socialinės paramos išlaidų (Čerkauskaitė, 2005).

Socialinės paramos išmokos skiriamos pajamų patikrinimo pagrindu, vadinamos socialinio aprūpinimo pašalpomis (*welfare benefits*). Šios išmokos orientuotos į pakankamų pajamų palaikymą. Antroji socialinės apsaugos sistemos dalis D. Britanijoje yra socialinio draudimo išmokos, kurios orientuotos į pajamų pakeitimą – mokėjimai skiriasi tam tikrais socialinės rizikos atvejais, tokiais kaip liga, nedarbas ir kitais atvejais, kurie susiję su socialinio draudimo remiamais įvykiais (Capellari, Jenkins, 2009). Pagrindinės D. Britanijos socialinių išmokų rūšys, sąlygos ir dydžiai pateikti 3 priede.

Kadangi D. Britanijoje socialinės pašalpos daugiausia teikiamos pajamų tikrinimo principu, tai padeda taikliai orientuoti išmokas į nepasiturinčius gyventojus, todėl socialinės paramos išlaidos nėra labai didelės. Tačiau šio privalumo kaina – didelės administravimo išlaidos. Socialinės paramos išmokų administravimas reikalauja lėšų, kurios prilygsta beveik 5 proc. bendrųjų išmokų išlaidoms, tuo tarpu socialinio fondo išmokų administravimui pakanka 1,4 proc. Pajamų tikrinimo pagrindu skiriamos paramos išmokos iškreipia jų gavėjų darbo paskatas, o tai neigiamai veikia darbo rinką, daro neigiamą poveikį darbo pasiūlai. D. Britanijos socialinės paramos piniginių išmokų sistema kritikuojama jau seniai. Siūlomos tobulinimo kryptys priklauso nuo skirtingų mokslininkų pažiūrų. Liberaliųjų pažiūrų šalininkai siūlo įdiegti neigiamo pajamų mokesčio schemą. Jų oponentai teigia, kad esant dabartiniam šalies pajamų pasiskirstymo lygiui ir pasirinktai skurdo ribai šios schemos diegimas pareikalautų didinti mokesčių lygį. Todėl jie siūlo taikyti kategorinį socialinės paramos teikimo principą (Čerkauskaitė, 2005).

Vokietija yra konservatyvaus gerovės valstybės modelio pagrindu kuriamos socialinės apsaugos sistemos pavyzdys. Socialinė parama yra pagrindinis šios šalies, kaip gerovės valstybės, bruožas. Visiems Vokietijos gyventojams (įskaitant ir neturinčius pilietybės), neturintiems pajamų šaltinio, yra suteikta teisė gauti socialinės paramos išmokas. Pajamų parama taip pat vykdoma, kaip papildanti uždarbį, pensijas ar bedarbio pašalpas tam, kad žmogus galėtų išgyventi nepažeisdamas savo orumo ir patenkindamas pagrindinius poreikius (Thinman, 1996). Plati šalies draudimo sistema ligos, senatvės, nelaimingo atsitikimo, slaugos ir nedarbo atveju apsaugo nuo finansinių gyvenimo rizikų pasekmių. Be to, socialinis tinklas apima ir iš mokesčių finansuojamas paslaugas, t. y. kompensacijas šeimoms (vaiko pašalpa, mokesčių lengvatos) ar minimalaus pragyvenimo garantija pensininkams ir ilgą laiką nedarbingiems asmenims (Socialinė apsauga, 2010-04-29).

Pagrindinės dalys Vokietijos socialinės apsaugos sistemoje yra pajamų paramos programos, pensija, šeimos išmokos bei valstybės parama. Valstybės parama skirstoma į atskiras išmokas. Detali išmokų klasifikacija Vokietijos socialinės apsaugos sistemoje, jų dydžiai ir teikimo sąlygos

pateiktos 4 priede. 1998 m. išlaidos valstybės paramai teikti Vokietijoje sudarė 27,3 proc. BVP ir tik Danija, Prancūzija, Šveicarija ir Švedija išlaidų šiai paramai patiria daugiau (iki 31 proc.).

Viena valstybės paramos rūšių – socialinės išmokos, skirstomos į dvi grupes:

- bendrąsias išmokas (skiriama visiems gyventojams atlikus poreikio testą, atsižvelgiant į namų ūkio dydį, struktūrą, mokesčių dydžius, kitus papildomus poreikius);
- specialiąsias išmokas (išmokų tipai priklauso nuo institucinės rūpybos paramos, pvz., išmoka neįgaliesiems, pensininkams, šeimoms, neregiamis ir pan.).

Į socialinės išmokos poreikio vertinimą įtraukiamos pretendentų ir kitų šeimos narių turtas ir pajamos. Vokietijos socialinės paramos išmokų tikslas – suteikti minimalias pajamas tiems, kuriems savo pajamų nepakanka. Federalinė valdžia nustato bazinį lygį, pagal kurį šalies valdžia apibrėžia išmokų dydžius, susijusius su pragyvenimo kaina šalyje. Valstybės nustatyti išmokų dydžiai tokiu būdu numato minimalų pragyvenimo lygį, paremtą maisto, aprangos, higienos reikmenų, namų ūkio prekių, kasdienių reikmenų kainomis bei išlaidomis socialinėms veikloms ir dalyvavimui kultūriniuose renginiuose (Adema, Grey, Kahl, 2003).

Skandinavijos šalyse socialinės apsaugos sistema formuojama remiantis socialdemokratinio gerovės valstybės modeliu, kur valstybė prisiima didžiausią atsakomybę už užimtumo, socialinės apsaugos ir paramos garantijas kiekvienam žmogui.

Švedijos socialinio aprūpinimo sistema yra žinoma daugelio valstybių, kaip žymaus masto pajamų apsaugos politika, skirta jos piliečiams. Švedijoje užtikrinamos visos kitos socialinio aprūpinimo programos, tokios kaip nedarbo kompensacija, būsto išmoka, vaiko išmoka, palaikymo išmoka bei įvairios pensijos (detali socialinių išmokų sistema, jų dydžiai ir sąlygos pateiktos 5 priede). Išmokų dydžiai priklauso nuo šeimos tipo ir regionų, tačiau jų paskirtis yra padengti pagrindines išlaidas, kad būtų galima palaikyti orumo nežeminančias gyvenimo sąlygas. Tam, kad šeima galėtų pretenduoti į valstybės paramą, jos pajamos ir turtas turi būti žemiau nustatytų išmokų dydžių (normų) (Hansen, J., Lofstrom, M., 2002). Normos yra apskaičiuojamos metams ir turi atskirą dalį, kuri priklauso nuo vaikų amžiaus bei namų ūkių dalis, priklausoma nuo namų ūkio dydžio (Sweden, 2008). Šios normos tarnauja, kaip orientyras socialiniam darbuotojui, kuris nusprendžia kokį išmokos dydį skirti.

Švedijos nedarbo draudimo sistema susideda iš dviejų dalių: bedarbio pašalpa ir parama bedarbiui. Tam, kad turėti teisę į bedarbio pašalpą, gyventojas, neturintis darbo turi mokėti narystės mokestį į bedarbio pašalpų fondą paskutinius 12 mėnesių bei turi būti dirbęs ne mažiau kaip 75 dienas iki darbo netekimo. Darbuotojai, kurie neturi teisės gauti bedarbio pašalpą, gali pretenduoti į kompensaciją iš paramos bedarbiui programos. Numatomi panašūs darbo reikalavimai siekiant gauti piniginę išmoką iš paramos bedarbiui programos, tik čia nėra „narystės“ sąlygos. Todėl

kompensacija iš paramos bedarbiui programos iš esmės yra mažesnė nei bedarbio pašalpa (Hansen, J., Lofstrom, M., 2002).

Apibendrinant skirtingų šalių socialinės apsaugos sistemas galima teigti, kad kuriant socialinės paramos sistemą valstybėje vadovujamasi šiais pagrindiniais kriterijais: remiami mažas pajamas turintys bei susiduriantys su socialine rizika asmenys; socialinės išmokos skiriamos daugiausia įvertinus kandidatų disponuojamas pajamas, turtą, šeimyninę padėtį, kitas ypatingas sąlygas; socialinės paramos teikimas daugiausia perduotas vietos valdžiai. Visi šie kriterijai taikomi daugelio valstybių socialinės apsaugos sistemose.

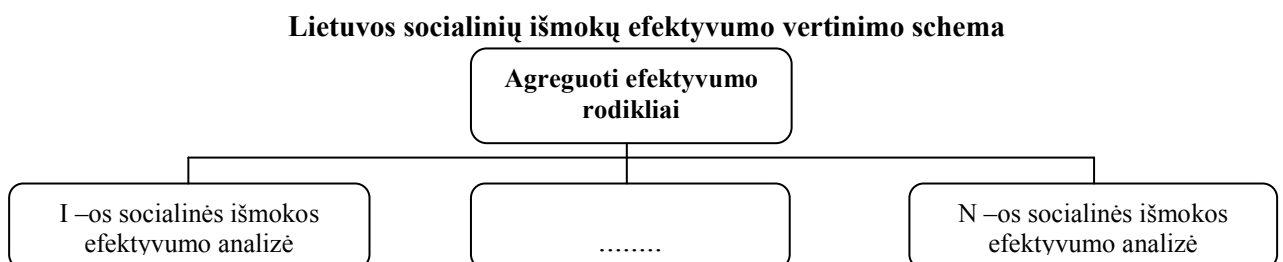
1.4. Socialinių išmokų efektyvumo vertinimo metodika

Įvertinti socialinių išmokų efektyvumą sudėtinga dėl efektyvumo vertinimo ir rodiklių parinkimo problemos. Tradiciniai ekonominės veiklos efektyvumo rodikliai sugretina gautą rezultatą su sąnaudomis. Šį metodą sunku taikyti socialinių išmokų sistemos efektyvumui įvertinti dėl jos tikslo – rezultato arba efekto specifikos. Teikiant socialines išmokas, socialinio rezultato arba naudos negalima išmatuoti fiziniiais arba piniginiiais matais. Be to, jis gali skirtis konkrečioms socialinių išmokų gavėjams. Todėl socialinių išmokų efektyvumui matuoti reikia taikyti tam tikrus kriterijus, kuriais būtų galima vertinti pasiektą socialinį rezultatą (Čerkauskaitė, 2005).

Kiek efektyvios socialinės paramos programos, ar jos pasiekia numatytus tikslus, mažinant skurdą ir socialinę atskirtį, užtikrinant lygias galimybes ir siekiant visuomenės socialinės sanglaudos – visa tai įmanoma atsakyti naudojant kompleksinę socialinės paramos efektyvumo vertinimo rodiklių sistemą, kurią sudaro socialinių išmokų efektyvumo ir rezultatyvumo rodikliai (Lazutka, Žalimienė, Skučienė ir kt., 2008).

Metodika padeda:

1. Paaiškinti neefektyvumo priežastis – socialinės išmokos nagrinėjamos taikant konkrečius kriterijus.
2. Kiekybiškai įvertinti socialinės paramos išmokų efektyvumą – agreguoti efektyvumo rodikliai.

3 pav. Lietuvos socialinių išmokų vertinimo schema

Šaltinis: V. Karpuškieinė (2002). Lietuvos piniginių socialinės paramos efektyvumo įvertinimas. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas.

Siūlomos socialinių išmokų efektyvumo vertinimo metodikos privalumas – ją taikant galima gauti labai informatyvius tiek bendrus, tiek ir detalius socialinių išmokų efektyvumo vertinimus. Trūkumas – tokie vertinimai reikalauja labai daug statistinių duomenų, dalis kurių nėra apskaitoma Lietuvoje (Karpuškienė, 2002).

1.4.1. Socialinių išmokų efektyvumo kriterijai

Vertinant socialinių išmokų efektyvumą, neužtenka tik nustatyti faktą, kad parama skiriama tikslingai ir lėšos panaudojamos racionaliai. Būtina nustatyti ir priežastis, kurios lemia neefektyvų socialinių išmokų teikimą. Apskaičiuoti agreguoti rodikliai šalies mastu parodo socialinių išmokų efektyvumo lygį, tačiau jais remiantis negalima atsakyti į klausimą, kokios yra socialinės paramos išmokų neefektyvumo priežastys. Todėl siekiant išsiaiškinti galimas socialinių išmokų efektyvumo didinimo kryptis kiekvieną socialinę išmoką tikslinga nagrinėti pagal tris kriterijus: lygio, taiklumo ir darbo paskatų (Galinytė, Misiūnas, 2006).

Socialinių išmokų lygis. Atliekant analizę siekiama nustatyti ar suteikiamos išmokos lygis adekvatus. Jis turi būti ne per žemas, kad užtikrintų jos gavėjams būtinas gyvenimo ir veiklos galimybes, t. y. realizuotų paramos tikslą, kurio yra siekiama. Kita vertus, išmokų lygis neturi būti per aukštas, nes šiuo atveju iškreipiamos gavėjų darbo paskatos ir netinkamai naudojami mokesčių mokėtojų pinigai. Vertinant piniginių išmokų dydį, jos turi būti lyginamos su minimaliais gyvenimo standartais ir skurdo riba (Čerkauskaitė, 2005).

Socialinių išmokų taiklumas. Paramos sistema yra taikli, jeigu ją gauna visi žmonės, kuriems jos reikia. Paprastai socialinių išmokų taiklumas yra vertikalus ir horizontalus.

- **Vertikalus** taiklumas suprantamas taip, kad socialinę paramą gauna tik tie žmonės, kuriems ji yra būtina. Socialinių išmokų negali gauti tie žmonės, kuriems minėtoji parama nėra skirta.
- **Horizontalus** taiklumas suprantamas kaip visiškas socialinių išmokų užpildymas. Socialines išmokas turi gauti visi, kuriems jos tikrai reikia. Šis reikalavimas nevykdomas, jeigu:
  - išmokų suteikimo taisyklės nenumato skirti lėšų tam tikroms žmonių grupėms, kurioms ji yra būtina.
  - gavėjų aprėptis yra mažesnė nei 100 proc.

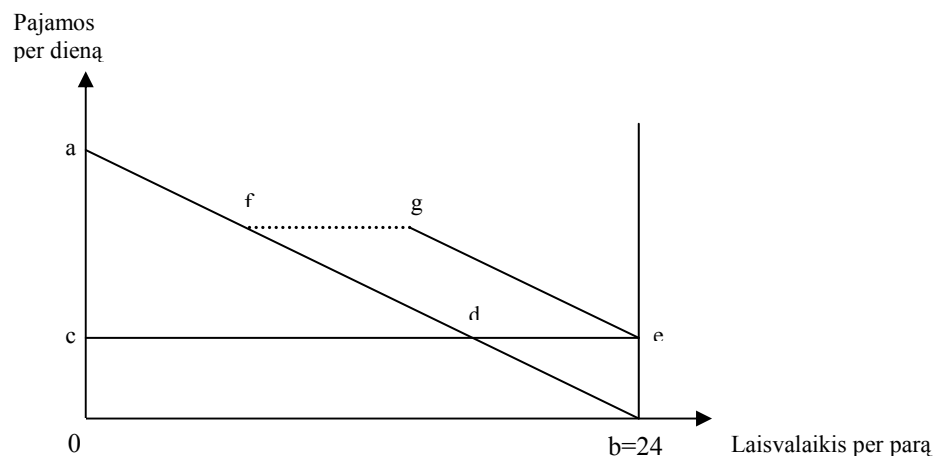
Gavėjų aprėptis – tai dalis žmonių, gaunančių socialinę paramą potencialiai galinčių ją gauti aibėje. Pastaroji gali būti mažesnė nei 100 proc. dėl šių priežasčių: gavėjai neturi reikiamos informacijos, kad jiems priklauso socialinė parama; socialinių išmokų gavimas atrodo žeminančiai (Galinytė, Misiūnas, 2006).

V. Karpuškienės (2002) nuomone, šios priežastys taip pat susijusios su socialinių išmokų paklausa. Pasiūlos aspektu (kai turintis teisę gauti piniginę išmoką gavėjas jos negauna), taip pat gali būti dvi priežastys, sumažinančios aprėpties dalį:

1. pareigūnas padaro klaidą, dėl to nesuteikiama socialinė išmoka;
2. tam tikros gyventojų grupės yra diskriminuojamos.

Darbo paskatų kriterijus. Socialinės išmokos, skiriamos patikrinus pajamas, gali iškreipti jų gavėjų siekius aktyviai dalyvauti darbo rinkoje. Tokia padėtis yra vadinama skurdo spąstais. *Skurdo spąstai* – tai situacija, kai socialinės paramos gavėjus, uždirbus papildomai pajamų, jo gerovė nepakinta arba pakinta labai mažai, nes sumažėja teikiama socialinė išmoka (Galinytė, Misiūnas, 2006).

Dydis, kuriuo yra mažinamos socialinės išmokos, didėjant gavėjo darbo ir kitoms pajamoms, yra vadinamos socialinių išmokų mažėjimo norma (PMN). Atrodytų, kad pajamų rėmimo poveikis efektyvus, jeigu, padidėjus gavėjo pajamoms, tiek pat sumažėja ir jo socialinė išmoka. Šiuo atveju, PMN yra lygi 1 (arba 100 proc.), tačiau taip nėra, nes atsiranda skurdo spąstai (Karpuškienė, 2002). Skurdo spąstų veikimą iliustruoja 4 paveikslas.

4 pav. Skurdo spąstų veikimas

Šaltinis: N. Barr (1993). *The economics of welfare state*. Stanford university press, California.

Supaprastinta forma pavaizduota socialinės išmokos gavėjo pasirinkimo tarp laisvalaikio ir pajamų galimybė (žr. 4 pav.). Tiesė **ab** rodo, kokias pajamas turėtų asmuo, jeigu nebūtų piniginės socialinės paramos. Niekur nedirbantis paramos gavėjas turėtų 24 laisvalaikio valandas ir 0 pajamų. Remiamos pajamos yra **0c** dydžio ir parodytos tiesė **cde**. Tarkim, 5 papildomai uždirbti paramos gavėjo piniginiai vienetai nekeičia išmokos dydžio (ignoruojamos pajamos). Paramos gavėjo disponuojamų pajamų didėjimą rodo atkarpa **eg**. Tačiau, kai ignoruojamos pajamos viršijamos, tuomet uždirbant kiekvieną kitą piniginių vieneta, disponuojamos paramos gavėjo pajamos nesikeičia, nes mažėja išmoka. Tai rodo atkarpa **fg**. Kai PMN=1, atkarpa **fg** yra horizontali, kai PMN<1, ji yra pasvirusi. Patekęs į padėtį **fg**, gavėjas praranda darbo paskatas. Jeigu pagrindinis

Socialinių išmokų efektyvumas gerinant gyventojų ekonominę padėtį ir skatinant dalyvavimą darbo rinkoje

darbo motyvas yra pinigai, paramos gavėjas pasirinks tašką tiesėje *af* arba *ge*, bet ne tiesėje *fg*. Dėl skurdo spąstų būvimo, nepasiturinčių gyventojų rėmimas, esant PMN artimai 1, skatina visuomenės susiskaidymą į dvi grupes: asmenis, kurie patys save išlaiko (jų pajamas ir laisvalaikį atspindi atkarpa *af*) ir valstybės išlaikytinius (atkarpa *eg*) (Karpuškienė, 2002).

Skurdo spąstams matuoti taikomi įvairūs metodai. Vienas iš jų – taikyti grynąją pakeičiamumo normą – GPN. Ji apskaičiuojama:

$$GPN = \frac{P_p}{D_d} \quad (1)$$

P_p – socialinės išmokos dydis, jei jos gavėjas neturi kitų pajamų;

D_d – asmens pajamos dirbant, gaunant jam priklausančias išmokas.

Kai GPN lygi 1, paramos gavėjas patenka į skurdo spąstus (*fg* atkarpa), kai, dirbant papildomą laiką, gavėjo disponuojamos pajamos nepadidėja, nes socialinė išmoka sumažėja.

Piniginių išmokų tikrinant gavėjų pajamas grynoji pakeičiamumo norma lygi:

$$GPN = \frac{P_p}{(D_u - m + (1 - PMN) * P_p)} \quad (2)$$

D_u – darbo užmokestis;

m – mokesčiai;

PMN – socialinės išmokos mažėjimo norma.

Kai skurdo spąstų galimybė didėja, GPN artėjant prie 1, galima daryti išvadą, kad socialinių išmokų gavėjo darbo paskatos mažėja:

- PMN artėjant prie 1, esant fiksuotiems D_u , P_p ir m ;
- Didėjant mokesčiams, atskaitomiems iš darbo pajamų (Čerkauskaitė, 2005).

Vertinant tris išvardintus piniginių socialinių išmokų efektyvumo kriterijus (lygio, taiklumo ir darbo paskatų nepažeidžiamumo) iškyla tam tikri sunkumai, nes jie yra tarpusavyje susiję ir vienas kitą veikia įvairiais būdais. N. Barr (1993) nuomone, sudėtinga užtikrinti pakankamą aprūpinimą žmonėms, kurie negali pasirūpinti savimi ir tik iš dalies save išlaiko. Tokie žmonės retai pastebimi, nes jie yra įtraukiami į bendrą socialinių išmokų gavėjų skaičių. Iš tiesų tiesiogiai nukreiptos socialinės išmokos suaktyvina blogiausią pajamų paramos bruožą – finansiškai priklausyti nuo valstybės paramos, nededant pastangų savarankiškai išlaikyti save ir savo šeimą.

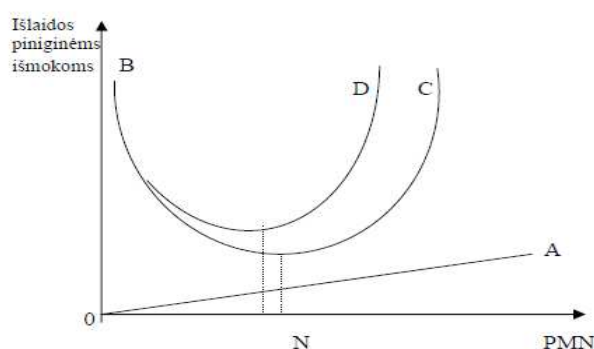
Aukštas socialinių išmokų lygis, jų taiklumo didinimas neigiamai veikia darbo paskatas. Jeigu pajamų kompensavimo norma lygi 1 (arba 100 proc.), horizontalus taiklumas yra didžiausias, nes minimizuoja socialinių išmokų apimtis gyventojams, kurių pajamos yra didesnės už skurdo ribą. Tačiau, kai PMN artėja link 1 (arba 100 proc.), tuomet didėja skurdo spąstų rizika (Galinytė, Misiūnas, 2006).

Dar vienas svarbus aspektas nagrinėjant socialinių išmokų efektyvumą yra tas, kad socialinių išmokų lygio ir taiklumo kriterijų įgyvendinimas turi skirtingą poveikį socialinių išmokų sistemos išlaidoms, kurios yra ribotos. Tarkim, valstybė planuoja padidinti socialinę išmoką x proc. socialinės paramos sistemos kaštai padidės gerokai daugiau nei x proc. dėl tokių priežasčių:

- x proc. padidės išmokų išlaidos esamiems paramos gavėjams;
- išsiplės pašalpų suteiktinumas, t.y. daugiau žmonių galės gauti išmoką;
- išaugs administraciniai kaštai.

Kitas būdas, padidinantis paramos gavėjų pajamas – tai mažesnės pajamų kompensavimo normos taikymas. Tačiau tai įgyvendinti sudėtinga, nes sumažinus pajamų kompensavimo normą, kaip ir padidinus išmokas, paramos išlaidos padidėja dėl pirmų dviejų jau minėtų priežasčių.

Socialinės paramos sistemos išlaidų mažinimui siūloma metodika, paremta Lafero kreivės principu. Makroekonomikos teorijoje Lafero kreivė rodo, kad mokesčių tarifų didinimas nuo 0 iki tam tikro dydžio sąlygoja pajamų iš mokesčių augimą. Tačiau tolimesnis mokesčių tarifo didinimas nebeduoda teigiamo efekto, ir mokesčių pajamos pradeda mažėti (Snieška, 2008). Lafero kreivę galima pritaikyti vertinant su socialinėmis išmokomis susijusių išlaidų ir išmokų kompensavimo normos tarpusavio priklausomybę (žr. 5 pav.). Kreivė BC rodo paramos išlaidų kitimą, didėjant PMN. Biudžeto išlaidos yra didelės, kai PMN yra lygi 0, t.y. socialinės išmokos nemažinamos, padidėjus gavėjo pajamoms. Didinant PMN iki taško N, išmokoms skirtos išlaidos mažėja, tačiau jos vėl pradeda didėti, kai $PMN > N$, nes gavėjai praranda darbo paskatas ir aktyviai neieško darbo arba slepia savo tikrąsias pajamas. Kai PMN yra artima N, atsiranda papildomi ekonominiai kaštai dėl skurdo spąstų veikimo (Čerkauskaitė, 2005).

5 pav. Su socialinėmis išmokomis susijusių išlaidų ir išmokų kompensavimo normos tarpusavio priklausomybė

Šaltinis: Karpuškienė V.(2002). Lietuvos piniginės socialinės paramos efektyvumo įvertinimas. Daktaro disertacija. Vilnius.

Tiesė 0A parodo administracinių kaštų didėjimą, didėjant išmokų kompensavimo normai. Kreivė BD – tai socialinių išmokų bendrosios išlaidos, kurias sudaro išlaidos socialinėms išmokoms ir jų administravimui. Paveiksle BD – tai tiesių 0A ir BC suma.

Socialinės išmokos socialinės apsaugos sistemoje atlieka pajamų užtikrinimo vaidmenį. Jų efektyvumas atspindi numačius pakankamą paramos apimtį, tikslingą jų paskirstymą ir pasiektą rezultatą mažinant skurde gyvenančių asmenų skaičių. Be to, siekiant išsiaiškinti socialinių išmokų efektyvumo didinimo kryptis, svarbu išsiaiškinti kas lemia paramos neefektyvumą.

1.4.2. Agreguoti socialinių išmokų efektyvumo rodikliai

Agreguotos socialinės apsaugos išlaidos naudojamos įvertinti valstybės socialinio aprūpinimo pastangas, orientuojantis į tai, jog „daugiau yra geriau“ (Mitchell 1991). Tradiciniai argumentai, kodėl socialinė parama dažnai atspindi blogą socialinę politiką yra: netinkamai skiriama parama, pasmerkimas gėdai ir neprisidėjimas prie socialinio susitelkimo, dideli administraciniai kaštai ir mažinamos paskatos dirbti ir taupyti (Jackson, Bozic, 1997).

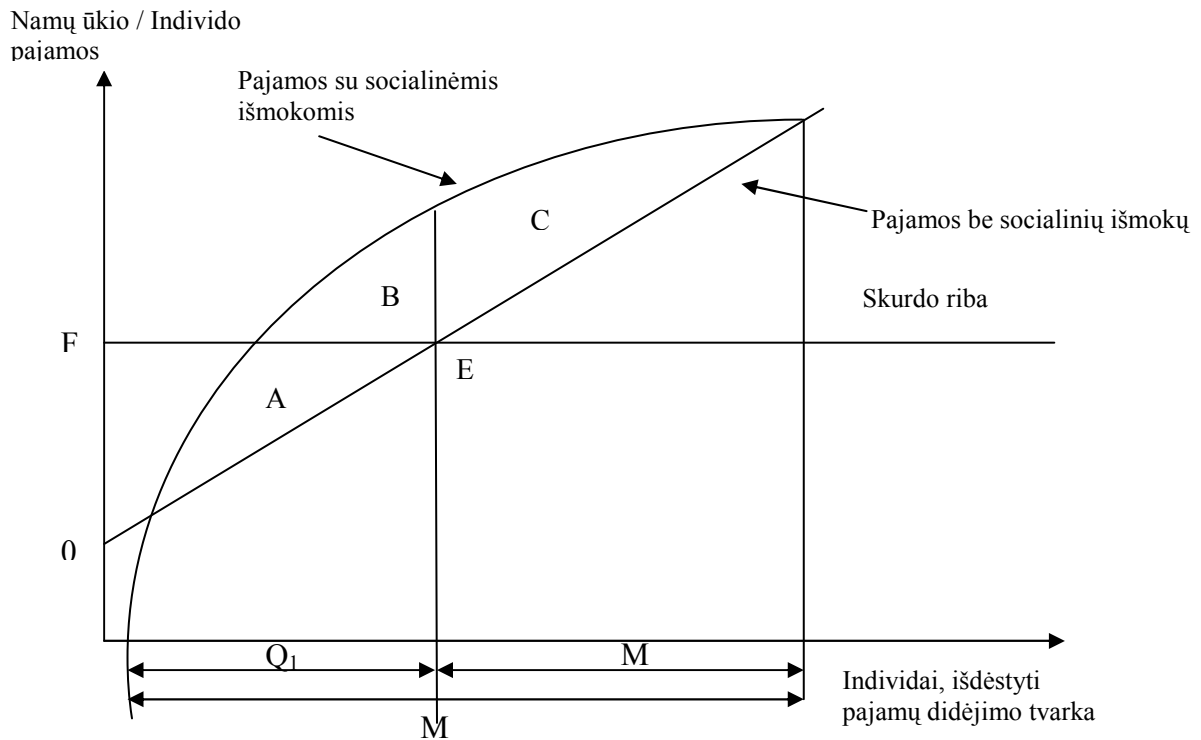
Surasti aiškias matavimo priemones visapusiškam socialinių išmokų sistemos efektyvumui įvertinti yra labai sudėtinga. Analizė apsiriboja santykinai griežtais matavimo laipsniais, pagal kuriuos mažinama skurdo riba. Siekiami rezultatai įtakojami finansinių galimybių. Turint pakankamai lėšų net ir nelabai veiksminga socialinių išmokų skyrimo sistema gali vesti prie didesnių skurdo mažėjimo mastų. Pageidautina apibrėžti efektyvumo vertinimo metodą, kuris atsižvelgia į bendrąsias išlaidas ir poveikį skurdo lygiui (Beckerman, 1979).

W. Beckerman (1979) nuomone, socialinių išmokų vertinimas susideda iš dviejų tarpusavyje susijusių požymių, padedančių nustatyti skurdo lygį. Tam, kad įvertinti tiesioginį išmokų poveikį, pirmiausia svarbu įvertinti skurdo lygį iki socialinių išmokų gavimo ir po išmokų skyrimo. Šis matavimo metodas leidžia įvertinti socialinių išmokų efektyvumą mažinant skurdo lygį šalyje. Antra, matuojami skurdo spąstai sulygina pajamas iš bet kokių šaltinių (šeimos, namų ūkių ir kt.) su pajamų lygiu, kuris reikalingas, kad būtų galima gyventi aukščiau skurdo ribos.

Išanalizavus W. Beckerman (1979), Jackson, Bozic, (1997), V. Karpuškienės (2002), R. Čerkauskaitės (2005), R. Lazutkos, L. Žalimienės, D. Skučienės ir kt. (2008) siūlomus agreguotus socialinių išmokų efektyvumo vertinimo rodiklius, pasirinktos dvi rodiklių grupės:

1. Socialinių išmokų *efektyvumo* koeficientai. Šie rodikliai palygina pasiektą socialinį rezultatą, suteikus išmokas, su joms sunaudotomis lėšomis.
2. Socialinių išmokų *rezultatyvumo* koeficientai. Sugretina socialinių išmokų dėka pasiektą rezultatą su paramos poreikiais.

Socialinių išmokų efektyvumo ir rezultatyvumo rodiklius galima taikyti tiek universalių, tiek ir pajamų tikrinimo pagrindu teikiamų išmokų analizei.

- Q_1 – skurstantys gyventojai, gaunantys socialines išmokas;
- M – visi socialinių išmokų gavėjai;
- M_1 – socialinių išmokų gavėjai, kurių pajamos viršija skurdo

6 pav. Socialinių išmokų efektyvumo koeficientai

Šaltinis: Karpuškienė V. (2002). Lietuvos piniginės socialinės paramos efektyvumo įvertinimas. Daktaro disertacija. Vilnius

Pirmasis socialinės išmokų efektyvumo koeficientas EC_1 – skurstančių¹ gyventojų dalis bendrame socialinių išmokų gavėjų skaičiuje (žr. 6 pav.).

$$EC_1 = \frac{Q_1}{(Q_1 + M_1)} = \frac{Q_1}{M} \quad (3)$$

Ši formulė atspindi dviejų atkartų – skurstančių gyventojų, gaunančių socialines išmokas (Q_1) ir visų socialinių išmokų gavėjų (M) skaičiaus – santykį.

Antrasis socialinės išmokų efektyvumo koeficientas EC_2 parodo, kuri lėšų dalis, skirtų socialinėms išmokoms, atiteko skurstantiems gyventojams.

$$EC_2 = \frac{ST_Q}{ST} \quad (4)$$

ST_Q – piniginės socialinės paramos lėšos, išmokėtos skurstantiems gyventojams. 6 paveiksle šis rodiklis tapatinamas su $A+B$ plotu.

ST – bendros socialinėms išmokoms skirtos lėšos. 6 paveiksle ST – tai $A+B+C$ plotas.

¹ Skurstančiais laikomi gyventojai, kurių pajamos iki suteikiant išmoką yra žemiau nustatytos skurdo ribos.

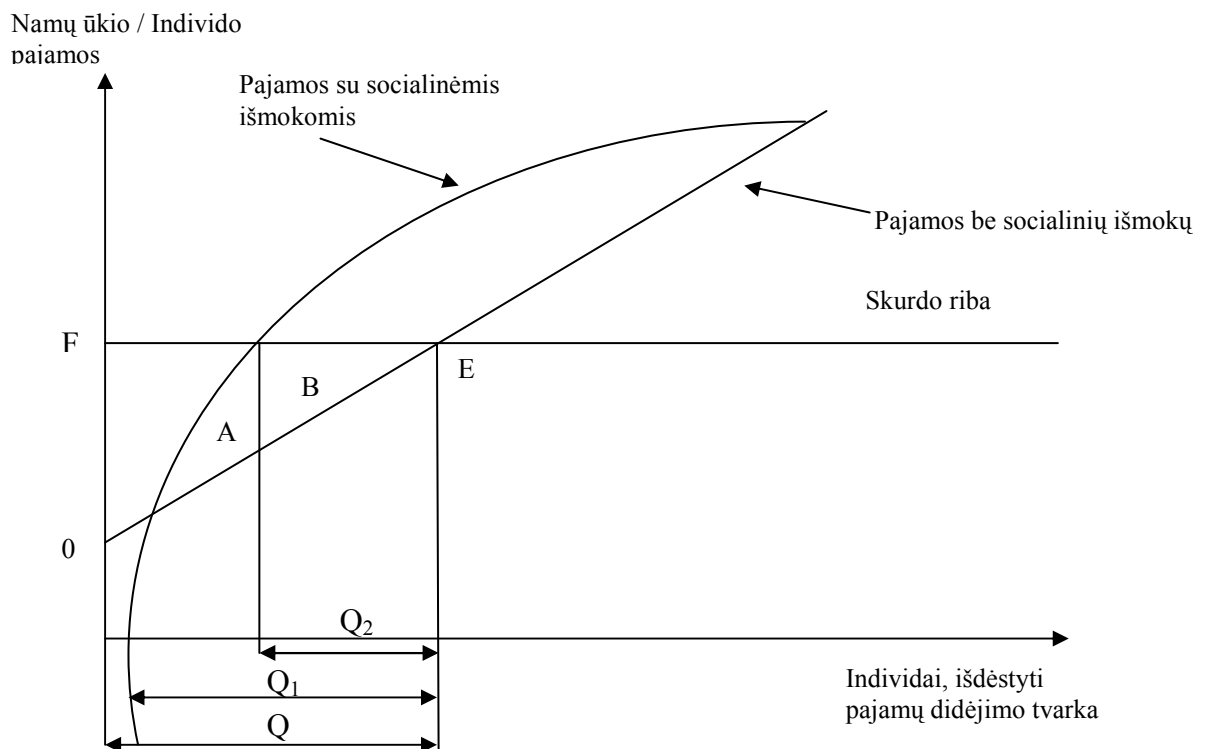
Trečiasis socialinės išmokų efektyvumo koeficientas EC_3 parodo, kuri socialinėms išmokoms skirtų lėšų dalis atiteko skurstantiems gyventojams, padidindama jų pajamas iki skurdo ribos lygio.

$$EC_3 = \frac{ST_G}{ST} \quad (5)$$

ST_G parodo, kurią skurdo tarpsnio prieš suteikiant paramą dalį kompensuoja socialinės išmokos. ST_G 6 paveiksle atitinka plotą **B**. Skurdo tarpsnis – tai skurstančiųjų gyventojų pajamų nukrypimų nuo skurdo ribos suma (jį atspindi trikampis **OEF**).

ST – bendros socialinėms išmokoms skirtos lėšos (**A+B+C** plotas) (Karpuškienė, 2002).

Socialinių išmokų rezultatyvumo rodikliai padeda atskleisti tris pagrindinius kovos su skurdu vertinimo rodiklius. Rezultatyvumas atsispindi per socialinių išmokų skyrimą pasikeitusį skurdo lygį šalyje.

Q – skurstantys gyventojai;

Q_1 – skurstantys gyventojai, gaunantys socialines išmokas;

Q_2 – socialinių išmokų gavėjai, kurių pajamos, paskyrus išmokas, viršija skurdo ribą.

7 pav. Socialinių išmokų rezultatyvumo koeficientai.

Šaltinis: Karpuškienė V. (2002). Lietuvos piniginių socialinės paramos efektyvumo įvertinimas. Daktaro disertacija. Vilnius

Pirmasis socialinių išmokų rezultatyvumo koeficientas EV_1 parodo, kuri dalis skurstančiųjų gyventojų gauna socialines išmokas:

$$EV_1 = \frac{Q_1}{Q} \quad (6)$$

EV_1 yra dviejų atkarpų – skurstančių gyventojų, gaunančių socialines išmokas (Q_1) ir bendro skurstančiųjų gyventojų (Q) skaičiaus – santykis.

Antrasis rezultatyvumo koeficientas EV_2 parodo skurstančių gyventojų dalį, kuri paramos dėka pakilo virš skurdo ribos:

$$EV_2 = \frac{Q_2}{Q} \quad (7)$$

Ši koeficientą iliustruoja dviejų atkarpų: Q_2 – socialinių išmokų gavėjų, kurių pajamos, paskyrus išmokas, viršija skurdo ribą ir Q – bendro skurstančiųjų gyventojų skaičiaus santykis.

Trečiasis socialinių išmokų rezultatyvumo koeficientas EV_3 parodo skurdo tarpsnio sumažėjimą, suteikus piniginę paramą:

$$EC_3 = \frac{TG_1}{TG} \quad (8)$$

TG_1 – skurdo tarpsnis, kurį kompensuoja piniginė parama. TG_1 pavaizduotas plotu **A+B**.

TG – bendras skurdo tarpsnis, kuris parodo, kiek reiktų išmokoms skirti lėšų, kad visų skurstančių gyventojų pajamos pakiltų iki skurdo ribos. TG – tai **OFE** plotas (Čerkauskaitė, 2005).

Socialinis siekis socialinės apsaugos sistemoje turėtų būti nukreiptas į tokių pajamų užtikrinimą, kad niekam netektų gyventi žemiau skurdo ribos.

2. LIETUVOJE TEIKIAMŲ SOCIALINIŲ IŠMOKŲ ANALIZĖ

LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerija vadovaujasi vienu pagrindinių socialinės paramos tikslų – padėti tenkinti būtiniausius poreikius tiems žmonėms, kurių gaunamos pajamos yra nepakankamos, o gebėjimas pasirūpinti savimi dėl objektyvių, nuo jų nepriklausančių priežasčių yra ribotas. Todėl ir šeimoms bei vaikams yra mokamos socialinės išmokos ir teikiamos socialinės garantijos bei lengvatos.

Lietuvoje pinigine socialinė parama yra teikiama per savivaldybių socialinės paramos skyrius, kurie yra kiekvienoje Lietuvos savivaldybėje. Nuo 2002 metų lėšos įstatymais nustatytoms socialinėms išmokoms skiriamos iš valstybės biudžeto ir pervedamos savivaldybėms kaip speciali dotacija. Valstybės deleguotai išmokų mokėjimo funkcijai administruoti savivaldybėms skiriama iki 4 proc. šiam tikslui skiriamų lėšų (Socialinis pranešimas 2004, 2005).

Piniginę paramą mažas pajamas gaunančioms šeimoms savivaldybės turi teisę teikti tik įvertinusios besikreipiančių šeimų pajamas, o atskirais atvejais ir išaiškinus jų materialinę padėtį. Taigi savivaldybėms tenka didžiulė atsakomybė, kad reikiama parama būtų suteikta tiems asmenims, kuriems jos labiausiai reikia.

3 lentelė

Lietuvoje teikiamos socialinės išmokos

<i>Nepriklausančios nuo šeimos pajamų (demigrantinės išmokos)</i>	<i>Priklausančios nuo šeimos pajamų (means-testing išmokos)</i>
Vienkartinė išmoka gimus vaikui	Socialinė pašalpa
Išmoka vaikui	Šildymo išlaidų ir išlaidų vandeniui kompensacijos
Parama nėščiai moteriai	Socialinė parama mokiniams
Išmoka privalomosios karo tarnybos kario vaikui	Piniginė socialinė parama iš savivaldybės biudžeto įstatymo nenumatytais atvejais arba administracijos spendimu
Vaiko globos (rūpybos) išmoka	Kredito, paimto daugiabučiam namui atnaujinti (modernizuoti), ir palūkanų apmokėjimas už asmenis, turinčius teisę į būsto šildymo išlaidų kompensaciją
Vienkartinė išmoka būstui įsigyti arba įsikurti	

Socialinių išmokų teikimas Lietuvoje vykdomas dviem kryptimis: neįvertinus šeimos turto ir pajamų (*demigrantinės išmokos*) arba įvertinus jų gaunamas pajamas (*means-testing išmokos*) (žr. 3 lentelę). Demigrantinės išmokos paprastai susijusios su išlaidų, susidariusių dėl vaiko gimimo (įsivaikinimo), jo išlaikymo, padengimu. Socialinės išmokos, kurių skyrimas priklauso nuo asmens pajamų, siejamos su nepasiturinčių gyventojų parama pinigais ir kompensacijomis. Pateiktų socialinių išmokų kaita analizuojama detaliau.

2.1. Socialinių išmokų ir pagrindinių ekonominių rodiklių analizė

Analizuojant Lietuvos socialinės apsaugos sistemos struktūros pokyčius dešimties metų laikotarpiu, galima išskirti tris pagrindines pinigines socialinės paramos sistemos kaitos etapus:

- 1) socialinių išmokų sistema iki 2004 m. liepos 1 d.;

- 2) socialinių išmokų struktūros ir reikalavimų reforma (nuo 2004 m. liepos 1 d. iki 2009 m. sausio 1 d.), kurią įtakojo naujai priimti įstatymai: 2004-05-18 priimtas *LR išmokų vaikams įstatymas* (įsigaliojo 2004-07-01), kuriuo pertvarkyta šeimos pašalpa už vaikus iki 3 m. ir pašalpa šeimoms, auginančioms tris ir daugiau vaikų, numatant remti kiekvieną šeimoje auginamą vaiką iki pilnametystės; 2004-04-01 įsigaliojo *LR piniginės socialinės paramos mažas pajamas gaunančioms šeimoms (vieniems gyvenantiems asmenims) įstatymas*, kurio pagrindu pradėta įgyvendinti vieninga pajamų ir turto įvertinimo principu paremta socialinės paramos sistema;
- 3) Socialinių išmokų sistemos papildymai nuo 2009 m. sausio 1 d. (žr. 1 priedą)

Visoms demografinėms socialinėms išmokoms būdingas pasikeitimas – nuo 2008 m. rugpjūčio 1 d. išmokų dydžiai pradėti matuoti ne pagal minimalaus gyvenimo lygio normą (1 MGL – 125Lt), o pagal bazinės socialinės išmokos dydį (1 BSI – 130Lt). Dėl šios priežasties visos, nuo pajamų nepriklausančios socialinės išmokos padidėjo. Be to, mažinant nepasiturinčių šeimų socialinę atskirtį, skurdo riziką bei siekiant padidinti socialinę paramą nuo 2005 m. valstybės remiamų pajamų dydis nuo 135 Lt vienam gyventojui per mėnesį kasmet palaipsniui buvo didinamas. Nuo 2008 m. rugpjūčio 1 d. valstybės remiamų pajamų dydis – 350 Lt vienam gyventojui per mėnesį. Šis dydis naudojamas skiriant socialines išmokas, priklausančias nuo šeimos pajamų.

Išmokos šeimoms auginančios vaikus 2000–2009 m. laikotarpiu keitėsi pakankamai dažnai. Iki 2004 m. išmokos vaikui skiriamos iki 3 m. amžiaus ir priklausomai nuo vaikų skaičiaus šeimoje. Po 2004 m. pradėtas įgyvendinti kiekvieno šeimoje auginamo vaiko rėmimas nuo jo gimimo iki pilnametystės (skiriama 0,4 MGL(BSI)/mėn., šeimoms, auginančioms tris ir daugiau vaikų; nuo 2008 m. – 0,75 MGL/mėn.) bei nežymiai padidėjo išmoka vaikui auginant tris ir daugiau vaikų (nuo 1 MGL iki 1,1 MGL (BSI)). 2010 m. sausio 1 d. priėmus LR socialinių išmokų perskaičiavimo ir mokėjimo laikinąjį įstatymą, nustatyti nauji reikalavimai išmokos vaikui mokėjime įvertinant šeimos pajamas. Vaikams nuo 2 iki 7 m. (gausių šeimų iki 18 m.) skiriama 0,4 BSI (52 Lt) dydžio išmoka jei praėjusių kalendorinių metų vidutinės šeimos ar bendrai gyvenančių asmenų pajamos vienam asmeniui per mėnesį yra mažesnės negu 1,5 VRP (525 Lt). Vaikams iki 2 m. mokama 0,75 BSI/mėn. (97,5 Lt), jei vaiko tėvai už tą vaiką negauna socialinio draudimo motinystės (tėvystės) pašalpos arba ją gauna, tačiau ši pašalpa mažesnė negu 525 Lt.

Paramos nėščiai moteriai išmoka iki 2004 m. buvo vadinama nėštumo pašalpa besimokančios moterims. Ji buvo skiriama aukštosios mokyklos sprendimu. Nuo 2004 m. ši išmoka pervadinta į vienkartinę išmoką nėščiai moteriai ir mokama likus 70 dienų iki gimdymo atostogų. Vienkartinė išmoka gimus vaikui (ar jį įvaikinus) analizuojamu laikotarpiu didėjo nuo 6 MGL iki 11 BSI (MGL).

Analizuojant tėvų globos netekusiems vaikams skiriamų išmokų dinamiką, galima teigti, kad globos (rūpybos) išmoka ir jos teikimo sąlygos 2000–2009 m. buvo stabilios. Keitėsi vienkartinės išmokos būstui įsigyti arba įsikurti dydis – nuo 50 MGL (BSI) iki 75 BSI. Nuo 2004 m. vaiko globėjui, kai vaikas nuolat ar darbo dienomis gyvena bendrojo lavinimo ar profesinės mokyklos bendrabutyje, mokama 2 BSI/mėn., o nuo 2009 m. nepaisant to, kad globojamas vaikas gauna ir kitą valstybės paramą, kiekvienam globojamam vaikui skiriama papildoma 0,4 MGL/mėn.

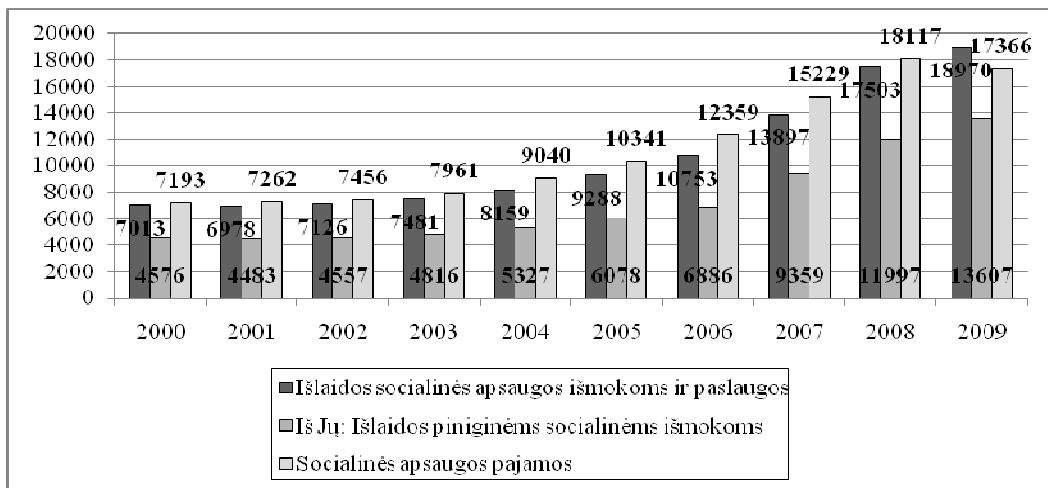
Pagrindiniai pasikeitimai analizuojant socialines pašalpas yra valstybės remiamų pajamų dydžio dinamika (ši išmoka skiriama atsižvelgiant į šeimos (asmens) pajamas), bei 2004 m. skiriant socialinę pašalpą vertinamos ne tik pajamos bet ir turimas turtas.

Kompensacijos už būsto šildymą yra dalinės, t. y. dalis mokesčio už šildymą yra padengiama valstybės, o kita dalis apmokama iš asmeninių lėšų. Nuo 2004 m. numatyta, kad paramą gaunantis asmuo už būsto šildymą moką ne daugiau kaip 20 proc. skirtumo tarp gaunamų pajamų ir valstybės remiamų pajamų šeimai (asmeniui) (iki 2004 m. tai sudarė 25 proc.). Būsto ploto normatyvas (žr. 1 priedą) analizuojamu laikotarpiu nekito.

2004 m. valstybės socialinės paramos sistemoje numatytos papildomos išmokos, kurias koordinuoja savivaldybės individualiai. Numatyta pinigine parama iš savivaldybės biudžeto įstatymo nenustatytais atvejais ar savivaldybės administracijos sprendimu. Nuo 2009 m., prasidėjus daugiabučių namų atnaujinimo (modernizavimo) programai Lietuvoje, numatyta skirti paramą apmokant kreditą, paimtą daugiabučiam namui atnaujinti ir palūkanas už asmenis, turinčius teisę į būsto šildymo išlaidų kompensaciją.

Kadangi Lietuvoje socialinės apsaugos sistema yra tam tikras kryptingas veikimas siekiant socialinės darnos, tam reikalingos pajamos, kad būtų galima įgyvendinti užsibrėžtus tikslus. Išskiriamos keturios pagrindinės socialinės apsaugos pajamų rūšys pagal jų susidarymo šaltinį:

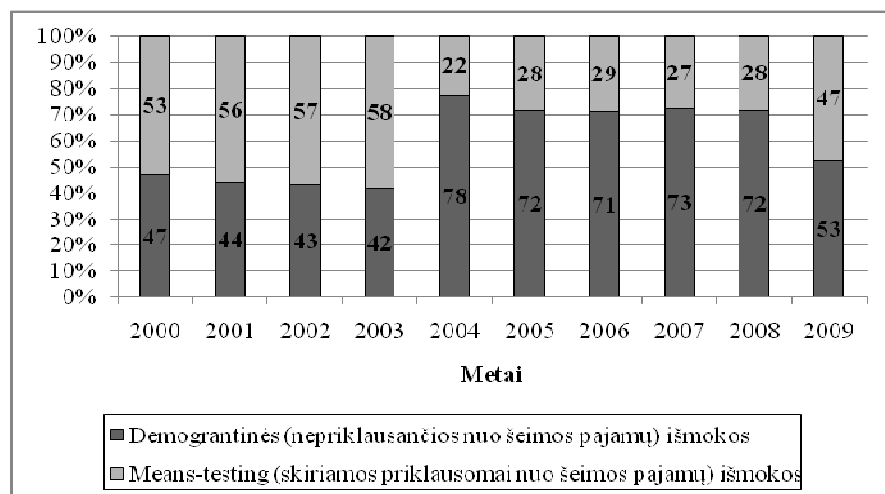
- Darbdavių socialinės įmokos;
- Valdžios sektoriaus įmokos;
- Apdraustųjų asmenų socialinės įmokos;
- Kitos pajamos.

8 pav. Socialinės apsaugos pajamos ir išlaidos 2000–2009 m., mln. Lt
Šaltinis: *Socialinė apsauga Lietuvoje 2009, (2010)*. LR Statistikos departamentas

Analizuojant 2000–2009 m. socialinės apsaugos pajamų ir išlaidų apimtį (žr. 8 pav.), pastebimi įvairūs pajamų ir išlaidų kitimo tempai. 2000–2003 m. tiek pajamos, tiek išlaidos socialinei apsaugai kito nedideliais tempais. Nuo 2004 m. socialinės apsaugos išmokų ir paslaugų poreikis ėmė augti, kartu didėjo ir pajamos šiai valstybės funkcijai vykdyti. 2008 m. socialinės apsaugos pajamos buvo didžiausios – 18 117 mln. Lt, o 2009 m. ėmė mažėti (sumažėjo 4,1 proc.). Tuo tarpu išlaidos socialinei apsaugai vis didėjo – 2009 m. jos sudarė 18 970 mln. Lt, o išskiriant išlaidas piniginiams socialiniams išmokoms – 13 607 mln. Lt. Šalyje tuo laikotarpiu prasidėjęs ekonomikos nuosmukis finansiškai paveikė visas valstybės politikos sritis, taip pat ir socialinių išmokų teikimą.

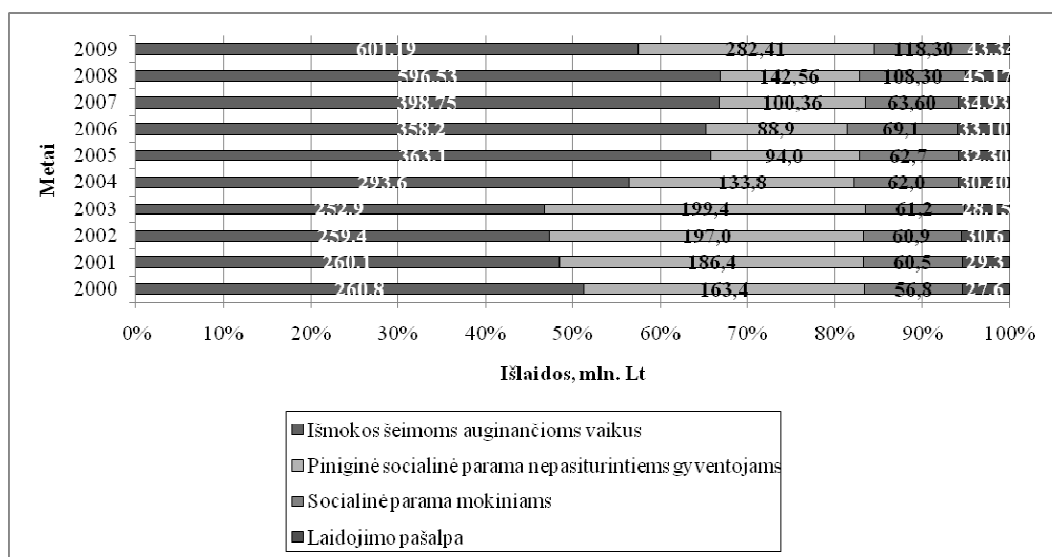
Kiekvienais metais socialinės apsaugos pajamos buvo didesnės už išlaidas, tačiau 2009 m. situacija pasikeitė – išlaidos buvo didesnės 1 604 mln. Lt. Tai lėmė pastaraisiais metais vis didėjantys emigracijos tempai, kai darbo jėga išvyksta ir tampa sudėtinga surinkti darbdavių socialines įmokas, apdraustųjų asmenų socialines įmokas bei mažėja valdžios sektoriaus įmokų apimtys.

9 pav. Demograntinių (nepriklausomų nuo pajamų) išmokų ir means-testing (įvertinus pajamas) išmokų santykio dinamika 2000–2009 m.
Sudaryta remiantis LR Statistikos departamento duomenimis

Socialinių išmokų išlaidų struktūroje didesniąją dalį sudaro demografinės išmokos. Jų lyginamasis svoris per 2000–2009 metus svyravo nuo 42 iki 78 proc. Išlaidas demografinėms išmokoms lemia įvairūs veiksniai: vykstantys demografiniai procesai (pavyzdžiui, gimstamumo, mirtingumo, tam tikros vaikų amžiaus grupės vaikų skaičiaus, gyventojų skaičiaus pokyčiai), tvirtinamų išmokų baziniai dydžiai, bazinės socialinės išmokos (BSI) dydžio kitimas. Kita socialinių išmokų grupė – means-testing (pajamų tikrinimo pagrindu skiriamos) išmokų dalis socialinių išmokų sistemoje analizuojamu laikotarpiu svyravo nuo 22 iki 58 proc. Šios grupės išmokų skyrimas yra sudėtingesnis, nes skiriant išmokas yra vertinamos pretendento pajamos, turimas turtas. Todėl socialinių pašalpų ar kompensacijų už būsto šildymą, vandens sunaudojimą skyrimą lemia ekonominė šalies situacija, nedarbo lygis, gyventojų pajėgumas patiems pasirūpinti savo materialine gerove. Be to, šių išmokų skyrimo laikas yra terminuotas, todėl periodiškai atliekami patikrinimai skiriant paramą. Dėl šios priežasties išauga administraciniai socialinių išmokų skyrimo kaštai.

2000–2003 m. demografinių išmokų ir means-testing išmokų santykis keitėsi nežymiai. Demografinės išmokos sudarė 42–47 proc., means-testing išmokos – 53–58 proc. Tuo laikotarpiu išlaidų pajamų tikrinimo pagrindu skiriamoms išmokoms dalis buvo didesnė nei demografinių išmokų, tačiau 2004–2008 m. situacija pasikeitė ženkliai. Demografinių išmokų dalis svyravo 71–78 proc., o means-testing išmokos sudarė atitinkamai – 22–29 proc. Didžiausias santykio pokytis 2003–2004 m., kai demografinių išmokų dalis padidėjo 35 procentiniais punktais. Pajamų tikrinimo pagrindu skiriamų išmokų dalis atitinkamai sumažėjo tokiu pat dydžiu. Šį pokytį lėmė nuo 2005 m. didėjantis gimusių vaikų skaičius, be to išmokos vaikams nuo 2004 m. pradėtos mokėti ir vyresniems nei 3 metų amžiaus vaikams.

10 pav. Socialinių išmokų pagal skirtingas išmokų rūšis dinamika 2000–2009 m. mln. Lt. Sudaryta remiantis LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis

Bendra išlaidų socialinėms išmokoms suma iki 2007 m. svyravo nuo 508,6 mln. Lt iki 597,6 mln. Lt (padidėjo 17,5 proc.). Nuo 2007 m. išlaidos sparčiais tempais didėjo ir 2009 m. lyginant su 2000 m. jos padidėjo 105,5 proc. (iki 1045,2 mln. Lt).

Analizuojant atskiras išmokų rūšis, socialinės paramos mokiniams kategorijoje išlaidų pokyčiai pastebimi (žr. 10 pav.). Didelių kitimo tempų 2000–2009 m. nebuvo, tačiau lyginant su baziniais metais (2000 m.), 2009 m. paramos mokiniams, kuri skiriama įvertinus šeimos pajamas, išlaidos padidėjo beveik dvigubai – nuo 56,8 mln. Lt iki 114,1 mln. Lt. Vidutiniškai socialinės paramos mokiniams skyrimas kasmet valstybei kainavo 76,1 mln. Lt.

Išmokų šeimoms auginančioms vaikus apimtis nuo 2004 m. palaipsniui didėjo. 2005–2007 m. išmokų suma laikinai stabilizavosi (nežymiai kito nuo 363,1 mln. Lt iki 398,75 mln. Lt). Didžiausias šuolis 2007–2008 m., kai išlaidos šioms išmokoms padidėjo iki 596,53 mln. Lt, t. y. 49,6 proc. daugiau lyginant su praėjusiais metais. Šią tendenciją galėjo įtakoti ekonominio pakilimo laikotarpiu šeimų apsisprendimas turėti daugiau vaikų. Be to, atsižvelgiant į LR Statistikos departamento duomenis apie gimstamumo rodiklius šalyje, pastebima, kad iki 2004 m. gimusių vaikų skaičius mažėjo, o 2005 m. gimstamumas šalyje ėmė augti. Šie rodikliai taip pat galėjo lemti išmokų šeimoms auginančioms vaikus, paklausą. 2009 m. išmokų suma jau nebekilo ir išliko beveik tokia pat, kaip ir 2008 m. (601,19 mln. Lt).

Socialinių išmokų nepasiturintiems gyventojams dinamika lyginant su išmokų šeimoms auginančioms vaikus kaita buvo visai priešinga. Nuo 2004 m. išlaidos šiai paramai ėmė sparčiai mažėti ir tai tęsėsi iki 2008 m. Mažiausia išlaidų apimtis užfiksuota 2006 m. – 88,9 mln. Lt (45,6 proc. sumažėjo lyginant su 2000 m.). Tai lėmė gerėjanti ekonominė šalies situacija (2007 m. BVP to meto kainomis – 98 669,117 mln. Lt), mažesnis nedarbo lygis (2007 m. – 4,3 proc.) 2008 m. prasidėjus ekonominiams sunkumams šalyje, išlaidos socialinei paramai nepasiturintiems asmenims ėmė didėti ir 2009 m. jos sudarė 282,41 mln. Lt, t. y., lyginant su praėjusiais metais šios išlaidos padidėjo 98,1 proc.

Atlikta socialinių išmokų dinamikos analizė atskleidė tam tikrus išorinius veiksnius, kurie įtakojo išlaidų vienai ar kitai socialinių išmokų rūšiai pokyčius. Taip pat svarbu atskleisti socialinių išmokų struktūrą. Didžiausia socialinių išmokų dalis skiriama šeimoms auginančioms vaikus (601,19 mln. Lt, t. y., 57,5 proc.). Antroje vietoje yra piniginė socialinė parama mažas pajamas gaunantiems arba nepasiturintiems gyventojams (282,41 mln. Lt, t. y., 27 proc.). Šios išlaidų grupės yra didžiausios, nes Lietuvos socialinės apsaugos sistemoje labiausiai akcentuojamos šios tikslinės grupės – šeima ir nepasiturintys gyventojai. Kiekviena šių grupių yra detaliau skirstoma ir parama teikiama atsižvelgiant į tam tikras sąlygas ir reikalavimus.

Socialinių išmokų dydžiai ir skyrimo sąlygos Lietuvoje analizuojamu laikotarpiu kito ne kartą, todėl tiek socialinės apsaugos pajamos, tiek išlaidos taip pat keitėsi. Skirstant socialines išmokas į

demograntines ir means-testing išmokas, atskleista tendencija, kad 2004–2008 m. išlaidos demograntinėms išmokoms sudarė daugiau nei 70 proc. Tačiau 2009 m. šis santykis susibalansavo ir išlaidos šioms dviem socialinių išmokų grupėms sudarė beveik po 50 proc. Toks išlaidų pasiskirstymas parodo valstybės pastangas daugiau remti skurstančius gyventojus ir racionaliau skirstyti demograntines išmokas.

2.2. Socialinės išmokos šeimoms auginančioms vaikus

Socialinės išmokos nepriklausomai nuo šeimos pajamų teikiamos šeimoms, auginančioms vaikus ir likusiems be tėvų globos vaikams. Kaip teigiama kasmet LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos rengiamame „Socialiniame pranešime 2009-2010“ (2010), siekiant pozityvių demografinių pokyčių bei skatinant įvaikinimą Lietuvoje, nuo 2009 m. sausio mėn. 1 d. gimus vaikui ar jį įvaikinus mokama padidinta vienkartinė išmoka vaikui, kuri siekia 11 BSI, t. y. 1430 litų.

Nuo 2004–2009 m. išmoka vaikui buvo skiriama ir mokama visiems vaikams neatsižvelgiant į šeimos pajamas. Šeimoje, auginančioje tris ir daugiau vaikų, kiekvienam vaikui iki 3 metų buvo skiriama 1,1 BSI dydžio išmoka per mėnesį (143 litai), o vaikui nuo 3 iki 18 metų ir vyresniems, kol jie mokosi dieninėje mokymosi įstaigoje, bet ne ilgiau kaip iki 24 metų, mokama 0,4 BSI dydžio išmoka per mėnesį (52 litai) ir nuo 2008 m. rugpjūčio 1 d. padidinta iki 0,75 BSI dydžio, t. y. nuo 52 iki 97,5 Lt.

Šeimoje, auginančioje vieną ar du vaikus, kiekvienam vaikui iki 3 metų buvo mokama 97,5 litų (0,75 BSI) dydžio išmoka per mėnesį, o nuo 3 iki 18 metų ir vyresniems, bet ne ilgiau, kaip iki sukanka 21 metai, jei jie mokosi pagal bendrojo lavinimo programą ar profesinio mokymo programą pirmajai kvalifikacijai įgyti skiriama 0,4 BSI dydžio išmoka.

Privalomosios karo tarnybos karių šeimoms tėvo tarnybos laikotarpiu vaikui mokama 195 litų (1,5 BSI) dydžio išmoka per mėnesį.

Nėščioms nedirbančioms moterims, neturinčioms teisės gauti valstybinio socialinio draudimo motinystės pašalpos, likus 70 dienų iki numatomo gimdymo mokama vienkartinė 260 litų (2 BSI dydžio) išmoka.

Išmokos šeimoms auginančioms vaikus sudaro daugiau nei pusę visų piniginės socialinės paramos išlaidų. 2009 m. šeimoms mokamų socialinių išmokų skirta už 601,2 mln. Lt. 4 lentelėje pateikta 2000–2009 m. išmokų šeimoms auginančioms vaikus dinamika ir procentinė dalis socialinių išmokų struktūroje.

Išmokų šeimoms auginančioms vaikus visoje socialinių išmokų struktūroje, mln. Lt

<i>Metai</i>	<i>Išlaidos piniginiams socialiniams išmokoms</i>	<i>Išmokos šeimoms auginančioms vaikus</i>	<i>Dalis socialinių išmokų struktūroje</i>
2000	508,6	260,8	51,28
2001	536,3	260,1	48,50
2002	548,0	259,4	47,34
2003	541,7	252,9	46,69
2004	519,9	293,6	56,48
2005	552,1	363,1	65,78
2006	549,3	358,2	65,21
2007	597,6	398,8	66,72
2008	892,6	596,5	66,83
2009	1045,6	601,2	57,49

Sudaryta remiantis LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis

Didžiausia išmokų šeimoms auginančioms vaikus dalis socialinių išmokų struktūroje buvo 2007 m. ir 2008 m. – atitinkamai 66,72 proc. ir 66,83 proc. Tai lėmė spartus gimusiųjų skaičiaus augimas (2008 m. lyginant su 2006 m. gimė 12,2 proc. daugiau vaikų). Mažiausia dalis fiksuota 2003 m. – 46,69 proc. Ši procentinė dalis 2004 m. padidėjo beveik 10 proc., o tai galėjo įtakoti 2004 m. liepos 1 d. įsigalioję nauji socialinės apsaugos sistemos pakeitimai (padidėjo kai kurie išmokų dydžiai). 2009 m. nors išlaidos bendrai socialiniams išmokoms ir išmokos šeimoms auginančioms vaikus didėjo, paramos šeimai dalis socialinių išmokų struktūroje sumažėjo 9,34 procentiniais punktais. Tai sąlygojo šalyje vyravusi sudėtinga ekonominė situacija, kai vis daugiau žmonių skurdo ir jiems buvo reikalinga valstybės materialinė pagalba, todėl išlaidos means-testing išmokoms padidėjo, atitinkamai mažesnė dalis teko remiant šeimoms.

Socialinės išmokos šeimoms, auginančioms vaikus yra demograntinės (nepriklauso nuo pajamų). Jų kitimą analizuojamu laikotarpiu lėmė šalies ekonominės situacijos kitimas, demografiniai, socialiniai procesai. Kiekviena išmokos rūšis aptariama detalčiau.

Kiekvienam gimusiam vaikui Lietuvoje skiriama 11 BSI dydžio (1430 Lt) vienkartinė išmoka (**vienkartinė išmoka gimus vaikui**). Šios paramos kitimas priklauso nuo BSI kaitos atitinkamais metais (žr. 1 priedą). Kadangi vienkartinė išmoka gimus vaikui yra demograntinė, ji priklauso nuo gimstamumo. 5 lentelėje pateikti išlaidų dydžiai, išmokos gavėjų skaičius ir gimusiųjų skaičius 2000–2009 m.

Išmokėtų vienkartinių išmokų gimus kūdikiui, jų gavėjų ir gimusiųjų skaičiaus kitimas 2000–2009 m.

<i>Metai</i>	<i>Išlaidos, mln. Lt</i>	<i>Gavėjai tūkst. žm.</i>	<i>Gimusiųjų skaičius</i>
2000	26	34	34149
2001	23	31	31546
2002	22	30	30014
2003	22,39	29,97	30598
2004	22,20	29,6	30419
2005	28,50	29,5	30541

2006	29,80	29,8	31265
2007	31,11	30,13	32346
2008	36,08	34,70	35065
2009	47,09	34,20	36682

Sudaryta remiantis LR Statistikos departamento duomenimis

Analizuojant vienkartinės išmokos gimus vaikui išlaidų ir gavėjų skaičiaus dinamiką 2000–2009 m. išlaidų apimtis priklauso nuo kitusio išmokos dydžio ir gimstamumo rodiklių. Išmokėtų vienkartinų išmokų gimus vaikui skaičius keitėsi įvairiai. Iki 2004 m. (išskyrus 2003 m.) tiek gavėjų, tiek išlaidų vienkartinei išmokai gimus vaikui skaičiai mažėjo, 2005–2008 m. Lietuvoje didėjo gimusiųjų skaičius, atitinkamai didėjo išlaidos vienkartinei išmokai gimus vaikui ir šeimų, gaunančių šią paramą skaičius. Šalyje gerėja ekonominė situacija, šeimos disponuoja didesnėmis pajamomis (2008 m. vidutinis neto darbo užmokestis – 1673 Lt/mėn., t. y. beveik 1,5 karto daugiau nei 2000 m.), todėl kuria gausesnes šeimas. 2008 m. gimusiųjų skaičius sudarė 35 065 kūdikiai, t. y. 4 646 kūdikiais daugiau nei 2004 m.

Išmokėtų išmokų skaičius yra didesnis negu gavėjų skaičius, nes daugiau negu vieną išmoką šeima gali gauti tuomet, kai gimsta dvynukai, trynukai ir t.t. Taip pat šeima per metus gali gauti daugiau nei vieną išmoką, jeigu tais pačiais metais šeimoje gimsta du kūdikiai.

Išlaidos šiai išmokai didėjo didesniais tempais. 2008 m. fiksuotas panašus išmokos gavėjų skaičius, kaip ir 2000 m., tačiau išlaidos jau sudarė 36,08 mln. Lt. Tai galima paaiškinti dėl vienkartinės išmokos dydžio pasikeitimų (2000 m. – 6 BSI, 2008 m. – 8 BSI). 2009 m., kai išmokos dydis dar padidintas iki 11 BSI, išlaidos taip pat atsispindi lentelėje: gavėjų skaičius lyginant su 2008 m. sumažėjo (1,4 proc.), o išlaidos – padidėjo (30,5 proc.).

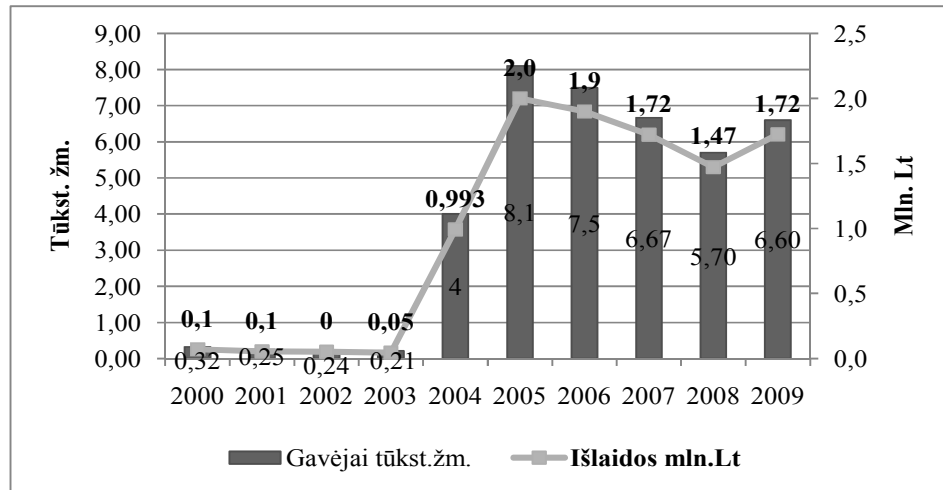
Išlaidų šiai išmokai dalis bendrose demograntinių išmokų išlaidose 2000–2004 m. mažėjo iki 3,2 proc. Nuo 2005 m. šios išmokos procentinė dalis bendrose demograntinių išmokų išlaidose kito įvairiai. 2009 m. vienkartinė išmoka gimus vaikui sudarė 7,3 proc. visų demograntinių išmokų išlaidų. Šios išmokos išlaidų didėjimas atspindi valstybės socialinę politiką, kuri skatina gimstamumą.

Socialinės išmokos šeimoms auginančioms vaikus, skirtos padėti kompensuoti bent dalį išlaidų susijusių su vaikais. Vienkartinė išmoka gimus kūdikiui taip pat skirta patiriamų papildomų išlaidų padengimui. 2009 m. lyginant su 2000 m. išlaidos šiai išmokai padidėjo 81 proc. Išlaidų mažėjimą lėmė gimusių skaičiaus mažėjimas, o didėjimą tiek gimstamumo didėjimas, tiek išmokos dydžių pasikeitimai.

2004–2005 m. socialinės apsaugos tobulinimo pasekoje buvo atsiradusi nauja vienkartinės išmokos rūšis, kuri nuo 2006 m. nebebuvo skiriama. Tai buvo vienkartinės išmokos išlaidoms už pabrangiusius vaikiškus vystyklus kompensuoti.

Jeigu pagal LR Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymą nėščia moteris neturi teisės gauti motinystės pašalpos, iki numatytos gimdymo datos likus 70 kalendorinių dienų skiriama

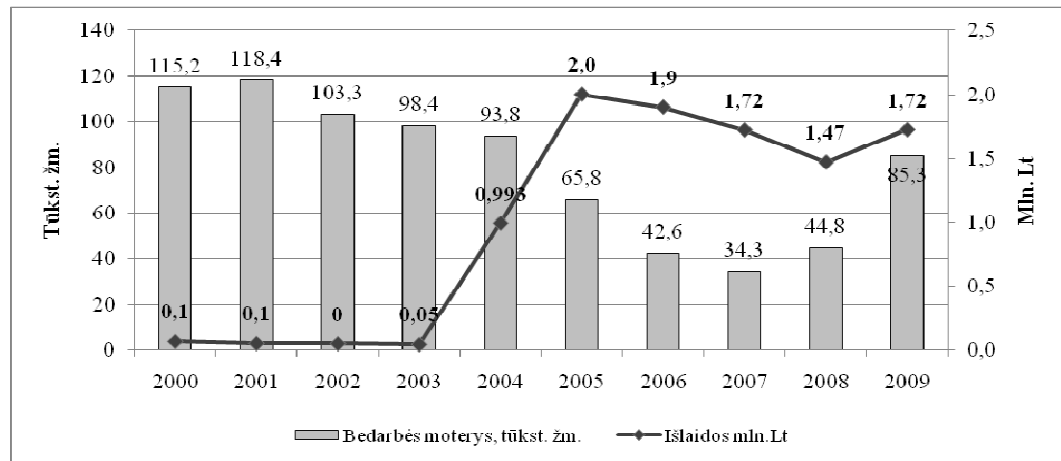
2 BSI dydžio (260 Lt) vienkartinė išmoka (*vienkartinė išmoka nėščiai moteriai*). Kaip minėta anksčiau, įsigaliojus Išmokų vaikui įstatymui, pradėtos mokėti išmokos ne tik nėščioms besimokančioms moterims, bet ir visoms nėščioms moterims, neturinčioms teisės nėštumo laikotarpiu gauti valstybinio socialinio draudimo motinystės pašalpos. Todėl ženkliai išaugo šios išmokos gavėjų skaičius.

11 pav. Vienkartinė išmoka nėščiai moteriai 2000–2009 m.
Sudaryta remiantis LR Statistikos departamento duomenimis

2004 m. vienkartinę išmoką gavo apie 4 tūkst. moterų (žr. 11 pav.). Per 2004 m. išmokėta 0,993 mln. Lt, tuo tarpu per visus 2003 metus nėštumo pašalpą gavo tik apie 200 studijuojančių moterų, išmokėta tik apie 50 tūkst. Lt. 2005 m. tiek moterų, gaunančių vienkartinę išmoką, skaičius, tiek išlaidų apimtys išaugo dar daugiau – užregistruota apie 8 tūkst. išmokos gavėjų ir išleista apie 2 mln. Lt. 2005–2008 m. šios paramos poreikis ėmė po truputi mažėti, nes šalyje gerėjo ekonominė situacija, daugiau žmonių turėjo pragyvenimo šaltinį, todėl besilaukiančios moterys galėjo pretenduoti į valstybinio socialinio draudimo motinystės pašalpą. 2008 m. išmoką gavo 5,7 tūkst. nėščių moterų, išlaidos sudarė – 1,47 mln. Lt, t.y. išlaidos lyginant su 2005 m. sumažėjo 26,5 proc., gavėjų skaičius – 29,6 proc.

Vis dėlto 2008 m. prasidėjęs ekonomikos nuosmukis, įtakoją nedarbo didėjimą, ko pasekoje nėščios moterys nebegalėjo gauti valstybinio socialinio draudimo motinystės pašalpos, todėl vėl ėmė augti vienkartinės išmokos nėščiai moteriai gavėjų skaičius bei išlaidos. Šios pasekmės išsilaiškė ir vėlesniais metais.

12 pav. Išlaidos vienkartinėi išmokai nėščiai moteriai ir bedarbių moterų skaičius 2000–2009 m. Sudaryta remiantis LR Statistikos departamento duomenimis

Kadangi iki 2004 m. vienkartinė parama nėščioms moterims buvo skiriama tik besimokančioms, išlaidos šiai paramai negalėjo atspindėti priklausomybės su bedarbių moterų skaičiumi šalyje (žr. 12 pav.). Nuo 2004 m. ši priklausomybė tapo aiški. Mažėjant nedirbančių moterų skaičiui, išlaidos vienkartinėi išmokai nėščiai moteriai taip pat mažėjo – 2006–2007 m. bedarbių skaičius sumažėjo nuo 73,2 tūkst. žm. iki 67,3 tūkst. žm., o išlaidos vienkartinėi išmokai nėščiai moteriai sumažėjo nuo 1,9 mln. Lt iki 1,72 mln. Lt. 2009 m. išaugus bedarbių moterų skaičiui iki 86,3 tūkst. žm., išlaidos šiai paramai išmokėti lyginant su 2008 m. taip pat padidėjo 17,0 proc. (1,72 mln. Lt), tik mažesniu tempu.

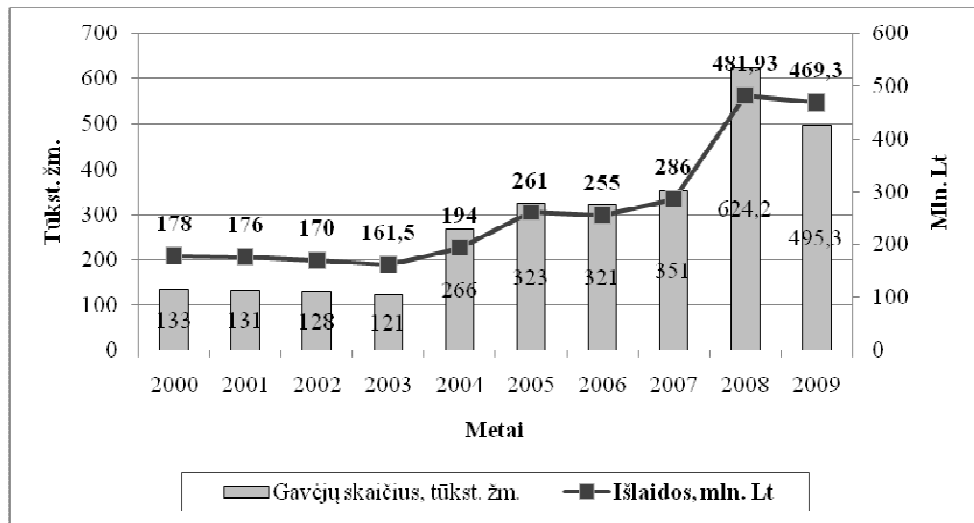
Vienkartinė išmoka nėščiai moteriai daugiausia priklauso nuo bedarbių moterų skaičiaus. Kuo didesnė bedarbystė, tuo daugiau moterų pretenduoja į šią paramą tam, kad padengti papildomas išlaidas. Šios išmokos poreikį taip pat lėmė ekonominė šalies situacija (darbo užmokesčio, kainų lygio pasikeitimai) bei demografiniai veiksniai (gimstamumas).

Kita demografinių socialinių išmokų šeimoms, auginančioms vaikus rūšis – **išmoka vaikui**. Ji skiriama į dvi dalis:

1. Šeimos ar bendrai gyvenančių asmenų auginamam ar glojamam vaikui nuo gimimo dienos iki 3 metų yra skiriama ir mokama **0,75 BSI** (97,5 Lt) (kai šeimoje auga vienas ar du vaikai) arba **1,1 BSI** (143 Lt) (kai šeimoje auga trys ir daugiau vaikų) dydžio išmoka per mėnesį.
2. Šeimos ar bendrai gyvenančių asmenų auginamam ar glojamam vaikui nuo 3 iki 18 metų yra skiriama ir mokama **0,4 BSI** (52 Lt) (kai šeimoje auga vienas ar du vaikai) arba **0,75 BSI** (97,5 Lt) (kai šeimoje auga trys ir daugiau vaikų) dydžio išmoka per mėnesį.

Nuo 2010 m. įsigaliojus LR socialinių išmokų perskaičiavimo ir mokėjimo laikinajam įstatymui vaiko išmokos skyrimą numatytą vykdyti atsižvelgiant į šeimos pajamas. Kadangi analizuojami

duomenys 2000–2009 m., ši sąlyga dar nebuvo vykdoma, todėl vaiko išmoka šiame darbe priskiriama prie demograntinių socialinių išmokų.

13 pav. Išmokos vaikui gavėjų bei išlaidų dinamika 2000–2009 m. Sudaryta remiantis LR Statistikos departamento duomenimis

Analizuojant 2000–2009 m. išmokų vaikui gavėjų ir išlaidų dinamiką (žr. 13 pav.), galima pastebėti, kad 2003 m. išmokos gavėjų skaičius ir išlaidos buvo pakankamai stabilios. Lyginant su vėlesniais metais išlaidos šiai paramai buvo daug mažesnės. Šią situaciją lėmė tai, kad iki 2004 m. liepos 1 d. išmoka vaikui, kuri vadinosi „šeimoms pašalpa“ nebuvo mokama šeimai, kuri gaudavo motinystės (tėvystės) pašalpą, kol vaikui sukaks vieneri metai. Šiuo metu dirbančiam motinai (tėvui) ne tik kompensuojamas prarastas darbo užmokestis, bet ir mokama išmoka vaikui (Socialinis pranešimas 2003, 2004).

Nuo 2004 m. (2004 m. liepos 1 d. pradėjo galioti patobulinta socialinės apsaugos sistema) gavėjų skaičius padidėjo daugiau nei dvigubai (iki 266 tūkst. žm.), o išlaidos taip pat augo ir lyginant su praėjusiais metais, jos padidėjo 20,1 proc. 2008 m. išlaidos ir gavėjų skaičius dar labiau išaugo – lyginant su praėjusiais metais padidėjo atitinkamai 68,5 proc. (iki 481,93 mln. Lt) ir 77,8 proc. (iki 624,2 tūkst. žm.). Tai lėmė gimusiųjų skaičiaus padidėjimas, gyventojai, paskatinti 2007 m. pagerėjusios ekonominės situacijos, kūrė didesnes šeimas. 2009 m. išmokos paklausa ėmė po truputi mažėti – išlaidos sudarė 469,3 mln. Lt, gavėjų skaičius – 495,3 tūkst. žm. Kadangi išmokai vaikui didžiausią reikšmę turi gimstamumas, pagal LR Statistikos departamento duomenis, nuo 2009 m. lyginant su 2005 m. gimstamumas padidėjo 20,7 proc.

Išmokos vaikui procentinė dalis bendroje demograntinių socialinių išmokų struktūroje atspindi tiek socialinės apsaugos reformų įtaką, tiek valstybės požiūrį į šeimą. 2004 m. vaiko išmokai pakeitus šeimos pašalpą išlaidos apėmė abi išmokos rūšis, todėl jos sudarė 84 proc. visų demograntinių socialinių išmokų išlaidų. Nuo 2005 m. likus tik išmokai vaikui procentinė dalis sumažėjo, kuri vėlesniais metais kito įvairiai. Tačiau galima pastebėti bendrą tendenciją, kad būtent

išmokos vaikui išlaidos vis dar sudaro didžiausią dalį bendrose demograntinių socialinių išmokų išlaidose.

Šalia kitų socialinių išmokų rūšių nevertinant šeimos pajamų dydžio parama skiriama kiekvienam *privalomosios pradinės karo tarnybos kario vaikui* jo tėvo tarnybos laikotarpiu. Jos dydis yra 1,5 BSI (195 Lt) per mėnesį.

6 lentelė

Išmokos privalomosios tarnybos kario vaikui gavėjai ir išlaidos joms išmokėti 2000–2009 m.

<i>Metai</i>	<i>Gavėjų skaičius</i>	<i>Išlaidos tūkst. Lt</i>
2000	73,0	154,9
2001	66,7	136,7
2002	77,5	158,0
2003	59,3	122,9
2004	37,0	74,0
2005	20,0	36,0
2006	7,0	20,0
2007	7,0	22,1
2008	10,0	12,3
2009	2,0	0,8

Sudaryta remiantis LR Statistikos departamento duomenimis

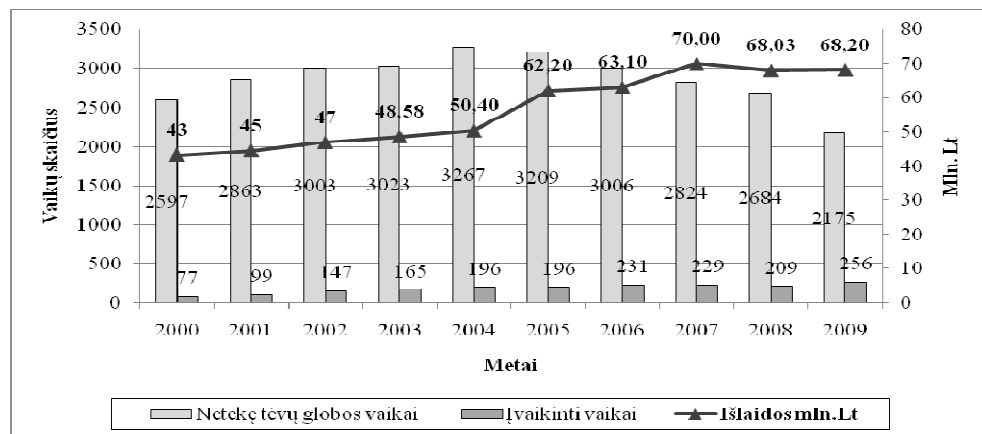
Šios išmokos dydis nesikeitė visą dešimtmetį, todėl priklausomybė tarp gavėjų skaičiaus ir išlaidų paramai išmokėti yra tiesioginė (žr. 6 lent.). Galima pastebėti, kad 2000–2003 m. išmokų skaičius kito netolygiai – vienais metais didėjo, kitais – mažėjo. Tačiau nuo 2003 m. šios išmokos mokėjimas ėmė mažėti ir 2009 m. išlaidos šiai paramai jau nebesiekė 1 tūkst. Lt. Šį mažėjimą lėmė 2008 m. rugsėjo 15 d. priimtas įsakymas „dėl privalomosios pradinės karo tarnybos atidėjimo“. Buvo sustabdytas šaukimas į privalomąją pradinę karo tarnybą, todėl išmokai privalomosios karo tarnybos kario vaikui skirtos išlaidos paskutiniaisiais metais sumažėjo 94 proc.

Tėvų globos netekusieji vaikai yra remiami valstybės. *Globos (rūpybos) išmokos* skyrimas nepriklauso nuo globėjo pajamų, jos dydžiai skiriasi dėl globėjo statuso:

1. Vaikui, kurio globėjas yra fizinis ar juridinis asmuo, įskaitant valstybės ir savivaldybės institucijas, jo globos laikotarpiu skiriama ir mokama 4 BSI (520 Lt) dydžio išmoka per mėnesį.
2. Jeigu globojamas vaikas gyvena šeimynoje jo globos (rūpybos) laikotarpiu kas mėnesį mokama 8 BSI dydžio (1040 Lt) globos (rūpybos) išmoka per mėnesį.
3. Jeigu globojamas vaikas išlaikomas (nemokamai gauna nakvynę ir maistą) bendrojo lavinimo mokyklos ar profesinės mokyklos bendrabutyje, jam skiriama 2 BSI dydžio (260 Lt) išmoka per mėnesį.

Šios sąlygos lemia išmokos dydį kiekvienam vaikui, netekusiam tėvų globos. Kadangi šią išmokos rūšį mažai įtakoja šalies ekonominė situacija, demografiniai pokyčiai, todėl išlaidos šiai paramai ir gavėjų skaičius siejami tiesiogine priklausomybe.

Analizuojant globos (rūpybos) išmokų gavėjų skaičiaus ir išlaidų joms išmokėti dinamiką 2000–2009 m. pastebima, kad kasmet šios paramos poreikis palaipsniui augo. Nors socialinės rizikos šeimų skaičius 2005–2009 m. mažėjo, globos (rūpybos) išmokų gavėjų skaičius didėjo. 2007 m. vaiko globos (rūpybos) išmokai išleista 70,0 mln. Lt, išmokos gavėjų skaičius – 12,47 tūkst. asmenų. Vaiko globos (rūpybos) išmokos gavėjų skaičiaus padidėjimą (lyginant su 2006 m.) lėmė tai, kad nuo 2007 m. sausio 1 d. išmoka mokama ir vaikams, kurių globėjas yra juridinis asmuo (bendrojo lavinimo įstaiga, šeimyna). 2008–2009 m. globos (rūpybos) išmokos gavėjų skaičius liko pakankamai pastovus – 12,4 tūkst. vaikų. Išlaidos šiai išmokai kito taip pat nežymiai – 2009 m. išleista 68,2 mln. Lt (0,17 mln. Lt daugiau nei per 2008 m.). Lėšų šiai išmokai mokėti padidėjimą lėmė tai, kad nuo 2009 m. sausio 1 d. padidinta nuo 4 iki 8 BSI (nuo 520 Lt iki 1040 Lt) globos (rūpybos) išmoka vaikams, globojamiems šeimynose.

14 pav. Globos (rūpybos) išmokos išlaidos bei vaikų, netekusių tėvų globos ir įvaikintų vaikų skaičiaus dinamika 2000–2009 m. Sudaryta remiantis LR Statistikos departamento duomenimis

Didėjant socialinės rizikos šeimų, kuriose tėvai netinkamai auklėja ar neprižiūri savo vaikus, didėja likusių be tėvų globos vaikų skaičius. Vaiko globos (rūpybos) išmokos padidinimas Lietuvoje įtakojo šeimų apsisprendimą imtis globoti vaikus šeimose, steigti šeimynas. Kadangi vaiko globos (rūpybos) išmokos dydis priklauso nuo globėjo statuso – be tėvų globos likę vaikai gyvena globos įstaigose, šeimynose ar šeimose, svarbu išanalizuoti, kaip kito išlaidos vaiko globos (rūpybos) išmokai padengti ir atskleisti sąsajas tarp šios išmokos ir vaikų, netekusių tėvų globos skaičiaus bei įvaikintų vaikų.

Analizuojant išlaidas globos (rūpybos) išmokai ir vaikų, kasmet naujai netekusių tėvų globos, ir įvaikintų vaikų skaičių (žr. 14 pav.), pastebimos visuomenės atsakomybės stiprėjimo bei socialinės apsaugos sistemos tobulinimo pasekmės. Visiems vaikams, kurie netenka tėvų globos, priklauso globos (rūpybos) išmoka, nepriklausomai nuo to kas juos globoja (globos įstaiga, šeimyna, šeima). Skiriasi tik išmokos dydis. 2000–2004 m. kasmet vaikų, netekusių tėvų globos skaičius didėjo. 2004 m. be tėvų globos likusių vaikų skaičius sudarė 3 267 vaikai, t. y. 26 proc. daugiau nei 2000 m.. Nuo 2005 m. Lietuvoje vaikų, netekusių tėvų globos skaičius mažėja ir ši tendencija tęsiasi iki 2009

m. 2009 m. be tėvų globos likusių vaikų skaičius siekia 2 175, kai 2005 m. tokių vaikų buvo 1 034 daugiau (sumažėjo 32 proc.). Tokių vaikų skaičiaus mažėjimas kasmet rodo žmonių sąmojingumo didėjimą ir tėvų atsakomybės stiprėjimą. Tai taip pat iliustruoja įvaikintų vaikų skaičiaus dinamika. Analizuojamu laikotarpiu įvaikintų vaikų skaičius kasmet didėjo (išskyrus 2008 m.). 2009 m. įvaikinti 256 Lietuvos vaikai. Tai yra beveik 2,5 karto daugiau nei 2000 m.

Siejant išlaidas globos (rūpybos) išmokai mokėti su vaikais netekusiais tėvų globos ir įvaikintais vaikais iki 2004 m. išlieka tiesioginė priklausomybė. Augant vaikų skaičiui, didėja ir išlaidos jiems remti. 2005 m. užfiksuotas didesnis išlaidų šuolis. Išlaidos globos (rūpybos) išmokai padidėjo 23 proc. (11,8 mln. Lt). Galima teigti, kad šį šuolį galėjo lemti 2004 m. priimti socialinės apsaugos sistemos pakeitimai (detalizuotos vaiko globėjams mokamos išmokos už globojamą vaiką). Nors 2005 m. vaikų, likusių be tėvų globos, skaičius ėmė mažėti, išlaidos jiems remti ir toliau augo, 2009 m. fiksuotas didžiausias skirtumas tarp vaikų, netekusių tėvų globos, skaičiaus ir išlaidų jiems remti. Išlaidos lyginant su 2008 m. padidėjo 0,2 proc., o vaikų netekusių tėvų globos skaičius sumažėjo 19 proc. Tai lėmė nauji socialinės apsaugos sistemos pakeitimai – padidinta globos (rūpybos) išmoka šeimynose globojamiems vaikams, be to, pradėta skirti papildoma 0,4 MGL dydžio (52 Lt) išmoka kiekvienam globojamam (rūpinamam) vaikui nepaisant to, kad vaikas gauna kitą valstybės paramą.

Globos (rūpybos) išmoka yra ekonomiškai reikšminga tiems asmenims, kurie globoja vaiką, netekusį tėvų globos. Šios išmokos dydis priklauso nuo tikslinės grupės – globojamų vaikų skaičiaus – kitimo bei valstybės nustatomų išmokos dydžių. Lėšos, skirtos globos (rūpybos) išmokai mokėti gali būti panaudojamos neracionaliai, nes šią išmoką gauna tiek už globos įstaigose gyvenančius, tiek šeimynose įsikūrusius, tiek už įvaikintus vaikus. Kadangi tai demografinė išmoka, ji gali tapti paskata šių vaikų globai, kad pagerintų savo materialinę situaciją.

Dar vienas vaikų netekusių tėvų globos rėmimo etapas prasideda pasibaigus jam nustatytai globai (rūpybai) dėl pilnametystės, emancipacijos ar santuokos sudarymo. Tuomet jaunuoliui yra skiriama 75 BSI dydžio (9750 Lt) **vienartinė išmoka įsikurti**. Ši išmoka skirta padėti rasti ir sumokėti už gyvenamą plotą. Ji gali būti panaudota būstui pirkti, sumokėti daliai paskolos būstui statyti ar pirkti, būsto nuomai, mokesčiams už komunalines paslaugas ir kt. būtiniesiems daiktams įsigyti. Visa tai numatyta Išmokų vaikams įstatyme. Ši pinigine parama gali būti neskiriama, jei asmuo yra išlaikomas valstybės ar savivaldybės finansuojamoje įstaigoje ir jei vaiko laikinoji globa (rūpyba) buvo nustatyta tėvų prašymu dėl jų laikino išvykimo iš Lietuvos. Dėl šios išmokos asmenys gali kreiptis iki jiems sukaks 25 metai (Socialinis pranešimas 2009-2010, 2010).

Visi šie reikalavimai apsaugo šalį nuo netikslingo lėšų švaistymo, orientuojantis į tai, kad jaunam žmogui sudėtinga racionaliai paskirstyti gaunamą paramą dėl socializacijos stokos.

Vienkartinės išmokos būstui įsigyti arba įsikurti išlaidų, gavėjų skaičiaus ir vidutinio išmokos dydžio dinamika 2000–2009 m.

Metai	Gavėjai tūkst.žm.	Išlaidos mln.Lt	Vidutinis išmokos dydis
2000	0,7	3	4394
2001	1,3	4	3386
2002	1,5	6	3853
2003	1,3	5,4	4166
2004	1,7	5,4	3176
2005	2,2	7,5	3409
2006	2,0	8,9	4450
2007	3,1	9,8	3209
2008	2,0	9,0	4502
2009	2,8	15,0	5339

Sudaryta remiantis LR Statistikos departamento duomenimis

Vienkartinės išmokos įsikurti dinamika 2000–2009 m., pavaizduota 7 lentelėje, rodo tiesioginę priklausomybę tarp išlaidų šiai išmokai padengti ir paramos gavėjų skaičiaus. Padidėjus paramos gavėjų skaičiui, atitinkamai padidėja išlaidos šiai išmokai mokėti. 2000–2003 m. poreikis ir išlaidos šiai paramai augo tolygiai. Nuo 2004 m. išlaidos augo sparčiau (2007 m. lyginant su 2004 m. jos padidėjo 66,7 proc.). Tuo tarpu gavėjų skaičius keitėsi netolygiai ir pakankamai dideliais tempais (2007 m. lyginant su praėjusiais metais paramos gavėjų skaičius padidėjo 53,1 proc. 2009 m. sausio 1 d. socialinės apsaugos reformoje numatyta, kad vienkartinė išmoka įsikurti padidina nuo 50 iki 75 BSI dydžio (nuo 6500 Lt iki 9750 Lt). Tai atsispindi ir 7 lentelėje. Nors 2009 m. paramos gavėjų skaičius padidėjo 40 proc., išlaidos vienkartinei išmokai įsikurti išaugo nuo 9 iki 15 mln. Lt (padidėjo 66 proc.).

Socialinės išmokos šeimoms auginančioms vaikus yra viena pagrindinių paramos formų socialinės apsaugos sistemoje, nes būtent šeimos yra šalies gyvavimo garantas, kurį būtina remti ir stengtis dėl jų gerovės. Ne veltui, ši paramos dalis sudaro daugiau nei pusę visos piniginės socialinės paramos struktūros išlaidų.

2.3. Piniginė socialinė parama nepasiturintiems gyventojams

Igyvendinant LR Piniginės socialinės paramos nepasiturinčioms šeimoms ir vieniems gyvenantiems asmenims įstatymo nuostatas, Lietuvoje taikoma vieninga pajamų ir turto įvertinimu pagrįsta socialinių išmokų teikimo sistema (means-testing išmokos). Nepasiturintiems gyventojams mokama socialinė pašalpa, garantuojanti minimalias lėšas pagrindiniams fiziologiniams poreikiams tenkinti ir teikiamos būsto šildymo išlaidų, išlaidų karštam bei šaltam vandeniui kompensacijos, skirtos būsto išlaikymo išlaidoms iš dalies padengti (Socialinis pranešimas 2009-2010, 2010).

Analizuojant socialines išmokas nepasiturintiems asmenims, galima jas suskirstyti į tris grupes:

1. Socialinė pašalpa;
2. Šildymo išlaidų ir išlaidų vandeniui kompensacijos;

3. Kita pinigine socialine parama.

Išlaidos piniginei socialinei paramai nepasiturintiems gyventojams 2009 m., palyginus su 2008 m., padidėjo 60 proc. Socialinei pašalpai, kompensacijoms už būsto šildymo išlaidas ir išlaidas už vandenį, kredito, paimto daugiabučiam namui atnaujinti (modernizuoti) ir palūkanoms apmokėti už asmenis, turinčius teisę į būsto šildymo išlaidų kompensaciją bei piniginei paramai iš savivaldybių biudžetų, kurios mokamos nepasiturintiems gyventojams įvertinus jų turta ir pajamas, per 2009 m. išleista 282,4 mln. Lt. Iš jų socialinei pašalpai – 190,7 mln. Lt, būsto šildymo išlaidų ir išlaidų vandeniui kompensacijoms – 79,1 mln. Lt, kredito, paimto daugiabučiam namui atnaujinti (modernizuoti), ir palūkanoms apmokėti už asmenis, turinčius teisę į būsto šildymo išlaidų kompensaciją – 40,3 tūkst. Lt. Iš savivaldybių biudžetų gyventojams paremi skirta 10 mln. Lt (Socialinis pranešimas 2009-2010, 2010).

Socialinė pašalpa mokama iš savivaldybės biudžeto neturintiems nustatytų pajamų asmenims. Lietuvoje socialinė pašalpa skiriama asmeniui, jei dėl tam tikrų priežasčių jo šeimos pajamos yra mažesnės už nustatytas valstybės remiamas pajamas (VRP) (Socialinės apsaugos terminų ..., 2000, p.76). Socialinė pašalpa šeimai / asmeniui sudaro 90 proc. skirtumo tarp VRP šeimai / asmeniui ir vidutinių šeimos / asmens pajamų per mėnesį.

Socialinės pašalpos dydžio apskaičiavimą galima paaiškinti pavyzdžiu:

Jei šeimą sudaro 5 šeimos nariai, t.y. du suaugę ir trys vaikai (4, 6 ir 12 metų), vidutinės šeimos pajamos per mėnesį – 866 Lt (darbo užmokestis – 710 Lt, išmoka vaikui (kiekvienam vaikui po 52 Lt) – 156 Lt). Atsižvelgiant į tai, kad, apskaičiuojant socialinės pašalpos dydį, išmokos vaikams nėra įskaitomos į šeimos pajamas, socialinė pašalpa šiai šeimai apskaičiuojama: $((5 \text{ žm.} \times 350 \text{ Lt}) - 710 \text{ Lt}) \times 0,9 = 936 \text{ Lt per mėn.}$

Kaip apskaičiuojama socialinė pašalpa nėra nesudėtinga, tačiau egzistuoja nemažai įvairių niuansų, kas įskaitoma į šeimos ar asmens pajamas, o kas ne, todėl pašalpos apskaičiavimas tampa kompliktuotas.

8 lentelė

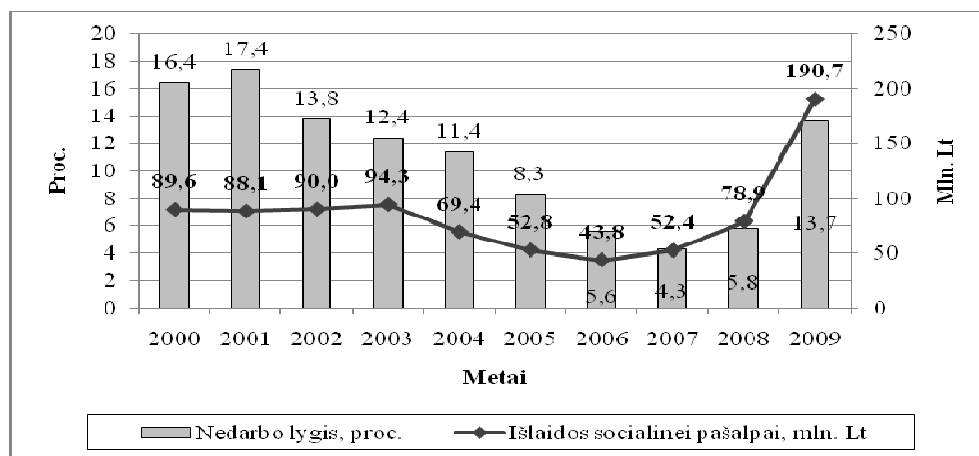
Socialinės pašalpos gavėjų, išlaidų pašalpai ir vidutinio pašalpos dydžio dinamika 2000–2009 m.

<i>Metai</i>	<i>Išlaidos socialinei pašalpai, mln. Lt</i>	<i>Socialinės pašalpos gavėjai, tūkst. gyv.</i>	<i>Vidutinis pašalpos dydis, Lt</i>
2000	89,6	115,2	61
2001	88,1	117,0	63
2002	90,0	117,3	63
2003	94,3	119,5	66
2004	69,4	83,5	69
2005	52,8	54,1	81
2006	43,8	37,8	96
2007	52,4	36,6	119
2008	78,9	37,3	176
2009	190,7	73,5	216

Sudaryta remiantis LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos socialinių pranešimų duomenimis; Socialinė apsauga Lietuvoje 2009, (2010). LR Statistikos departamentas.

2000–2003 m. stebimi pakankamai stabilūs išlaidų socialinei pašalpai teikti bei šios paramos gavėjų skaičiaus rodikliai (žr. 8 lent.). Nuo 2004 m. asmenų, kuriems reikalinga socialinė pašalpa ir atitinkamai išlaidos šiai socialinei išmokai ėmė mažėti. Šį pokytį galėjo įtakoti gerėjanti Lietuvos ekonominė situacija, ko pasekoje mažėjo nedarbo lygis, didėjo darbo užmokestis. Be to, 2004 m. liepos 1 d. įsigalioję nauji socialinės pašalpos skyrimo reikalavimai (pajamų ir turto vertinimas) leido racionaliau skirstyti paramą. Socialinę pašalpą galėjo gauti tos šeimos ar vieni gyvenantys asmenys, kurių viso turimo turto vertė neviršijo jų gyvenamajai vietai nustatyto vidutinio turto lygio (žr. 2 priedą). Šie veiksniai taip pat galėjo lemti skurstančiųjų skaičiaus mažėjimą ir atitinkamai racionalesnį lėšų socialinei pašalpai mokėti paskirstymą. Nuo 2008 m. tiek pašalpos gavėjų, tiek išlaidos šiai paramai ėmė didėti. Lyginant su 2006 m., kada buvo užfiksuota mažiausia išlaidų apimtis socialinei pašalpai (43,8 mln. Lt), 2009 m. išlaidos padidėjo daugiau nei 3 kartus arba 146,9 mln. Lt. Gavėjų skaičius 2009 m. padidėjo iki 73,5 tūkst. gyventojų.

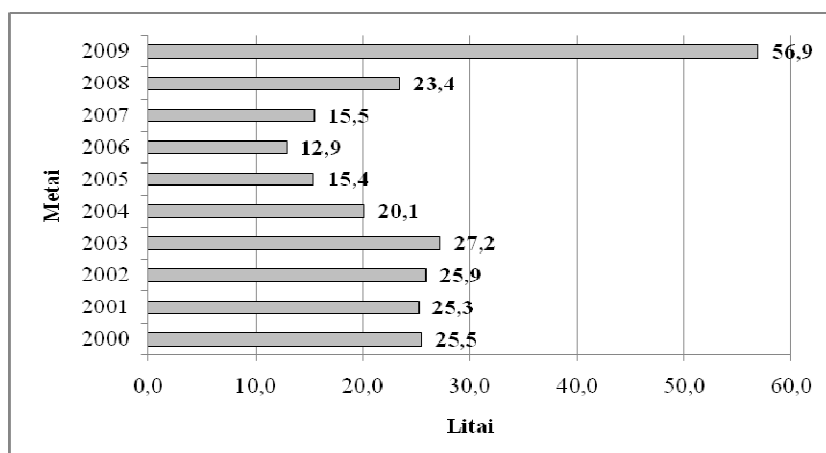
Tuo tarpu vidutinis socialinės pašalpos dydis analizuojamu laikotarpiu kasmet palaipsniui didėjo. 2009 m. išmokos dydis buvo 216 Lt (beveik 2,5 karto didesnis lyginant su 2001 m.). Vidutinio socialinės pašalpos dydžio didėjimas ir gavėjų skaičiaus mažėjimas rodo, kad išmokos skyrimas yra tikslingesnis ir jos gavėjai atrinkti racionaliau.

15 pav. Išlaidos socialinei pašalpai ir nedarbo lygis 2000–2009 m. Sudaryta remiantis LR Statistikos departamento duomenimis

Kuo didesnis nedarbo lygis šalyje, tuo daugiau gyventojų disponuoja mažesnėmis pajamomis ir kartu kreipiasi dėl socialinės pašalpos skyrimo. 15 paveiksle atsispindi tiesioginė priklausomybė tarp nedarbo lygio ir išlaidų socialinei pašalpai. 2000–2003 m. nedarbo lygis svyravo labiau nei išlaidos socialinei pašalpai. 2001 m. buvo didžiausias nedarbo lygis – 17,4 proc. Nors procentinė bedarbių dalis mažėti pradėjo jau 2002 m., tačiau išlaidos socialinei pašalpai mažėjo nuo 2004 m. Mažiausia išlaidų apimtis fiksuojama 2006 m. – 43,8 mln. Lt. Nedarbo lygis taip pat buvo vienas iš mažiausių – 4,3 proc. 2009 m. lyginant su 2008 m. tiek nedarbo lygis, tiek išlaidos socialinei pašalpai padidėjo 1,4 karto (atitinkamai 7,9 proc. ir 111,8 mln. Lt).

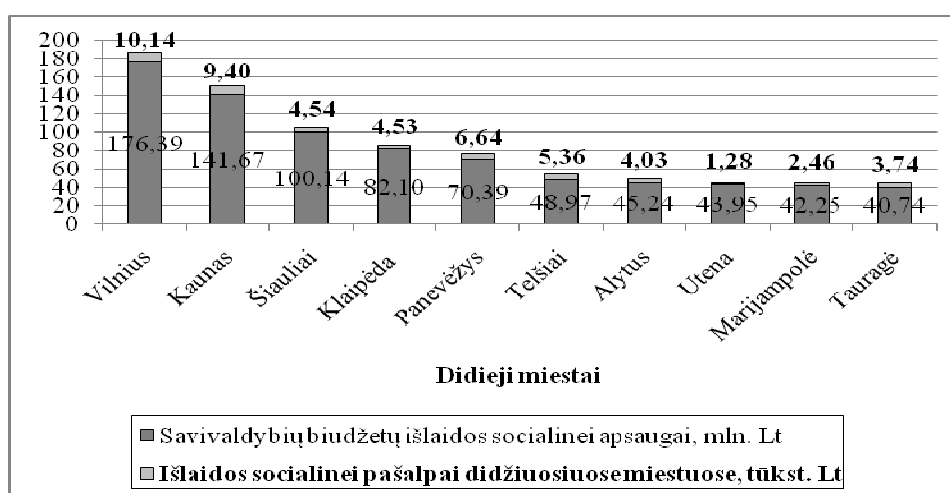
Svarbu žinoti ne tik išlaidas socialinėms pašalpoms, bet ir jų dydį vienam gyventojui. 2000–2009 m. išlaidos socialinei pašalpai vienam gyventojui Lietuvoje kito įvairiai (žr. 16 pav.).

16 pav. Išlaidos socialinei pašalpai, tenkančios vienam gyventojui per metus Lietuvoje
Sudaryta remiantis LR Statistikos departamento duomenimis

Vidutinė socialinė pašalpa 2004–2006 m. mažėjo. Mažiausias išmokos dydis buvo 2006 m., kai vienam gyventojui teko 12,9 Lt per metus. Vėliau išlaidos šiai paramai ėmė augti, atitinkamai didėjo ir vidutinė socialinė pašalpa vienam gyventojui. 2009 m. fiksuojama 1,4 karto arba 33,5 Lt didesnė vidutinė socialinė pašalpa vienam gyventojui.

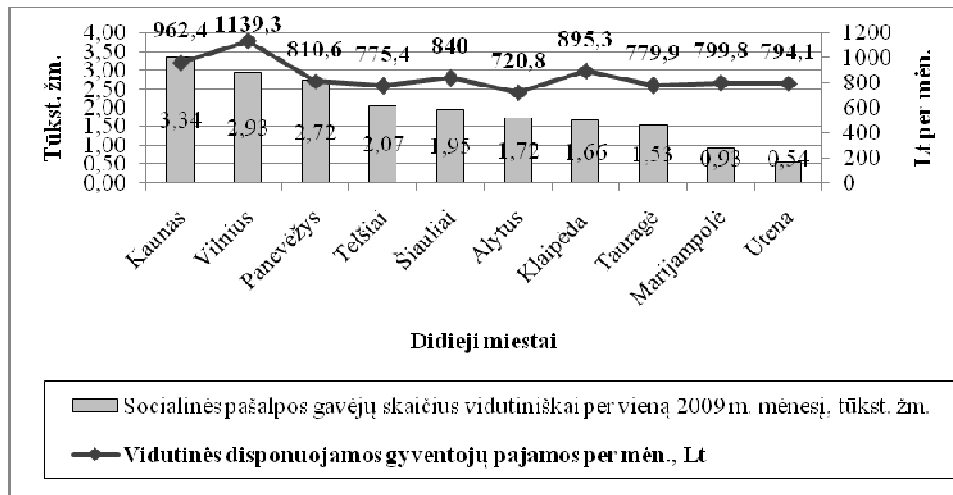
Lietuvoje valstybės deleguotas socialinės apsaugos sistemos administravimo funkcijas vykdo savivaldybės. Šių funkcijų įgyvendinimui skiriamas finansavimas, nuo kurio priklauso kiekvienos savivaldybės galimybės ir politika, kaip rūpintis nepasiturinčiais žmonėmis. Finansavimo dydis taip pat priklauso nuo praėjusių metų faktinių duomenų, t. y. paramos gavėjų skaičiaus, kitų ekonominių, socialinių rodiklių bei specifinių atitinkamos savivaldybės veiksmų, vykdančių socialinės apsaugos funkcijas.

17 pav. Išlaidų socialinei pašalpai dalis savivaldybių biudžetų išlaidose socialinei apsaugai 2009 m., mln. Lt. Sudaryta remiantis LR Statistikos departamento duomenimis

17 paveiksle vaizduojamos pagal didžiuosius Lietuvos miestus suskirstytos išlaidos socialinei apsaugai bei išskiriama išlaidų socialinei pašalpai dalis 2009 m. Galima teigti, kad išlaidos

socialinei apsaugai skirtinguose miestuose atitinka miesto dydį pagal gyventojų skaičių (išskyrus Klaipėda ir Šiauliai). Vilniuje išlaidos bendrai socialinei apsaugai (176,39 mln. Lt), tiek ir socialinėms pašalpoms (10,14 tūkst. Lt) buvo didžiausios. Tačiau kai kuriuose miestuose minėta priklausomybė neatsispindi. Panevėžyje (6,64 tūkst. Lt) išmokėta daugiau socialinių pašalpų nei Šiauliuose (4,54 tūkst. Lt) ar Klaipėdoje (4,53 tūkst. Lt). Tai lėmė vidutinių disponuojamų pajamų apimtis per mėn., nedarbo lygis apskrityje. Pavyzdžiui, Panevėžio (14,4 proc.), Telšių (17,3 proc.) apskrityse 2009 m. buvo didesnis nedarbo lygis nei Šiaulių (14,2 proc.) ar Klaipėdos (14,1 proc.). Atitinkamai ir didžiuosiuose apskričių miestuose pašalpų skirta daugiau.

18 pav. Socialinės pašalpos gavėjų skaičius ir vidutinės disponuojamos gyventojų pajamos per mėnesį didžiuosiuose Lietuvos miestuose. Sudaryta remiantis LR Statistikos departamento duomenimis

Socialinės pašalpos gavėjų skaičius 2009 m. didžiuosiuose Lietuvos miestų pasiskirstė nevienodai (žr. 18 pav.). Tai nulėmė gyventojų skaičius mieste ir skirtingos disponuojamų pajamų apimtys. Kadangi Kaune 2009 m. gyventojai disponavo mažesnėmis pajamomis nei Vilniuje (nors Vilniuje yra didesnis gyventojų skaičius), socialinės pašalpos gavėjų buvo daugiau (3,34 tūkst. žm.). Panaši situacija analizuojamais metais buvo ir kituose Lietuvos miestuose.

Nors nustatyta pajamų įvertinimo principu teikiamos paramos tvarka siekiama valstybės paramą suteikti mažiausias pajamas turinčioms šeimoms, neišvengiama atveju, kai parama gali pasinaudoti šeimos, kurioms tokia išmoka neturėtų priklausyti – susiduriama su turto ir nelegalių pajamų įvertinimo problema (Socialinis pranešimas 2000, 2001). Tai lemia Lietuvos mokesčių politika: didelė mokesčių našta, tiesiogiai uždedama darbo jėgai per pajamų mokesčius ir socialinio draudimo mokesčius. Didelės mokesčių normos ne tik mažina iniciatyvą dirbti, bet ir skatina nelegalią ekonominę veiklą bei neoficialų užimtumą.

Nepasiturintieji gyventojai yra remiami ne tik tiesiogiai skiriant pinigines išmokas, bet *kompensuojant patiriamas būsto šildymo išlaidas bei išlaidas šaltam ir karštam vandeniui*. Šių išlaidų kompensavimas taip pat kaip ir socialinės pašalpos dydis yra priklausomas nuo šeimos

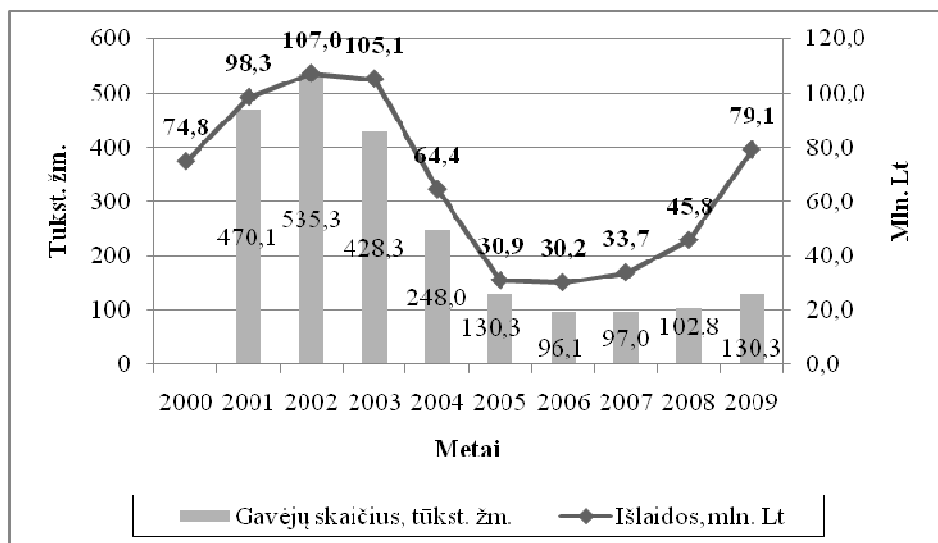
gaunamų pajamų ir turimo turto vertės. Sąlygos, kada ir kiek yra kompensuojama, gali būti suskirstytos į tris grupes:

- Išlaidų būsto naudingojo ploto, ne didesnio už nustatytą normatyvą, šildymą, atsižvelgiant į energijos ar kuro sąnaudas, ne didesnes už normatyvą, dalis, viršijanti **20 proc.** skirtumo tarp šeimos pajamų ir VRP šeimai dydžio;
- Išlaidų už faktinį šalto vandens bei nuotekų kiekį, ne didesnę už normatyvą, dalis, viršijanti **2 proc.** šeimos / asmens pajamų;
- Išlaidų už karštą vandenį, kurio kiekis bei atskirų energijos ar kuro rūšių sąnaudos karštam vandeniui ne didesni už normatyvus, dalis, viršijanti **5 proc.** šeimos / asmenų pajamų.

Lietuvoje numatyti šie *normatyvai* kompensacijoms gauti:

- **Būsto** naudingojo ploto normatyvas kiekvienai šeimai: vienam iš būste gyvenamąją vietą deklaravusių šeimos nariui – 38 m², kiekvienam kitam šeimos nariui – 12 m²;
- **Karšto vandens** – 1,5 m³ vienam šeimos nariui per mėnesį.
- **Šalto vandens ir nuotekų** – 2 m³ vienam šeimos nariui per mėnesį, kai karštam vandeniui paruošti naudojama centralizuotai tiekiamą šilumą, arba 3,5 m³ vienam šeimos nariui per mėnesį, kai karštam vandeniui paruošti naudojamos kitos energijos ar kuro rūšys.

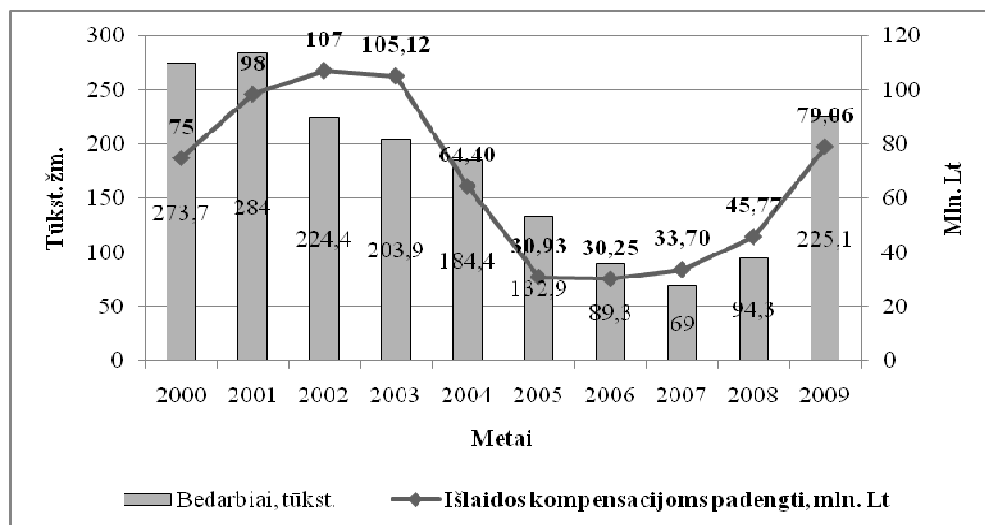
6 priede pateikti trys kompensacijų apskaičiavimo pavyzdžiai patvirtina, kad norint pretenduoti į kompensaciją būsto šildymui, šaltam vandeniui ir nuotekoms bei karštam vandeniui, reikia gauti pajamas mažesnes už valstybės remiamas pajamas (350 Lt) bei atitikti nustatytus normatyvus kiekvienai išlaidų kategorijai. Žmonių gaunamos pajamos jautriai reaguoja į šalies ekonomikos pokyčius, o tai kartu veikia ir išlaidų kompensacijoms apimtis. Taigi tikslinga išanalizuoti išlaidas būsto šildymo, karšto vandens ir šalto vandens bei nuotekų kompensacijoms išmokėti laiko bei teritoriniu atžvilgiais.

19 pav. Šildymo išlaidų ir išlaidų vandeniui kompensacijų gavėjų bei išlaidų kompensacijoms dinamika 2000–2009 m. Sudaryta remiantis LR Statistikos departamento duomenimis

Analizuojant 19 paveikslą pastebima, jog iki 2002 m. tiek kompensacijų gavėjų skaičius, tiek išlaidos kompensacijoms padengti augo. 2002–2006 m. kompensacijų gavėjų skaičius sumažėjo nuo 535 tūkst. iki 96,10 tūkst. žmonių. Išlaidų apimtis sumažėjo lyginant su 2002 m. 71,8 proc. (76,1 mln. Lt). Ši sumažėjimą galėjo įtakoti prasidedantis ekonomikos pakilimas šalyje, 2004 m. vykusios socialinės apsaugos reforma, kai imta labiau detalizuoti piniginę socialinę paramą bei padidinti išmokų/kompensacijų skyrimo reikalavimai (parama skiriama įvertinant gavėjų gaunamas pajamas ir turta). Nuo 2007 m. ir gavėjų skaičius, ir išlaidos kompensacijoms ėmė didėti. Ši pokytį lėmė šalyje vykusio ekonominio pagerėjimo stabilizavimas ir prasidedantis nuosmukis. Reikšmingas 2009 m. atotrūkis tarp kompensacijų gavėjų bei išlaidų joms padengti. Išlaidos, lyginant su 2006 m. padidėjo daugiau nei 1,5 karto (48,9 mln. Lt). Tuo tarpu gavėjų skaičius pakito 35,6 proc. (34,2 tūkst. gyv.). Ši atotrūkį lėmė ekonominio pakilimo pasekoje pabrangę mokesčiai už būsto išlaikymą. Gyventojų, kuriems reikalinga piniginei paramai padaugėjo nežymiai, tačiau kompensacijų dydžiai turėjo tendenciją didėti, todėl išaugo išlaidos šiai paramai.

Be 2004 m. vykusios socialinės apsaugos sistemos tobulinimo, išlaidų kompensacijoms padengti apimtis lėmė bedarbių skaičius šalyje. Pagrindinė priežastis, kodėl gyventojai nebepajėgia sumokėti mokesčių už būsto šildymą, šaltą ar karštą vandenį, yra pajamų šaltinio netekimas.

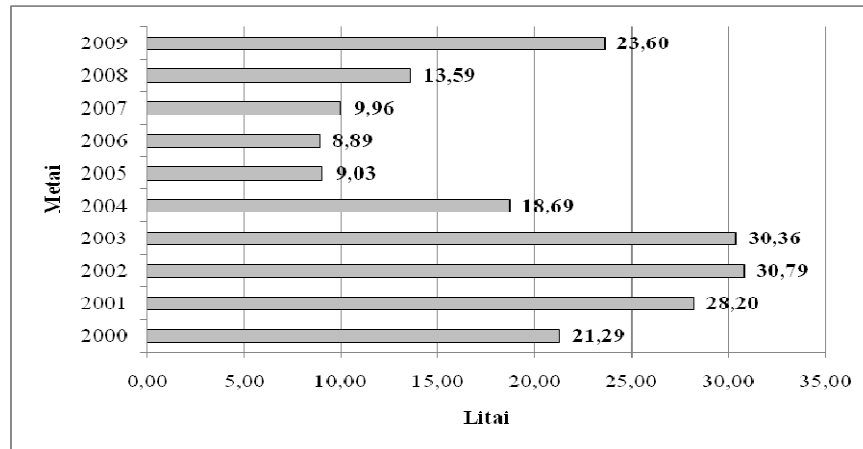

20 pav. Išlaidos kompensacijoms padengti priklausomai nuo bedarbių skaičiaus 2000–2009 m. Sudaryta remiantis LR Statistikos departamento duomenimis

Valstybės parama (kompensacijų forma) piliečiams ir bedarbių skaičius šalyje atspindi tiesioginę priklausomybę. 20 paveiksle pavaizduoti išlaidų kompensacijoms padengti apimtis ir bedarbių skaičius 2000–2009 m. ir iliustruoja minėtą priklausomybę. 2000–2002 m. išlaidos kompensacijoms padengti augo (nuo 75 mln. Lt iki 107 mln. Lt). Vėliau šios išlaidos ėmė staigiai mažėti. 2006 m. fiksuojamas mažiausia išlaidų apimtis – 30,25 mln. Lt (lyginant su 2002 m. išlaidos sumažėjo 71,7 proc.). 2009 m. susiklosčius sudėtingai ekonominei situacijai, padidėjus bedarbių skaičiui, sumažėjus atlyginimams, išaugus būsto išlaikymui skirtiems mokesčiams, išlaidos, lyginant su praėjusiais metais padidėjo 72,7 proc. (33,29 mln. Lt).

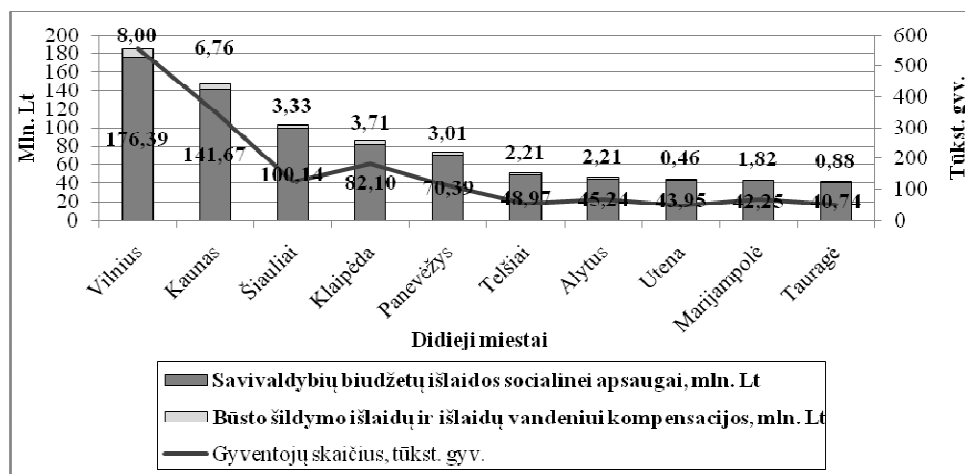
Bedarbių skaičius kito analogiškai kintant išlaidų kompensacijos padengti apimčiai. Mažiausias bedarbių skaičius buvo 2007 m. – 69 tūkst. gyventojų. Tuo metu išlaidos jau palaipsniui pradėjo kilti. 2009 m., lyginant su praėjusiais metais, bedarbių skaičius padidėjo beveik 1,4 karto (130,8 tūkst. gyv.).

21 pav. Išlaidų kompensacijoms padengti dalis tenkanti vienam gyventojui per mėn. Sudaryta remiantis LR Statistikos departamento duomenimis

Išlaidų kompensacijoms padengti dalis tenkanti vienam gyventojui per mėnesį parodo paramos pasiskirstymą tarp visų šalies gyventojų (žr. 21 pav.). Išlaidos kompensacijoms padengti 2003–2006 m. mažėjo. Mažiausias kompensacijos dydis buvo 2006 m., kai vienam gyventojui teko 8,89 Lt per mėnesį. Nuo 2007 m. išlaidos šiai paramai ėmė augti, atitinkamai didėjo ir vidutinė kompensacijos dalis vienam gyventojui. 2009 m. fiksuojama 1,7 karto arba 14,71 Lt didesnė vidutinė kompensacijos suma vienam gyventojui.

Kadangi kompensacijos mokamos iš tikslinių lėšų, numatytų savivaldybių biudžetams, ir savivaldybių biudžetų, tikslinga išanalizuoti išlaidų kompensacijoms padengti pasiskirstymą didžiųjų Lietuvos miestų lygmeniu (žr. 22 pav.).

22 pav. Būsto šildymo išlaidų ir išlaidų vandeniui kompensacijos dalis išlaidose socialinei apsaugai didžiuosiuose Lietuvos miestuose ir gyventojų skaičius miestuose 2009 m. Sudaryta remiantis LR Statistikos departamento duomenimis

Analizuojant būsto išlaidų ir išlaidų vandeniui kompensacijos dalį bendroje socialinės apsaugos išlaidose didžiuosiuose Lietuvos miestuose 2009 m., stebima tiesioginė priklausomybė nuo gyventojų skaičiaus mieste. Tikslinga palyginti Klaipėdos ir Šiaulių miestų savivaldybių išlaidas socialinei apsaugai. Nors Klaipėdoje gyvena daugiau žmonių nei Šiauliuose, vis dėlto Šiaulių miesto savivaldybės išlaidos socialinei apsaugai (100,14 mln. Lt) 2009 m. buvo didesnės nei Klaipėdos (82,10 mln. Lt). Vis dėlto, kompensacijoms padengti daugiau lėšų išleista Klaipėdoje. Šiuos rodiklius galėjo įtakoti skirtingos vidutinės disponuojamos pajamos ir vartojimo išlaidos per mėnesį. Klaipėdos apskrityje (895,3 Lt/mėn.) vidutinės disponuojamos pajamos buvo didesnės nei Šiaulių (840,0 Lt/mėn.), atitinkamai vartojimo išlaidos per mėnesį Klaipėdos apskrityje (706,9 Lt/mėn.) buvo mažesnės nei Šiaulių (734,1 Lt/mėn.).

Išlaidų kompensacijoms padengti dalis bendroje piniginių socialinių išmokų nepasiturintiems asmenims išlaidose 2009 sudarė 19,7 proc. Analizuojamu laikotarpiu didžiausia procentinė dalis buvo 2002 m. – 41,5 proc.

Akivaizdu, kad ekonominio nuosmukio laikotarpiu piniginės socialinės paramos poreikis auga. Tad tokiomis sąlygomis veiksmingas socialinių išmokų teikimas socialiai pažeidžiamoms gyventojų grupėms yra svarbiausia priemonė mažinanti gyventojų skurdą ir socialinę atskirtį (Socialinis pranešimas 2009-2010, 2010). Papildoma piniginė socialinė parama, suteikiama savivaldybės nustatyta tvarka iš jos biudžeto pradėta skirti nuo 2005 m.

9 lentelė

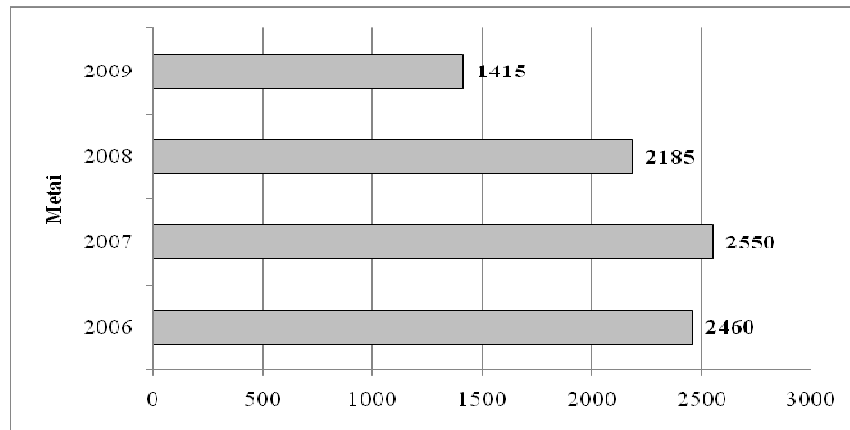
Išlaidų suteiktai piniginei socialinei paramai iš savivaldybės biudžeto dinamika

<i>Metai</i>	<i>2005</i>	<i>2006</i>	<i>2007</i>	<i>2008</i>	<i>2009</i>
Išlaidos suteiktai piniginei socialinei paramai iš savivaldybės biudžeto, mln. Lt	10,24	14,87	13,72	15,89	10,04

Sudaryta remiantis LR Statistikos departamento duomenimis

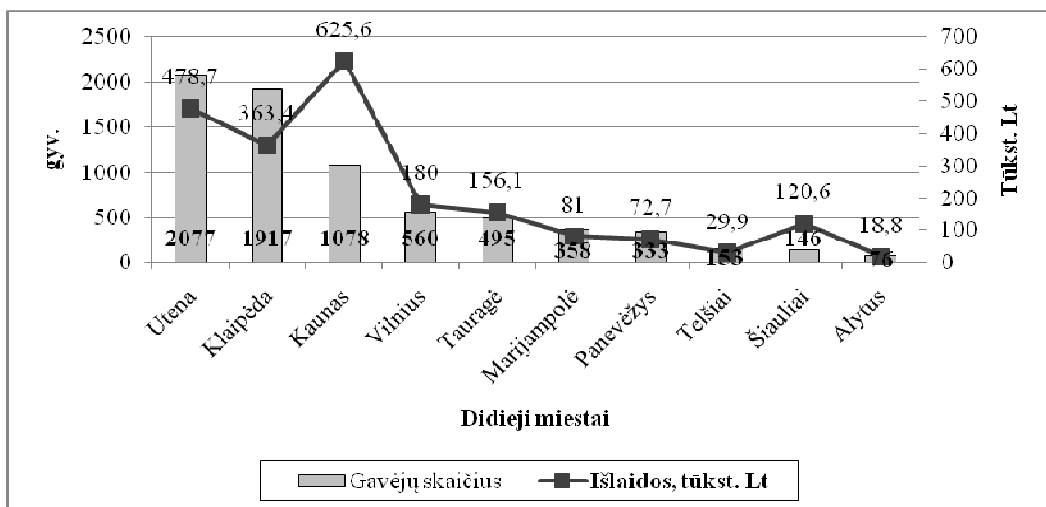
9 lentelėje pateikta išlaidų suteiktai piniginei socialinei paramai iš savivaldybės biudžeto dinamika 2005–2009 m. Statistiniai duomenys neparodo aiškios tendencijos, nes išlaidos vienais metais buvo didesnės, kitais – mažesnės. Didžiausia išlaidų piniginei socialinei paramai iš savivaldybės biudžeto dalis buvo 2008 m. – 15,89 mln. Lt. Mažiausios išlaidos buvo 2009 m. – 10,04 mln. Lt (lyginant su 2008 m. išlaidos sumažėjo 34,6 proc.). Tai galėjo įtakoti didesnis nedarbo lygis, mažesni gyventojų atlyginimai, dėl pabrangusių vartojimo prekių padidėję vartojimo išlaidos. Be to, šios rūšies išlaidos daugiau priklauso nuo savivaldybės finansinių galimybių suteikti paramą, o ne tikslingai atsiradus didesniam paramos poreikiui.

Nuo 2006 m. LR Statistikos departamentas pateikia informaciją apie iš savivaldybių biudžeto mokamas vienkartinės pašalpas.

23 pav. Išlaidų vienkartinę pašalpą socialiai remtiniams asmenims dalis, tenkanti 1000-iui gyventojų 2006–2009 m. Sudaryta remiantis LR Statistikos departamento duomenimis

2006–2009 m. iš savivaldybių biudžeto mokamų vienkartinų pašalpų socialiai remtiniams asmenims išlaidų dalis, tenkanti 1000-iui gyventojų šalyje kito įvairiai (žr. 23 pav.). 2006–2007 m. šių išlaidų dalis 1000-iui gyventojų didėjo, vėliau ėmė mažėti. 2009 m. fiksuota mažiausia paramos dalis – 1 415 Lt, lyginant su 2007 m. sumažėjo 44,5 proc. Šiuos dėsningumus lėmė susiklosčiusi sudėtinga ekonominė situacija šalyje, kuri įtakojė nedarbo lygio didėjimą, gyventojų pajamų mažėjimą. Be to, savivaldybių biudžetai, kurie taip pat priklauso nuo ekonominės padėties, buvo mažesni arba lėšų paskirstymas 2009 m. buvo nukreiptas kitomis prioritetinėmis kryptimis.

24 pav. Iš savivaldybių biudžeto mokamos vienkartinės pašalpos socialiai remtiniams asmenims didžiuosiuose Lietuvos miestuose 2009 m. Sudaryta remiantis LR Statistikos departamento duomenimis

Iš savivaldybių biudžetų išlaidos mokamoms vienkartinėms pašalpoms socialiai remtiniams asmenims didžiuosiuose Lietuvos miestuose 2009 m. buvo labai įvairios. Vienų miestų savivaldybės numatė skirti daugiau lėšų mažesniai asmenų skaičiui, o kituose miestuose asmenų skaičius buvo didesnis, bet išlaidos vienkartinėms pašalpoms daug mažesnės. Savivaldybės individualiai nusprendžia dėl kiekvienos vienkartinės pašalpos skyrimo. Didžiausias skirtumas skiriant vienkartinę pašalpą fiksuotas Kaune, kur paramos gavėjų 2009 m. buvo 1 078 asmenys, tuo

tarpu išlaidos sudarė 625,6 tūkst. Lt. Lyginant su Utenos ir Klaipėdos savivaldybėmis, abiejuose miestuose paramos gavėjų skaičius buvo didesnis (atitinkamai 2 077 ir 1 917 žm.), tačiau išlaidos šiai paramai buvo mažesnės (lyginant su išlaidomis paramai Kaune, Utenoje išlaidos buvo 30,7 proc., Klaipėdoje – 72,2 proc. mažesnės).

10 lentelė

Vienkartinės pašalpos dydis 2009 m.

<i>Apskritis</i>	<i>Vienkartinės pašalpos dydis, Lt/asm. per metus</i>
Šiauliai	826,0
Kaunas	580,3
Vilnius	321,4
Tauragė	315,4
Alytus	247,4
Utena	230,5
Marijampolė	226,3
Panevėžys	218,3
Telšiai	195,4
Klaipėda	189,6

Sudaryta remiantis LR Statistikos departamento duomenimis

Kadangi savivaldybės decentralizuotai vykdo socialinės apsaugos funkcijas, jos pačios nusprendžia kokio dydžio išmokas skirti socialiai remtiniams asmenims. Todėl Lietuvoje egzistuoja tokie dideli skirtumai išmokant vienkartinę pašalpą (žr. 10 lent.). Didžiausias metinis vienkartinės pašalpos socialiai remtiniams asmenims dydis 2009 m. buvo Šiauliuose – 826,0 Lt. Lyginant su mažiausiu išmokos dydžiu, kuris buvo Klaipėdoje (189,6 Lt), skirtumas – 636,4 Lt. Šie dydžių skirtumai atspindi kiekvienos savivaldybės socialinės paramos politiką – vienos savivaldybės suinteresuotos skirti pašalpas didesniajam gyventojų skaičiui, kitos orientuojasi į tikslingesnę pašalpos skyrimą mažesniajam gavėjų skaičiui.

LR Piniginės socialinės paramos mažas pajamas gaunančioms šeimoms (vieniems gyvenantiems asmenims) įstatyme numatyta dar viena piniginės socialinės paramos galimybė skirti socialinę paramą savivaldybės administracijos sprendimu, t.y. iki 2 proc. socialinei pašalpai ir kompensacijoms skirtų lėšų. Tai yra papildomos lėšos, kurias esant poreikiui savivaldybės administracija, patikrinus visas esamas šeimos ar asmens gyvenimo sąlygas, gali skirti socialinę paramą arba kompensuoti šeimos patiriamas išlaidas (už būsto šildymą, karšto, šalto vandens naudojimą). Kaip atskira socialinių išmokų rūšis skiriama tik nuo 2007 m. ir išlaidų apimtis labai nedidelė, tačiau iki 2009 m. ji augo – 2,62 mln. Lt.

Nuo 2005 m. Lietuvoje pradėta vykdyti būsto renovacijos programa, kurioje dalyvaujančių namų skaičius iki 2010 m. gruodžio mėn. pasiekė 539 (Būsto renovacija..., 2010-12-20). Kadangi gyventojų disponuojamos pajamos nėra vienodos, daliai žmonių yra sudėtinga apmokėti už būsto renovavimą. Šiuo tikslu 2009 m. lapkričio 13 d. patvirtintas LR Socialinės apsaugos ir darbo ministro ir aplinkos ministro įsakymas *dėl kredito, paimto daugiabučiam namui atnaujinti*

(modernizuoti), ir palūkanų apmokėjimo už asmenis, turinčius teisę į būsto šildymo išlaidų kompensaciją, tvarkos aprašo patvirtinimo. 2009 m. ši parama buvo suteikta 0,31 tūkst. gyventojų ir išlaidos sudarė 40,3 tūkst. Lt. Ši paramos rūšis dar nauja, todėl išlaidų suma labai nedidelė.

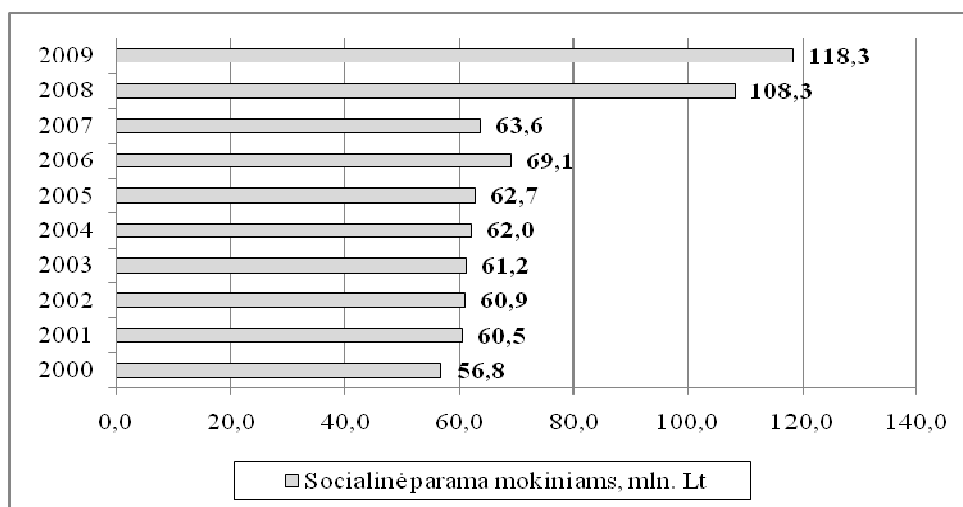
Socialinės išmokos skurstantiems gyventojams paskutiniaisiais metais buvo itin aktualios, dėl šalyje vyraujančios sudėtingos ekonominės situacijos. Didėjant vartojimo prekių kainoms, mažėjant darbo užmokesčiui, augant nedarbo lygiui, vis daugiau gyventojų nepajėgė savo pastangomis patenkinti bent būtinausius poreikius. Todėl išlaidos šiai paramai 2009 m., palyginus su 2008 m., padidėjo 60 proc. Iš viso išleista 282,4 mln. Lt, iš jų socialinei pašalpai – 190,7 mln. Lt, būsto šildymo išlaidų ir išlaidų vandeniui kompensacijoms – 79,1 mln. Lt, kredito, paimto daugiabučiam namui atnaujinti ir palūkanoms apmokėti už asmenis, turinčius teisę į būsto šildymo išlaidų kompensaciją – 40,3 tūkst. Lt. Iš savivaldybių biudžetų gyventojams paremti skirta 10 mln. Lt.

2.4. Socialinė parama mokiniams

Parama šeimoms teikiama finansuojant atskirus šeimoms narius, t.y. vaikus, kurie mokosi švietimo įstaigoje. Socialinė parama mokiniams teikiama dviem būdais: skiriant nemokamą maitinimą švietimo įstaigose ir mokinius aprūpinant mokinio reikmenimis.

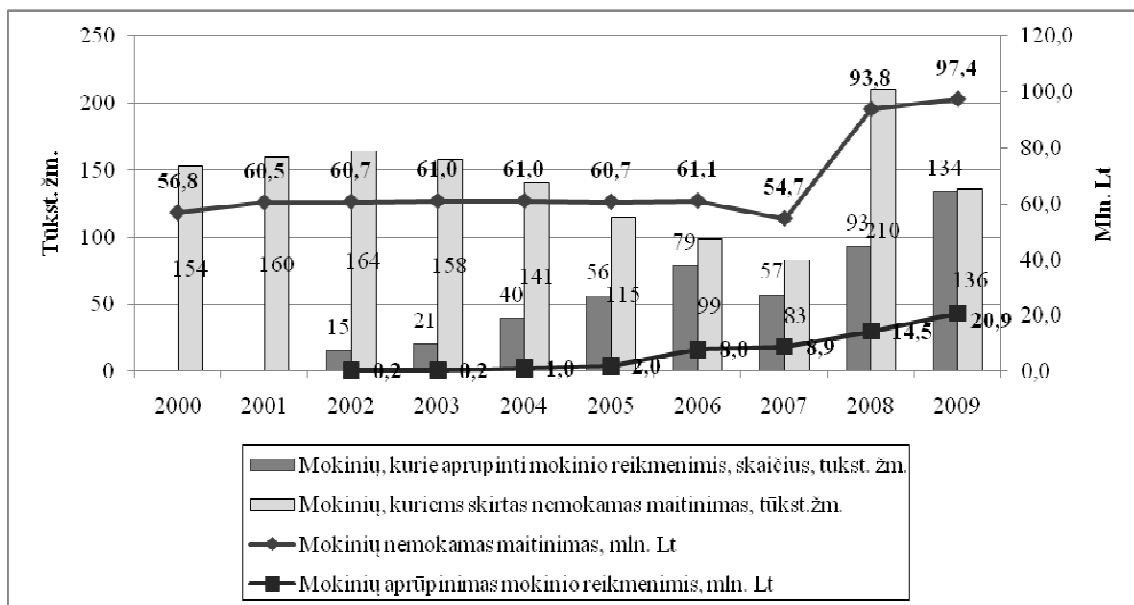
Socialinė parama mokiniams finansuojama iš valstybės biudžeto skiriant specialią tikslinę dotaciją savivaldybių biudžetams.

Šios paramos teikimas priklauso nuo šeimos gaunamų pajamų. Mokiniai turi teisę į nemokamą maitinimą ir į paramą mokinio reikmenims įsigyti, jeigu vidutinės pajamos vienam šeimos nariui per mėnesį yra mažesnės kaip 1,5 VRP dydžio (525 Lt) (atskirais atvejais 2 VRP). Taip pat gali būti skiriamas nemokamas maitinimas vasaros atostogų metu mokyklose organizuojamose dieninėse vasaros poilsio stovyklose (LR Socialinės paramos mokiniams įstatymas, 2006).

25 pav. Socialinės paramos mokiniams išlaidų dinamika 2000–2009 m.
Sudaryta remiantis LR Statistikos departamento duomenimis

Analizuojant 2000–2009 m. socialinės paramos mokiniams gavėjų ir išlaidų šiai paramai dinamiką, galima išskirti trys etapus: 1) 2000–2006 m. lėšos mokinių nemokamam maitinimui buvo stabilios – vidutiniškai sudarė 60,2 mln. Lt; 2) 2007 m. išlaidos mokinių nemokamam maitinimui sumažėjo 10,4 proc. lyginant su praėjusiais metais; 3) 2008–2009 m. stebimas išlaidų šiai paramos rūšiai ryškus augimas. 2008 m. lyginant su praėjusiais metais išaugo 71,5 proc. (93,80 mln. Lt), o 2009 m. šios išlaidos padidėjo dar beveik 4 proc. (iki 97,40 mln. Lt).

26 pav. Socialinių paramos mokiniams gavėjų skaičiaus ir išlaidų apimties dinamika 2000–2009 m. Sudaryta remiantis LR Statistikos departamento duomenimis

26 paveiksle pateikta atskirų socialinės paramos rūšių – nemokamo maitinimo ir aprūpinimo mokinio reikmenimis – gavėjų skaičiaus ir išlaidų šiai paramai dinamika 2000–2009 m. Kadangi socialinė parama mokiniams teikiama atsižvelgiant į gaunamas šeimos pajamas, valstybė yra numačiusi šios paramos bazinius išmokų dydžius. Nemokamam maitinimui skirtiems produktams įsigyti (įskaitant prekių pirkimo pridėtinės vertės mokestį) skiriama nuo 1,2 iki 7 procentų BSI dydžio (1,56-9,1 Lt) suma.

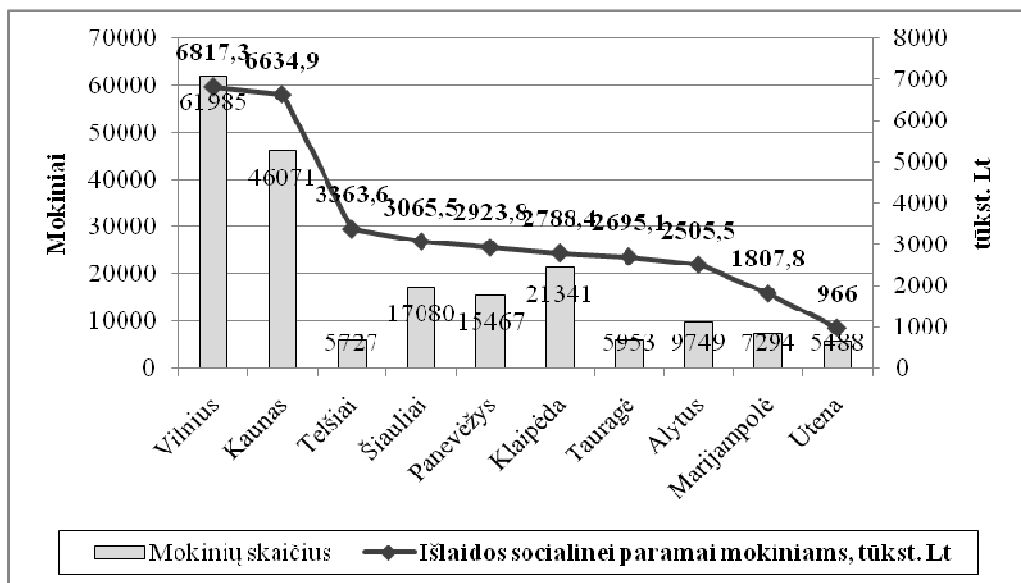
Mažiausias nemokamą maitinimą gaunančių vaikų skaičius buvo 2007 m., kai šalyje vyravo mažas nedarbo lygis, dauguma žmonių gaudavo pakankamą atlyginimą, turėjo galimybę disponuoti didesnėmis pajamomis. 2007 m., lyginant su 2000 m. nemokamai maitinosi 71 tūkst. šeimų vaikų (sumažėjo 46,1 proc.). Išlaidos šiai paramai buvo stabilios, tik 2007 m. sumažėjo 10,4 proc. (lyginant su 2006 m.). 2008 m. stebimas paramos gavėjų ir išlaidų jai teikti didėjimas. Gavėjų skaičius padidėjo daugiau nei 1,5 karto, išlaidos – 3,8 proc. 2009 m. paramos gavėjų skaičius vėl sumažėjo (74 tūkst.), tačiau išlaidos toliau didėjo (3,8 proc.).

Kita paramos rūšis moksleiviams – jų aprūpinimas mokinio reikmenimis. Pagal LR Socialinės paramos mokiniams įstatymą mokinio reikmenims įsigyti (įskaitant pirkimo pridėtinės vertės mokestį) skiriama 120 procentų BSI dydžio (156 Lt) suma vienam mokiniui per kalendorinius

metus. Mokinio reikmenų rinkiniai kiekvienam mokiniui sudaromi pagal jo individualius poreikius, atsižvelgiant į mokinių skaičių šeimoje, jų jau turimus mokinio reikmenis. Ši parama šeimai gaunančiai mažas pajamas ir auginančiai mokyklinio amžiaus vaikus prisideda prie vaikų skatinimo mokytis ir įgyti išsilavinimą.

Socialinė parama mokiniams aprūpinant juos mokinio reikmenimis pradėta finansuoti nuo 2002 m. Nuo šių metų paramos gavėjų skaičius augo, atitinkamai išlaidos šiai paramai didėjo. 2002–2003 m. šios išlaidos sudarė 0,2 mln. Lt., vėliau kasmet išlaidos šiai paramai augo. 2007 m. – ekonominio pakilimo laikotarpiu – augimo tempas buvo lėtesnis (11,3 proc. lyginant su 2006 m.). 2008 m., kai šalyje ėmė didėti nedarbo lygis, atlyginimai sumažėjo, žmonės nebegalėjo disponuoti pakankamomis pajamomis, išlaidų mokinių aprūpinimui mokinio reikmenimis augimo tempai vėl paspartėjo – išlaidos šiai paramai išaugo 62,9 proc. lyginant su 2007 m.

Mokinių aprūpinamų mokinio reikmenimis skaičius augo panašiai, kaip ir išlaidos šiai paramai. Nuo 2002–2006 m. gavėjų skaičius augo. 2006 m. mokinių aprūpinamų mokinio reikmenimis padaugėjo 4,3 karto. 2007 m. šios paramos gavėjų skaičius sumažėjo 27,8 proc. (57 tūkst. mok.). Nuo 2008 m. paramos gavėjų skaičius vėl ėmė augti. 2009 m. aprūpinta mokinio reikmenimis 134 tūkst. moksleivių.

27 pav. Išlaidos socialinei paramai mokiniams ir mokinių skaičius didžiuosiuose Lietuvos miestuose 2009 m. Sudaryta remiantis LR Statistikos departamento, AIKOS duomenų bazės duomenimis

Analizuojant socialinės paramos mokiniams teikimo išlaidas ir mokinių skaičių didžiuosiuose Lietuvos miestuose 2009 m. pastebima, kad išlaidų apimtį šiai paramai tik iš dalies lemia mokinių skaičius. Didžiausios išlaidos socialinei paramai mokiniams buvo Vilniuje (6 817,3 tūkst. Lt) ir Kaune (6 634,9 tūkst. Lt). Atitinkamai moksleivių šiuose miestuose mokėsi daugiausiai. Telšių r. savivaldybė išsiskyrė didesne išlaidų apimtimi šiai paramai nei visi kiti 27 paveiksle pateikti miestai, nors mokinių skaičius buvo vienas mažiausių (5 727 mokiniai). Telšiuose parama moksleiviams kainavo 3363,3 tūkst. Lt. Tai lėmė didesnis vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, skaičius

(2009 m. socialinės rizikos šeimose augo 441 vaikas). Lyginant su dešimčia didžiųjų Lietuvos miestų, Telšiai šiuo rodikliu aplenkė septynis iš jų (išskyrus Vilnių ir Kauną). Tauragėje taip pat moksleivių skaičius buvo daug mažesnis (5 953 mok.) nei Klaipėdoje, Panevėžyje ar Šiauliuose, tačiau išlaidų remiant mokinius apimtis minėtuose miestuose buvo pakankamai panaši.

Išanalizavus socialinę paramą mokiniams, galima daryti išvadą, kad šios paramos išlaidų apimtį lemia materialinė gyventojų padėtis – vidutinis darbo užmokestis, nedarbo lygis, disponuojamų pajamų apimtis. Be to, šios paramos poreikį lemia vaikų, gyvenančių socialinės rizikos šeimose skaičius. Mokinių nemokamo maitinimo išlaidos iki 2007 m. buvo stabilios, tuo tarpu 2002 m. atsiradusi naujai paramos mokiniams rūšiai – aprūpinimas mokinio reikmenimis – išlaidos kasmet didėjo. 2007 m. išlaidos nemokamam mokinių maitinimui sumažėjo 10,5 proc., o aprūpinimo mokinio reikmenimis išlaidos toliau didėjo, tik lėtesniu tempu.

2.5. Disponuojamų pajamų įtaka skurdo lygiui, jo kaitos analizė

Skurdo mažinimo Lietuvoje strategijoje (2000) skurstančiaisiais vadinami tie žmonės, kurių pajamos ir kiti ištekliai (materialiniai, kultūriniai ir socialiniai) yra tokie menki, kad neužtikrina Lietuvos visuomenei įprastų gyvenimo standartų. Dėl per menkų pajamų ir kitų išteklių tie žmonės negali dalyvauti veiklos srityse, kurios laikomos įprastomis kitiems visuomenės nariams.

Akivaizdu, kad ekonominio nuosmukio laikotarpiu socialinių išmokų poreikis auga. Tad tokiomis sąlygomis veiksmingas socialinių išmokų teikimas socialiai pažeidžiamoms gyventojų grupėms yra svarbiausia priemonė, mažinanti gyventojų skurdą ir socialinę atskirtį (Socialinis pranešimas 2009-2010, 2010). Todėl tikslinga išanalizuoti Lietuvoje egzistuojantį skurdo lygį, jo atsiradimo priežastis.

11 lentelė

Bendrosios ir disponuojamosios namų ūkių pajamos 2009 m.

	<i>Pajamos vienam asmeniui per mėn., Lt</i>
<i>Bendrosios piniginių pajamos</i>	3317
Samdomojo darbo piniginių pajamos	2276
Socialinės išmokos	724,2
Iš jų:	
<i>šeimai ir vaikams</i>	<i>102,9</i>
<i>būstui išlaikyti</i>	<i>3,1</i>
<i>socialinės atskirties ir kitais atvejais</i>	<i>12,8</i>
Pajamos iš turto, nuomos	105,4
<i>Mokesčiai, įmokos, reguliari piniginė parama</i>	517,9
<i>Piniginės disponuojamosios pajamos</i>	2799,1

Šaltinis: Gyventojų pajamos ir gyvenimo sąlygos 2009 (2010). LR. Statistikos departamentas

11 lentelėje pateiktos vidutinės bendrosios ir disponuojamosios namų ūkių pajamos per mėnesį 2009 m. Socialinių išmokų dalis bendrosiose namų ūkių pajamose sudaro 21,8 proc. Piniginės

disponuojamos pajamos rodo, kuri dalis pajamų lieka sumokėjus visus mokesčius ir kitas įmokas. Pajamų analizė parodė, kad sumokėjus visus reikalingus mokesčius, vienam namų ūkiui išgyventi lieka 84,4 proc. pajamų (sumokama 15,6 proc. visų pajamų). Įvertinus ir kitus pajamų šaltinius galima teigti, kad socialinės išmokos sudaro 1/5 dalį bendrųjų pajamų, kurios netgi viršija vieno namų ūkio sumokamų mokesčių procentinę dalį.

12 lentelė

Ekvivalentinės piniginės disponuojamosios pajamos pajamų kvintilinėse grupėse

<i>Pajamų kvintilinės grupės</i>	<i>Bendros pajamos vienam sąlyginiam asmeniui per mėn., Lt</i>	<i>Socialinių išmokų dalis bendrose pajamose vienam asmeniui per mėn., Lt</i>
I	571	308
II	1007	456
III	1388	397
IV	1919	305
V	3586	398

Sudaryta remiantis Gyventojų pajamos ir gyvenimo sąlygos 2009 (2010). LR. Statistikos departamentas

Skirstant gyventojus pagal jų disponuojamas pajamas yra naudojamos ekvivalentinės skalės, pašalinančios namų ūkių dydžio ir sudėties įtaką lyginant gyvenimo lygį (pajamas, išlaidas)². Ekvivalentinės disponuojamosios pajamos skaičiuojamos namų ūkio disponuojamąsias pajamas dalijant iš namų ūkio ekvivalentinio dydžio. Pajamos yra sugrupuojamos į 5 lygias dalis dalijant eilutę, kurią sudaro visi asmenys, išdėstyti didėjimo tvarka pagal ekvivalentines disponuojamąsias pajamas sąlyginiam asmeniui³.

12 lentelėje pateiktos bendros pajamos ir socialinių išmokų dalis tose pajamose vienam sąlyginiam asmeniui per mėnesį pagal pajamų kvintilines grupes. Pirmojoje pajamų kvintilinėje grupėje socialinių išmokų dalis bendrose pajamose yra didžiausia, ji sudaro 53,9 proc. visų pajamų. Tuo tarpu į penktąją grupę patenkančių asmenų bendrosios pajamos yra gerokai didesnės, todėl socialinių išmokų dalis jose atitinkamai mažesnė – 11,1 proc. Tai parodo, kad socialinės išmokos tiems asmenims, kurių pajamos mažiausios yra labai reikšmingos patenkinant bendruosius poreikius.

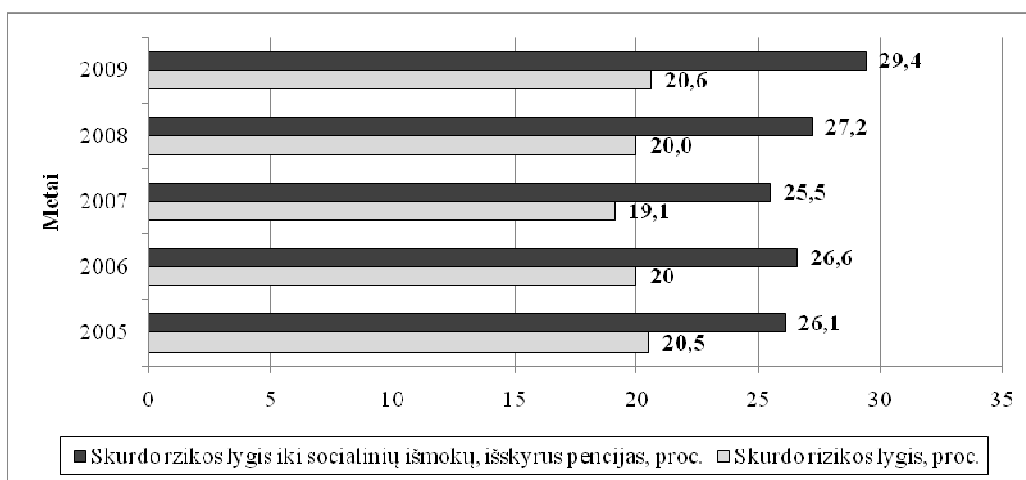
Skurdo lygis – tai gyventojų, kurių pajamos ar vartojimo išlaidos yra mažesnės, nei pagal tam tikrą metodą apskaičiuotos skurdo ribos dalis (Šileika, Zabarauskaitė, 2006). Lietuvoje jis

² Ekvivalentinės skalė, kurioje pirmajam namų ūkio nariui suteikiamas svoris 1, kiekvienam paskesniajam suaugusiajam – 0,5, o kiekvienam vaikui iki 14 metų amžiaus – 0,3. Sudėjus visiems namų ūkio nariams suteiktus svorius gaunamas namų ūkio ekvivalentinis dydis. Pritaikius šią skalę vieno asmens namų ūkio ekvivalentinis dydis lygus 1, o 4 asmenų namų ūkio su dviem vaikais iki 14 metų amžiaus – 2,1 (1 + 0,5 + 0,3 + 0,3) (naudojama modifikuota Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (EBPO, angl. OECD) ekvivalentinė skalė).

³ Pajamų kvintilinėse grupėse pirmąjį penktadalį, t. y. pirmąją kvintilinę grupę, sudaro asmenys, kurių ekvivalentinės disponuojamosios pajamos yra mažiausios (mažesnės už pirmąjį kvantilį), antrąją – asmenys, kurių pajamos yra didesnės už pirmąjį kvintilį, bet mažesnės už antrąjį kvintilį ir t. t. Kiekvienos kvintilinės grupės asmenų skaičius vienodas.

Socialinių išmokų efektyvumas gerinant gyventojų ekonominę padėtį ir skatinant dalyvavimą darbo rinkoje

apskaičiuojamas remiantis santykinę skurdo riba⁴, lygia 60 proc. ekvivalentinių piniginių disponuojamų pajamų medianos. 2009 m. Lietuvoje skurdo rizikos riba – 831 Lt.

28 pav. Skurdo rizikos lygis iki socialinių išmokų ir po socialinių išmokų skyrimo 2005–2009 m. Sudaryta remiantis LR Statistikos departamento duomenimis

Skurdo rizikos lygio iki socialinių išmokų ir po socialinių išmokų skirtumas rodo, kokią įtaką skurdo rizikos mažėjimui turi socialinės išmokos. Iš disponuojamųjų pajamų atėmus socialines išmokas (išskyrus senatvės ir našlių pensijas), skurdo rizikos lygis padidėja iki 29,4 proc., o atėmus ir senatvės bei našlių pensijas – net iki 42,1 proc. 28 paveiksle pateikti 2005–2009 m. skurdo rizikos lygis iki socialinių išmokų ir po socialinių išmokų skyrimo. 2005–2007 m. Lietuvoje skurdo rizikos lygis mažėjo. 2007 m. skurdo rizikos lygis buvo 19,1 proc. Vėliau skurdo lygis augo ir 2009 m. jis siekė 20,6 proc. Akcentuotina tai, kad 2009 m. skurdo rizikos lygiui didesnės reikšmės turėjo socialinės išmokos, kurios skurdą sumažino 8 procentiniai punktais, o 2005 m. skurdo lygis po socialinių išmokų sumažėjo tik 5,6 proc. Tai lėmė mažesni socialinių išmokų dydžiai, jų matavimas remiantis MGL ir mažesnėmis VRP.

13 lentelė

Skurdo rizikos lygis pagal gyvenamąją vietą ir namų ūkio sudėtį 2009 m.

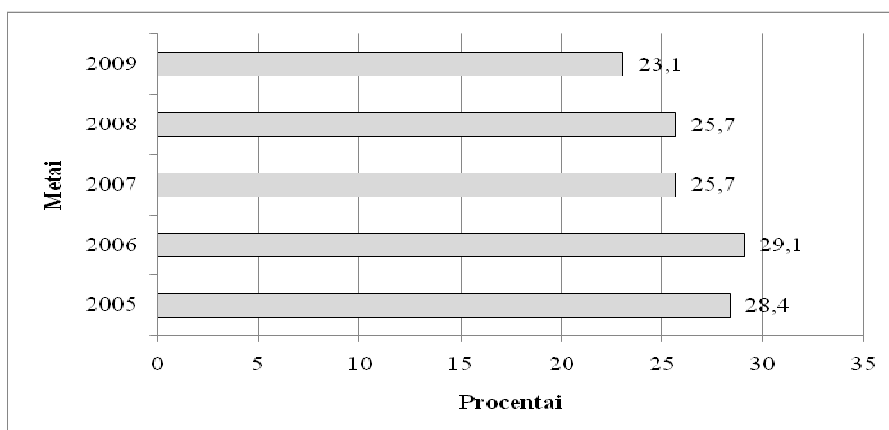
	<i>Skurdo rizikos lygis, proc.</i>	<i>Skurdo rizikos lygis iki socialinių išmokų, išskyrus pensijas, proc.</i>
Visi gyventojai	20,6	29,4
Mieste	14,7	22,6
Kaime	32,7	43,3
Vienas gyvenantis asmuo	46,9	50,8
Šeima (du suaugę) be vaikų	17,4	24,6
Vieniša motina/tėvas su vienu ar daugiau vaikų	46,4	58,8
Šeima su vienu vaikų	13,4	23,1
Šeima su dviem vaikais	19,1	28,2
Šeima su trimis ir daugiau vaikų	32,9	65,3

Šaltinis: Gyventojų pajamos ir gyvenimo sąlygos 2009 (2010). LR Statistikos departamentas

⁴ Skurdo rizikos riba – sąlyginis pajamų dydis, už kurį mažesnes disponuojamąsias pajamas gaunantys namų ūkiai priskiriami prie skurstančiųjų.

Analizuojant socialinių išmokų įtaką skurdo lygiui pagal gyvenamąją vietą ir namų ūkio sudėtį 2009 m. pastebimos tokios tendencijos:

- Socialinės išmokos (išskyrus senatvės ir našlių pensijas) daugiau įtakoja kaime gyvenančių žmonių skurdo rizikos lygį, nes šios pajamos sumažina skurdą kaime 10,6 proc.
- Vertinant socialinių išmokų (išskyrus senatvės ir našlių pensijas) įtaką pagal namų ūkio padėtį, stipriau ji pasireiškia namų ūkių su trimis ir daugiau vaikų skurdo rizikos lygiui: šioje grupėje atėmus socialines išmokas skurdo rizikos lygis padidėtų nuo 32,9 iki 65,3 proc. Nepilnose šeimose (vieno suaugusio asmens su išlaikomais vaikais) skurdo rizikos lygis atėmus socialines išmokas (išskyrus senatvės ir našlių pensijas) padidėtų nuo 46,4 iki 58,8 proc.
- Mažiausiai įtakos skurdo rizikos lygiui turi socialinės išmokos (išskyrus senatvės ir našlių pensijas) mieste įsikūrusiems (7,9 proc. pokytis) ir vieniems gyvenantiems asmenims (3,9 proc.).

29 pav. Skurdo rizikos gylis 2005–2009 m.

Šaltinis: Socialinė apsauga Lietuvoje 2009 (2010). LR Statistikos departamentas

Antrasis skurdo matavimo rodiklis – *skurdo gylis (tarpsnis)*. Tai skurstančių asmenų išlaidų nuokrypis nuo skurdo ribos. Skurdo gylis parodo, kiek vidutiniškai skurstančių asmenų pajamos (ar išlaidos) yra mažesnės už nustatytą skurdo ribą (Šileika, Zabarauskaitė, 2006). Analizuojant skurdo rizikos gylį 2005–2009 m. (žr. 29 pav.), iki 2006 m. jis didėjo ir siekė 29,1 proc. Nuo 2007 m. atotrūkis tarp gyventojų pajamų ir nustatytos skurdo ribos mažėjo. 2009 m. skurdo rizikos gylis, lyginant su 2006 m., sumažėjo 6 proc. Tai rodo, kad žmonių pajamos kasmet artėja prie skurdo rizikos ribos ir taip mažėja skurstančių gyventojų skaičius.

Skurdo lygį šalyje lemia gyventojų materialinė situacija priklausoma nuo uždirbamų pajamų, gaunamų papildomų išmokų ir mokamų mokesčių. Lietuvoje 2009 m. socialinės išmokos sudarė 21,8 proc. bendrųjų vieno namų ūkio mėnesinių pajamų. Tai pakankamai didelė dalis lėšų, nes mokesčiai ir kitos įmokos per mėnesį sudaro 15,6 proc. visų pajamų.

3. SOCIALINIŲ IŠMOKŲ EFEKTYVUMO VERTINIMAS

3.1. Agreguoti socialinių išmokų efektyvumo rodikliai

Teikiant socialinę paramą labai svarbu, kad ją gautų būtent ta gyventojų dalis, kuriai jos labiausiai reikia. Be to, ji turi būti skirstoma taip, kad būtų pasiektas kuo didesnis teigiamas socialinis rezultatas. Tai yra, socialinė parama teikiama žmonėms kaip pagalba išgyventi sudėtingomis sąlygomis, tačiau tuo pačiu ji turi juos skatinti dirbti ir taupyti. Todėl vienas ne mažiau svarbių socialinių tikslų yra didinti individų ekonominį aktyvumą ir efektyvumą. Socialinės paramos efektyvumas turėtų parodyti, kuriai gyventojų daliai pavyksta išbristi iš skurdo dėl piniginės socialinės paramos (Galinytė, Misiūnas, 2006).

Remiantis 2009 m. LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis apie dėl socialinių išmokų patiriamas išlaidas ir šios paramos gavėjus bei LR Statistikos departamento renkamais duomenimis apie skurdo lygį ir gyventojų skaičių, apskaičiuoti socialinės pašalpos, išmokos vaikui, kompensacijų už būsto šildymą ir vandens suvartojimą ir bendri socialinių išmokų efektyvumo ir rezultatyvumo rodikliai (žr. 14 lent.).

Analizuojant socialinių išmokų efektyvumą, į jas įtrauktos ne tik socialinė pašalpa, išmoka vaikui, kompensacijos, bet ir vienkartinė išmoka gimus vaikui, išmoka privalomosios karo tarnybos kario vaikui, globos (rūpybos) išmoka, vienkartinė išmoka įsikurti, kredito, paimto daugiabučiam namui atnaujinti ir palūkanoms apmokėti, socialinė parama mokiniams ir kitos įstatymų nenumatytos, savivaldybės iniciatyva skiriamos piniginės socialinės išmokos (tiek lėšos joms mokėti, tiek gavėjai). Todėl bendras rodiklis „Socialinės išmokos“ atspindi visų socialinės paramos rūšių efektyvumą ir rezultatyvumą.

14 lentelė

Agreguoti socialinių išmokų efektyvumo ir rezultatyvumo rodikliai 2009 m., proc.

<i>Rodiklis</i>	<i>Paiškinimas</i>	<i>Socialinės išmokos</i>	<i>Socialinė pašalpa</i>	<i>Išmoka vaikui</i>	<i>Kompensacijos</i>
EC ₁	Skurstančių gyventojų, gaunančių socialines išmokas (Q ₁) ir visų socialinių išmokų gavėjų (M) skaičiaus – santykis	36,71	7,93	53,46	14,07
EC ₂	Lėšų dalis, skirta socialinėms išmokoms, kuri atiteko skurstantiems gyventojams	38,32	18,23	44,87	7,56
EV ₁	Skurstančių gyventojų, gaunančių socialines išmokas (Q ₁) ir bendro skurstančiųjų gyventojų (Q) skaičiaus – santykis	34,64	7,49	50,45	13,27
EV ₂ ⁵	Skurstančių gyventojų dalis, kuri paramos dėka pakilo virš skurdo ribos	29,93	...	...	...

Socialinių išmokų efektyvumo rodikliai skaičiuojami lyginant pasiektą socialinį rezultatą su socialinėms išmokoms sunaudotomis lėšomis. Agreguotų socialinių išmokų efektyvumo rodiklių

⁵ EV₂ - skurstančių gyventojų dalies, kuri atskirų socialinių išmokų dėka pakilo virš skurdo ribos, apskaičiuoti negalima dėl nepakankamos informacijos.

skaičiavimus apunkina informacijos stoka. Kadangi Lietuvoje nerenkama statistinė informacija apie socialinėms išmokoms skirtas lėšas, padidinusias gavėjų pajamas iki skurdo ribos ir paramos gavėjų, kurių pajamos skyrus išmokas, viršijo skurdo ribą, skaičių, sudėtinga apskaičiuoti koeficientus, kurie parodo kuri dalis išmokoms skirtų lėšų atiteko skurstantiems, taip priartindama jų pajamas iki skurdo ribos lygio (EC_3) ir kiek sumažėjo skurdo tarpsnis, skyrus piniginę paramą (EV_3).

Efektyvumo ir rezultatyvumo rodikliai apskaičiuoti vadovaujantis R. Lazutkos, L. Žalimienės, D. Skučienės ir kt. (2008), R. Čerkauskaitės (2005), V. Karpuškienės (2002) nurodyta metodika (žr. 1.4.2 skyrių). 14 lentelėje pateiktų rodiklių apskaičiavimui reikalingi tam tikra statistinė informacija. Skaičiuojant skurstančių gyventojų, kurie gauna socialines išmokas, dalį iš visų paramos gavėjų (EC_1 , (3)), reikalingi skurstančių gyventojų, kurie gauna socialinę paramą, skaičius (Q_1) ir bendras socialinių išmokų gavėjų skaičius (M). Q_1 atspindi visų pajamų tikrinimo pagrindu teikiamų išmokų gavėjai, o bendras socialinių išmokų gavėjų skaičius (M) apskaičiuotas susumavus visų socialinių išmokų gavėjus, išskyrus išmokas gaunančių moterų skaičius ir mokinių aprūpinimų mokinio reikmenimis skaičius. Šie gavėjai neįtraukiami, nes tie patys gavėjai gauna ir kitas socialines išmokas, t. y. jie taip pat įtraukiami į vienkartinės išmokos vaikui bei mokinių nemokamo maitinimo gavėjų skaičių. Tam, kad įvertinti skurstančių gyventojų, gaunančių socialines išmokas, dalį iš visų skurstančiųjų (EV_1 , (6)), reikalingi jau minėtas Q_1 rodiklis ir skurstančių gyventojų skaičius (Q), kuris apskaičiuojamas pagal skurdo lygį iki socialinių išmokų. Kadangi skurdo lygis vertinamas iki ir po socialinių išmokų, darbe apskaičiuojama ir skurstančių gyventojų dalis, kuri išbrido iš skurdo ribos (EV_2 , (7)). Socialinių išmokų gavėjus, kurių pajamos, paskyrus išmokas, viršija skurdo ribą (Q_2), atspindi skirtumas tarp skurdo lygio iki socialinių išmokų ir po jų. Dar vienas efektyvumo rodiklis – lėšų dalis, atitekusi skurstantiems gyventojams (EC_2 , (4)), apskaičiuojama, kaip santykis tarp socialinių išmokų, skiriamų tik įvertinus šeimos pajamas (ST_q) ir bendrų socialinių išmokų išlaidų.

Apskaičiavus agreguotus socialinių išmokų rodiklius (2009 m.) nustatyta, kad socialines išmokas gavo 34,64 proc. (EV_1) skurstančių gyventojų, iš kurių 29,93 proc. (EV_2) viršijo skurdo ribą. Šiam rezultatui pasiekti buvo panaudotos valstybės biudžeto lėšos, iš kurių 38,32 proc. (EC_2) buvo išmokėtos skurstantiems gyventojams. Skurstantieji sudarė 36,71 proc. (EC_1) visų pašalpų gavėjų.

Šie rezultatai rodo valstybinės piniginės socialinės paramos tikslus ir panaudotus jiems pasiekti išteklius. Skaičiavimai parodė, kad net 63,29 proc. (EC_1 -100 proc.) visų pašalpų gavėjų nėra skurstantys gyventojai, kuriems atiteko 61,68 proc. (EC_2 -100 proc.) socialinėms išmokoms skirtų lėšų. 65,36 proc. (EV_1 -100 proc.) skurstančių gyventojų negavo socialinių išmokų.

Kadangi visos socialinės išmokos apima demograntines ir means-testing (įvertinus pajamas) išmokas, todėl agreguoti rodikliai nukrypsta nuo 100 proc. ribos. Siekiant išmatuoti šių dviejų socialinių išmokų grupių efektyvumą, analogiškai agreguoti rodikliai skaičiuojami išmokai vaikui (demograntinė), socialinei pašalpai (means-testing išmoka) ir kompensacijoms už būsto šildymą ir vandens sunaudojimą (means-testing išmoka).

Išmoka vaikui gali būti skirtingo dydžio, priklausomai nuo vaiko amžiaus ir jų skaičiaus šeimoje. Ji skiriama iki pilnametystės. 2009 m. 50,45 proc. (EV₁) skurstančių gyventojų gavo išmoką vaikui. 53,46 proc. (EC₁) visų šios išmokos gavėjų buvo skurstančios šeimos. Joms išmokėta 44,87 proc. (EC₂) išmokai vaikui skirtų lėšų. Gauti rezultatai rodo, kad daugiau nei pusė skurstančių gyventojų gauna išmoką vaikui ir beveik pusė šios paramos lėšų atitenka mažas pajamas disponuojančioms šeimoms.

Skurstančių gyventojų skaičių ir jų padėtį atspindi socialinės išmokos, skiriamos įvertinus šeimos ar asmens pajamas. Viena jų – socialinė pašalpa. Agreguoti rodikliai parodė, kad tik 7,49 proc. (EV₁) visų skurstančiųjų namų ūkių gavo šią paramą. Skurstantys gyventojai sudarė tik 7,93 proc. (EC₁) socialinės pašalpos gavėjų ir tik 18,23 proc. (EC₂) šiai pašalpai skirtų lėšų atiteko skurstantiesiems. Gauti rezultatai rodo socialinės pašalpos neveiksmingumą. Tai sudėtinga paaiškinti, tačiau akivaizdu, kad pajamų tikrinimo procedūra nėra veiksminga, jei beveik 90 proc. socialinės pašalpos gavėjų pajamos viršija ne tik valstybės remiamas pajamas, bet ir skurdo ribą.

Šildymo ir vandens kompensacijų skyrimo efektyvumas taip pat mažas. 2009 m. 13,27 proc. (EV₁) skurstančiųjų gavo šias kompensacijas. Skurstantys gyventojai sudarė 14,07 proc. (EC₁) visų šildymo ir vandens kompensacijų gavėjų, o skurstantiesiems atitekusios lėšos siekė 7,56 proc. visų šios paramos lėšų.

Kadangi apskaičiuoti rodikliai remiasi faktiniais duomenimis, gautais 2009 m. galiojusiomis socialinių išmokų skyrimo sąlygomis, galima teigti, kad pajamų palaikymo sistemos Lietuvoje efektyvumas ir rezultatyvumas yra žemas, nes socialines išmokas gauna ne visi skurstantys gyventojai, t. y. nėra užtikrinamas paramos tikslingumas. O tuo pačiu dalį paramos gauna tie gyventojai, kuriems ši parama nėra būtina.

3.2. Socialinių išmokų efektyvumo analizė

3.2.1. Demograntinių socialinių išmokų efektyvumo vertinimas

Vienkartinė išmoka gimus vaikui. Skiriama visoms šeimoms, kuriose gimsta vaikas. Kadangi išmoka nesiejama nei su šeimos pajamomis, nei turtu, todėl šios paramos tikslas nėra skurdo mažinimas. Vienkartinė išmoka gimus vaikui yra gimstamumo skatinimo šalyje priemonė. Šios išmokos teikimas nėra susijęs su darbo paskatų kriterijumi, nes išmoka skiriama neatsižvelgiant į turimas pajamas ir turtą. Vertinant pagal socialinių išmokų *lygio kriterijų*, vienkartinė išmoka gimus

vaikui siejama su gimstamumo rodiklio kaita – padidėjus gimusiųjų skaičiui, padidėja ir išlaidos. Atsižvelgiant į 1 priede pateiktus vienkartinės išmokos gimus vaikui dydžio pakeitimus 2000–2009 m., išmokos dydis buvo perskaičiuojamas atsižvelgiant į šalies ekonominę situaciją, naujagimio išlaikymo išlaidas ir pan. Ši demografinė išmoka skiriama remiantis *horizontalaus taiklumo kriterijumi*, nes ją gauna tos šeimos, kurioms ji priklauso, t. y. susilaukusios kūdikio. Vis dėlto yra pažeidžiamas *vertikalus taiklumo kriterijus*. Šeimoms, disponuojančioms pakankamomis pajamos, ši išmoka nėra būtina. Be to, toks dydis neskatina gimstamumo pakankamas pajamas gaunančiose šeimose. Tuo tarpu skurdžiai gyvenančiose šeimose gimus vaikui ši išmoka yra labai svarbi, kuri netgi įtakoja sprendimą turėti vaikų dėl minėtos išmokos gavimo.

Išmoka nėščiai moteriai – tai dar viena demografinė išmoka, susijusi su gimstamumo šalyje rodikliais. Parama nėščiai moteriai teikiama remiantis socialinių išmokų *horizontalaus taiklumo kriterijumi*, be to nepažeidžiamas ir *vertikalus taiklumas*. Ši išmoka skiriama toms moterims, kurioms pagal LR Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymą neturi teisės gauti motinystės pašalpos, todėl šiai paramai skirtų lėšų tikslingas panaudojimas yra užtikrinamas. Vertinant pagal *darbo paskatų kriterijų*, išmoka nėra susijusi su pajamų vertinimu, tačiau galima daryti prielaidą, kad bedarbės moterys, kurioms priklauso ši išmoka, disponuoja mažesnėmis pajamomis.

Išmokos vaikui teikimas priklauso nuo vaikų skaičiaus šeimoje ir jų amžiaus. Didesnę išmoką gauna šeimos auginančios vaiką iki trijų metų bei daugiavaikės šeimos. Mažas pajamas turinčioms šeimoms ši išmoka yra svarbus pajamų šaltinis, tačiau nepakankamas net minimaliems poreikiams tenkinti (vaikams nuo 3–18 m. skiriama 52–97,5 Lt/mėn.). Todėl skiriant išmoką vaikui pažeidžiamas *išmokų lygio kriterijus*. Didesnėmis pajamomis disponuojančioms šeimoms ši išmoka nėra svarbi, todėl pažeidžiamas ir *vertikalaus taiklumo kriterijus*, nes išmoka skiriama tiems asmenims, kuriems ji nebūtina. 2010 m. sausio 1 d. priėmus laikinąjį socialinių išmokų perskaičiavimo ir mokėjimo įstatymą, išmoka vaikui skiriama įvertinus šeimos pajamas. Toks reikalavimas išmoką vaikui leidžia skirti tik skurdžiausioms šeimoms, sudarant galimybę didinti kitas socialines išmokas, pavyzdžiui, socialinę pašalpą, kurios yra skiriamos atsižvelgiant į šeimos pajamas ir turtą. Kadangi minėtas įstatymas yra laikinai priimtas, socialinė išmoka perspektyvoje bus teikiama neatsižvelgiant į paramos gavėjų pajamas.

Kadangi VRP dydis skaičiuojamas kiekvienam šeimos nariui, tai didėjant vaikų skaičiui, šeima gali pretenduoti į didesnę socialinę išmoką.

Globos (rūpybos) išmoka turėtų būti skiriama atsižvelgiant į šeimos, globojančios vaiką, pajamas ir turtą, nes išmokos dydis yra pakankamai didelis ir tokios sąlygos užtikrintų *vertikalaus taiklumo kriterijaus* įgyvendinimą. Ši išmoka skiriama priklausomai nuo to, kas globoja vaiką, netekusį tėvų globos. Skiriant globos (rūpybos) išmoką yra pažeidžiamas *išmokų lygio kriterijus*, nes išmokos dydis pagal globėjo statusą (šeima, šeimyna, globos įstaiga) yra skirtingas. Globojant

Socialinių išmokų efektyvumas gerinant gyventojų ekonominę padėtį ir skatinant dalyvavimą darbo rinkoje

vaiką namuose ar globos įstaigoje mokama 520 Lt/mėn. Jei globojamas vaikas dažniausiai gyvena švietimo įstaigos bendrabutyje ir gauna nemokamą maitinimą, jam skiriama 260 Lt/mėn. Tuo tarpu šeimynose augančiam vaikui mokama 1040 Lt/mėn. Esant tokiems išmokos dydžiams, nepasiturinčios šeimos gali būti suinteresuotos kurti šeimynas tam, kad pagerintų savo materialinę padėtį gaunant globos (rūpybos) išmoką.

Vienkartinė išmoka būstui įsigyti arba įsikurti. Šią išmoką gauna labiausiai pažeidžiama visuomenės dalis – jauni žmonės, netekę tėvų globos. Jos dydis – 9 750 Lt. Atsižvelgiant į ekonominę šalies situaciją, didėjančias vartojimo prekių kainas, tikslinga šią išmoką periodiškai perskaičiuoti ir atitinkamai keisti. Taip būtų užtikrinamas *išmokų lygio kriterijaus* laikymasis.

3.2.2. *Pajamų tikrinimo pagrindu skiriamų socialinių išmokų efektyvumo vertinimas*

Socialinė parama mokiniams. Įvertinus šeimos pajamas ir turta, mokyklinio amžiaus vaikų turinčios šeimos gali pretenduoti į nemokamą mokinio maitinimą švietimo įstaigoje ir paramą mokinio reikmenims įsigyti. Kadangi paramos skyrimas priklauso nuo šeimos pajamų, todėl yra nepažeidžiamas *vertikalaus taiklumo kriterijus*. Paramą gauna tik tos šeimos, kurių vidutinės vieno asmens pajamos per mėnesį neviršija 1 VRP (350 Lt) (skiriant nemokamą maitinimą) arba 1,5 VRP (525 Lt) (skiriant nemokamą maitinimą ir paramą mokinio reikmenims įsigyti). Vertinant pagal išmokų *lygio kriterijų*, socialinės paramos mokiniams išlaidų apimtis priklauso nuo mokinio reikmenų ir maisto prekių kainų šalyje bei nustatyto maisto kiekio vaikui. Todėl galima teigti, kad minėtas kriterijus nepažeidžiamas.

Socialinė parama, skiriama iš savivaldybės biudžeto. Piniginė parama skiriama savivaldybės sprendimu vertinant kiekvieną prašymą paramai, įvertinant pretendento pajamas, susidariusias sąlygas ir poreikio priežastis. Tai pagrindžia, kad šios paramos skyrimas nepažeidžia išmokų *lygio kriterijaus*. Taip pat įgyvendinamas *vertikalaus taiklumo kriterijus*, nes paramos gavėjai disponuoja mažomis pajamomis. *Horizontalaus taiklumo kriterijaus* įgyvendinimas sudėtingas, nes priklauso nuo kiekvienoje savivaldybėje pateikiamos informacijos apie galimybę gauti papildomą, įstatymų nenumatytą, paramą.

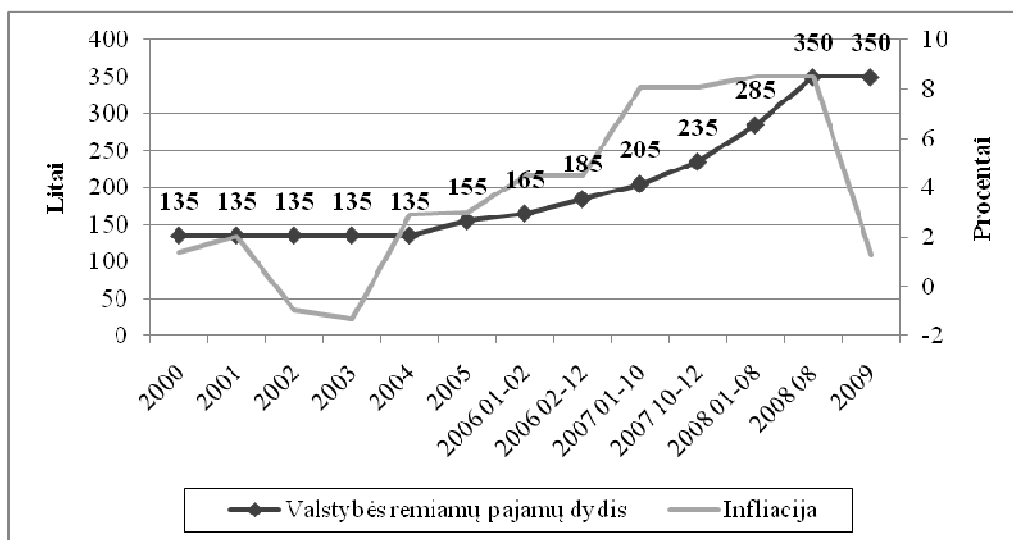
Šildymo išlaidų ir išlaidų vandeniui kompensacijos – nuo šeimos pajamų ir turto priklausanti piniginė parama. Dėl šios priežasties yra įgyvendinamas *vertikalaus taiklumo kriterijus*. Kadangi kompensuojama tik dalis išlaidų, šeima pagrindiniams mokesčiams išleidžia mažiau ir daugiau pajamų gali skirti būtiniausių vartojimo prekių įsigijimui.

Socialinė pašalpa. Piniginė parama skurstantiems gyventojams yra pagrindinė valstybės paramos priemonė, mažinanti skurdo lygį šalyje. Socialinė pašalpa skiriama įvertinus asmens pajamas. Pašalpa skiriama asmenims, kurių pajamos yra ne didesnės nei 1 VRP (350 Lt). Jos dydis lygus 90 proc. skirtumo tarp valstybės remiamų pajamų ir šeimos/asmens pajamų per mėnesį. Šios

sąlygos užtikrina *vertikalaus taikumo kriterijaus* laikymąsi. Vis dėlto, LR Vyriausybės nustatyti VRP ir kompensavimo norma pažeidžia *darbo paskatų kriterijų*, nes pajamų apimties skirtumas tarp darbo pajamų ir pajamų gaunant socialinę pašalpą yra labai nedidelis (žr. 33 pav.). Dėl šios priežasties susidaro skurdo sąstatai, kurie iškreipia paramos gavėjų siekius aktyviai dalyvauti darbo rinkoje. Šios situacijos susidarymą lemia VRP dydis, pajamų kompensavimo norma, pašalpos mokėjimo laikotarpis ir kt. veiksniai.

Valstybės remiamų pajamų dydį tvirtina Vyriausybė. Nors automatinės indeksacijos nėra, šis dydis laikui bėgant keičiamas atsižvelgiant į infliaciją. 30 paveiksle pavaizduota VRP dydžio ir infliacijos kitimo dinamika 2000–2009 m.

30 pav. Valstybės remiamų pajamų dydžio ir infliacijos kitimo dinamika 2000–2009 m. Sudaryta remiantis Socialiniu pranešimu (2009, 2008, 2007, 2006, 2005, 2004). LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerija

2000–2004 m. VRP dydis buvo stabilus – 135 Lt. Infliacija mažėjo ir 2003 m. ji siekė – 1,3 proc. Vėliau infliacijos tempai didėjo, atitinkamai VRP dydis kasmet buvo didinamas. 2006–2008 m. VRP dydis keitėsi net du kartus per metus. Iki 2008 m. rugpjūčio mėn. VRP padidėjo daugiau nei 1,5 karto. (padidėjo 215 Lt). 2008 m. infliacijos tempai buvo didžiausi – siekė 8,5 proc., tuo tarpu VRP dydis pasiekė 350 Lt ir stabilizavosi. Nors infliacijos tempai 2009 m. sumažėjo 7,2 proc., VRP dydis nebuvo mažinamas. Tai lėmė bedarbių gyventojų skaičiaus padidėjimas, sumažėjusios disponuojamų pajamų apimtis, todėl valstybė, negalėjo mažinti ir VRP dydžio.

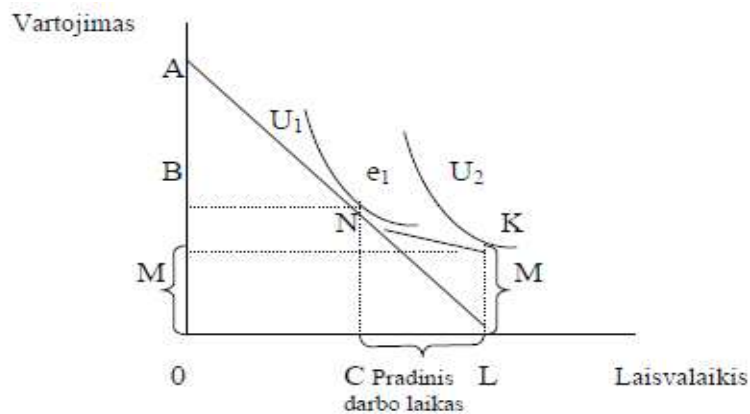
Daugelyje Vakarų šalių suvokus neigiamus valstybės paramos padarinius visuomenės gyvenimo būdai, ir ypač vaikams, svarstoma, kaip fiskalinėmis priemonėmis būtų galima sukurti paskatas iš paramos gyvenantiems žmonėms dirbti, bet nemažinti pašalpų dydžio. Mokesčių lengvatos, lengvatos su priemokomis ir pan. gali labiau paskatinti dirbti, nes gaunant pašalpą labiau apsimoka nedirbti nei mažiau išleidžiant mokesčiams. Teikiant valstybės paramą, pakankamą gyventi be didesnio diskomforto, neįmanoma apsaugoti nuo irimo demokratinių visuomenių

gerovės pagrindo – etinės nuostatos, kad už savo gerovę normaliomis sąlygomis moki pats, o kiekviena parama yra taisyklės išimtis (Zaicev, 2007).

V. Snieškos (2008) nuomone, pašalpų mokėjimo trukmė yra labai svarbus rodiklis, kuris paaiškina ilgalaikio nedarbo priežastis. Kuo ilgiau skurdžiai gyvenantis, neturintis darbo žmogus yra remiamas valstybės, tuo labiau jam apsimoka nedirbti ir gyventi iš pašalpų. Tokia situacija neskatina aktyvaus įsitraukimo į darbo rinką.

Analizuojant realaus pasaulio reiškinius ir vertinant socialinės pašalpos poveikį žmonių norui dirbti, galima panaudoti mikroekonomikos analizėje taikomą abejingumo kreivių ir biudžetinio apribojimo teorinį modelį. Jis padeda paaiškinti, kodėl pajamų palaikymo programos dažnai sumažina darbo pasiūlą.

Žmonių pajamos priklauso nuo jų sprendimų ir šiems sprendimams turi įtakos atlyginimas už darbą, kitus išteklius, taupymą, valstybės pinigine parama, skirta skurstantiesiems. A. Šileika ir Z. Tamašauskienė (2003) pateikia dvi situacijas, kai individas gauna pajamas iš dviejų šaltinių: darbo arba/ir socialinės pašalpos.

31 pav. Darbo pasiūlos sprendimai esant galimybei gauti socialinę pašalpą.

Šaltinis: Šileika, A., Tamašauskienė, Z. (2003). Piniginė parama šeimoms, jos efektyvumas ir tobulinimo kryptys. *Tiltai*. Nr. 2, p. 45-54.

Asmens biudžetinio apribojimo linija prieš gaunant socialinę pašalpą atspindi linija AL , kuri parodo visus laisvalaikio ir vartojimo derinius, prieinamus žmonėms. Šios linijos pasvirimas lygus valandiniam darbo užmokesčiui. Asmens pirmenybės darbui ir laisvalaikiui yra monotoniškos ir iškilosios, optimalų pasirinkimą rodo e_1 taškas, kai asmuo dirba $L-C$ valandų per savaitę, tuo tarpu jo patiriamas naudingumas lygus U_1 . Tarkime, kad asmuo sužino, jog gali gauti socialinę pašalpą, lygią M Lt per mėnesį, tačiau, remiantis socialinių pašalpų skyrimo taisyklėmis, pašalpa bus sumažinta 90 ct. už kiekvieną uždirbtą litą.

Galimybė gauti socialinę pašalpą keičia biudžetinį apribojimą. Jei darbo laiko trukmė pakankamai ilga, o gaunamas užmokestis didesnis už VRP, biudžetinis apribojimas lieka toks pat kaip ir anksčiau, tai rodo linija AN . Bet individui nedirbant samdomojo darbo, jo gaunama pašalpa lygi M Lt. Kitos biudžetinio apribojimo dalies (NK) pasvirimas labai mažas, nes už kiekvieną

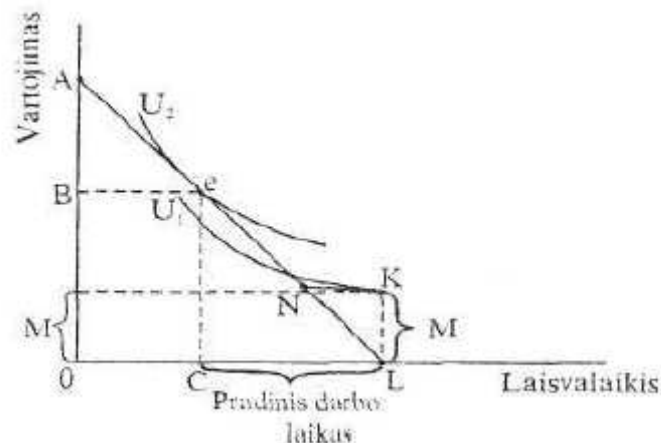
papildomai uždirbtą lita reikia mokėti 90 proc. neigiamą pajamų mokesčių. Tuomet asmens biudžetinio apribojimo linija lygi laužtai ANK linijai.

31 paveiksle pateikta laužtoji asmens biudžetinio apribojimo kreivė parodo, kad viena iš galimybių yra kampo sprendimas. Asmuo maksimizuoja naudingumą K taške, kai visai nedalyvauja darbo rinkoje ir siekia gyventi tik iš socialinės pašalpos. Per K tašką eina U_2 abejingumo kreivė, kuri parodo didesnę naudingumą negu U_1 abejingumo kreivė. Jei individo abejingumo kreivės lygios U_1 ir U_2 , tai individas pasirinktų K darbo (vartojimo) ir laisvalaikio derinį, nes taip maksimizuojamas naudingumas, esant ANK biudžetiniam apribojimui. Tokia situacija parodo darbo pasiūlos sumažėjimą, kuri lemia naudingesnis sprendimas – pajamas gauti iš socialinės pašalpos.

Taigi individas, kuris dirbo $L-C$ valandų per savaitę prieš gaudamas socialinę pašalpą, nutars dirbti mažiau ir gyventi iš pašalpos, jei turės galimybę ją gauti, t. y., atitiks pašalpos gavėjams keliamus reikalavimus (Šileika, Tamašauskienė, 2003).

Analizuota situacija parodo, kad pajamų kompensavimo norma skiriant socialinę pašalpą mažina paskatas dalyvauti darbo rinkoje ir kartu sumažina darbo pasiūlą. Šis rezultatas lemia neigiamas tiek socialines, tiek ekonomines pasekmes: ekonomikos augimo lėtėjimą, savivaldybių išlaidų didėjimą socialinėms pašalpoms, gyventojų nenorą patiems save išlaikyti, darbo jėgos kokybės prastėjimą.

Vis dėlto, A. Šileika ir Z. Tamašauskienė (2003) siūlo galimybę, kaip išvengti susiklosčiusios situacijos (žr. 32 pav.).

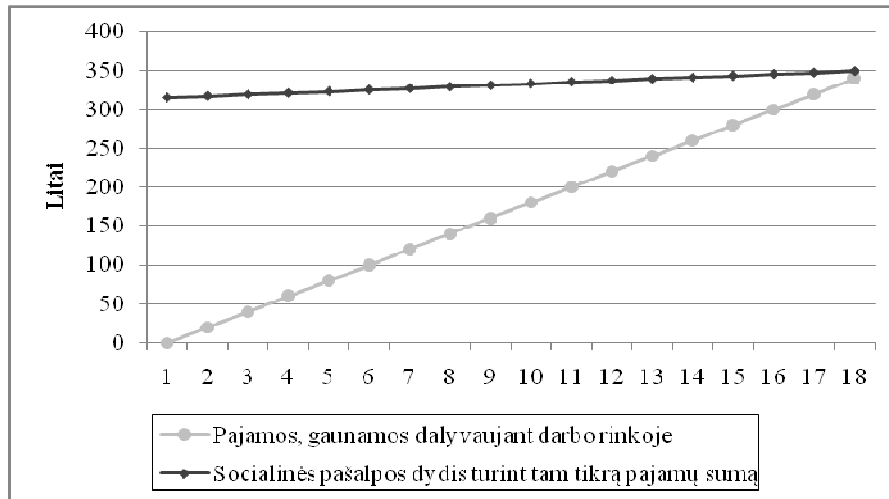
32 pav. Atvejis, kai darbo pasiūla nekinta esant galimybei gauti socialinę pašalpą.

Šaltinis: Šileika, A., Tamašauskienė, Z. (2003). Piniginė parama šeimoms, jos efektyvumas ir tobulinimo kryptys. *Tiltai*. Nr. 2, p.45-54.

Ne visi asmenys, gaunantys nedidelį atlyginimą ir galintys gauti socialinę pašalpą, norės gyventi iš pašalpos. Kai asmens abejingumo kreivės yra analogiškos pavaizduotoms 32 paveiksle, tai optimalų darbo (laisvalaikio) ir vartojimo derinį rodytų taškas e , esantis biudžetinio apribojimo linijos AN dalyje, nes tada galima pasiekti abejingumo kreivę (U_2), esančią toliau nuo koordinatinių pradžių (Šileika, Tamašauskienė, 2003). Taigi šiuo atveju net ir galėdamas gauti socialinę pašalpą

individas nesumažins darbo pasiūlos, nes gaunant pajamas iš darbinės veiklos yra pasiekiamas didesnis naudingumas nei gyvenant iš socialinės pašalpos.

Šiuo metu Lietuvoje valstybės remiamų pajamų dydis yra 350 Lt, kompensavimo norma skiriant socialinę išmoką – 90 proc. Šie normatyvai neskatina aktyvaus dalyvavimo darbo rinkoje, nes pajamos vienam asmeniui beveik nepriklauso nuo darbinių pajamų dydžio (žr. 33 pav.).

33 pav. Disponuojamų pajamų priklausomybė nuo pajamų gaunamų dalyvaujant darbo rinkoje

Jeigu vienam asmeniui per mėnesį tenka 20 Lt darbinių pajamų, o gaunant socialinę pašalpą, bendros pajamos sudaro 317 Lt. Pajamos apskaičiuojamos pagal formulę:

Vieno asmens pajamos, įskaitant socialinę pašalpą = ((VRP (350 Lt) – kitos pajamos (darbo užmokestis, stipendija, alimentai, kitos išmokos)) x 90 proc.) + kitos pajamos (darbo užmokestis, stipendija, alimentai, kitos išmokos).

Jeigu vienam asmeniui tenka 340 Lt pajamų, tai gaunant socialinę pašalpą asmens pajamos padidėja iki 349 Lt. Taigi vieno asmens pajamoms padidėjus nuo 20 iki 340 Lt, jo pajamos įskaitant socialinę pašalpą padidėja tik 32 Lt (349 Lt - 317 Lt). Tai rodo, kad dirbančio asmens pajamos labai nedaug skiriasi nuo asmens, gyvenančio iš socialinių pašalpų.

Dabartinėje socialinės paramos sistemoje nedirbančios šeimos pajamos, gaunant socialinę pašalpą, yra nemažesnės nei dirbant už minimalią mėnesinę algą. Tai lemia pakankamai didelę kompensavimo normą, socialinės pašalpos dydžio nustatymo sąlygos (skaičiuojama išmokos apimtis kiekvienam šeimos nariui), nepakankamas minimalus darbo užmokestis. Gyventojai, gaunantys mažas pajamas suvokia, kad jų pajamos būtų didesnės nedirbant, todėl mažėja darbo pasiūla, gyventojai nėra suinteresuoti dalyvauti darbo rinkoje, nebelieka natūralios konkurencijos ir noro dirbti daugiau.

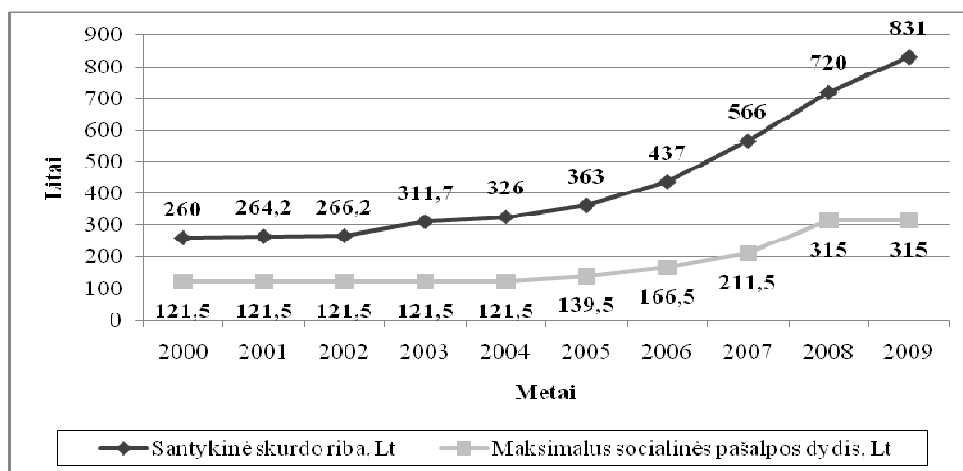
Analizuojant socialinės pašalpos neefektyvumo priežastis, pirmiausia tikslinga suvokti, kas lemia jų efektyvumą. Svarbiausia sąlyga – optimalus jų lygis, kuris numato, kad socialinė pašalpa nebūtų per didelė, nes to pasekmė būtų sumažėjusios paramos gavėjų darbo paskatos ir neracionaliai eikvojamos socialinės paramos lėšos. Vis dėlto, išmokos neturi būti per mažos, dėl

pagrindinio paramos tikslo – užtikrinti pakankamą finansinę paramą skurstantiems žmonėms. R. Čerkauskaitė (2005) siūlo socialinės pašalpos lygį nagrinėti naudojant šiuos išmokų lygio pakankamumo kriterijus:

- Teisės dokumentuose patvirtintos nuostatos;
- Skurdo riba;
- Mažiausias išlaidas turinčių gyventojų vartojimo standartai.

Valstybės remiamų pajamų dydis (VRP) atspindi minimalų gyvenimo lygį (MGL) šalyje. LR gyventojų pajamų garantijų įstatyme nurodoma, kad MGL garantuoja visiems minimalų socialiai priimtina poreikių patenkinimo lygį, atitinkantį organizmo maisto poreikius pagal fiziologines normas, taip pat minimalius drabužių, avalynės, baldų, ūkinių, sanitarijos ir higienos reikmenų, buto, komunalinių, buitinių, transporto, ryšių, kultūros ir švietimo paslaugų poreikius. Tiek MGL, tiek ir VRP dydžiai tam tikru periodu yra perskaičiuojami naudojant normatyvinį metodą – indeksavimą. Skaičiuojamojo MGL pagrindas yra minimalaus maisto produktų rinkinio vertė. Ji nustatoma taikant minimalias vidutines maisto produktų įsigijimo kainas, pateiktas namų ūkių biudžetų tyrimuose. Rinkinio įvertinimą atlieka Sveikatos apsaugos ministerijos mitybos centras. Skaičiuojamojo MGL maisto produktų vertė yra remiamasi nustatant absoliučią skurdo ribą, taip pat – valstybės remiamų pajamų dydį, kuris siejamas su minimaliu maisto produktų poreikio tenkinimu (Šukienė, 2006). Kadangi VRP priklauso nuo MGL, VRP dydžio kitimas 2000–2009 atspindi 34 paveiksle. Iki 2004 m. VRP dydis buvo stabilus, vėliau ėmė didėti ir 2008 m. rugpjūčio mėn. nustatytas ir dabar galiojantis 350 Lt VRP dydis.

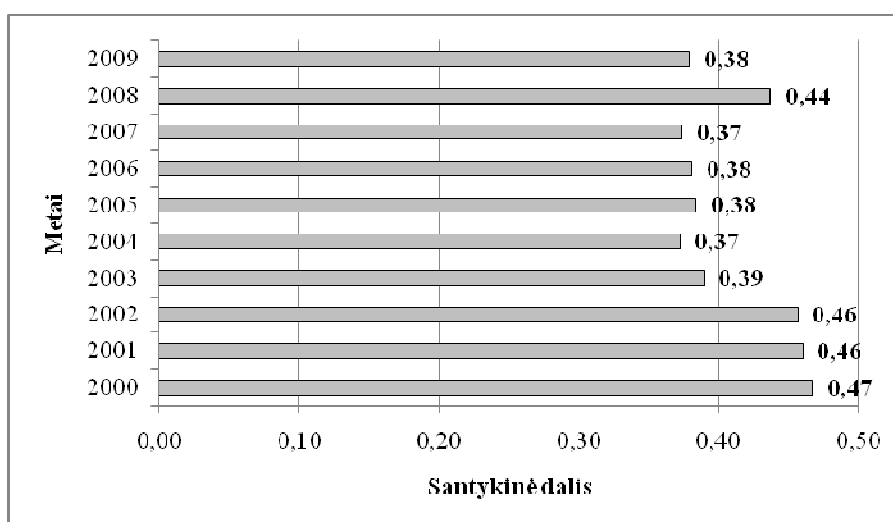
Skurdo riba – sąlyginis pajamų dydis, už kurį mažesnes disponuojamas pajamas gaunantys namų ūkiai priskiriami prie skurstančiųjų. Tai yra antrasis socialinių išmokų lygio kriterijus. Skurdo riba naudojama apskaičiuojant skurdo rizikos lygį ir gylį šalyje. Šie rodikliai detaliau analizuoti 2.5. skyriuje.

34 pav. Santykinės skurdo ribos ir maksimalaus socialinės pašalpos dydžio dinamika 2000–2009 m. Sudaryta remiantis Socialinis pranešimas (2009–2010, 2008–2009, 2007–2008, 2006–2007, 2005–2006, 2004). LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Gyventojų pajamos ir gyvenimo sąlygos (2009, 2008, 2007). LR Statistikos departamentas.

Santykinė skurdo riba analizuojamu laikotarpiu didėjo. 2009 m. lyginant su 2000 m. santykinė skurdo riba padidėjo daugiau nei 2 kartus (571 Lt). Spartesnis augimas stebimas nuo 2005 m. Didžiausias santykinės skurdo ribos šuolis fiksuojamas 2008 m., kai lyginant su 2007 m. pajamų suma, ribojanti skurstančius nuo neskurstančiųjų padidėjo 154 Lt arba 27 proc.

Maksimalus socialinės pašalpos dydis 2000–2009 m. taip pat didėjo. Augimo tempų tendencijos panašios, kaip ir santykinės skurdo ribos. Didžiausias šuolis buvo 2008 m., kai maksimali socialinė pašalpa padidėjo 103,5 Lt ir siekė 315 Lt. Nuo 2000 m. pašalpos dydis padidėjo daugiau nei 1,5 karto (193,5 Lt). Vis dėlto, nors absoliutinės rodiklių reikšmės didėja, tačiau maksimali socialinės pašalpos suma analizuojamu laikotarpiu išliko mažesnė nei santykinė skurdo riba.

35 pav. Santykinės skurdo ribos ir maksimalaus socialinės pašalpos dydžio santykio dinamika 2000–2009 m.

35 paveiksle pateikiama kokią dalį maksimali socialinė pašalpa kompensuoja santykinės skurdo ribos. 2000–2004 m. maksimalių remiamų pajamų ir santykinės skurdo ribos santykis palaipsniui mažėjo (0,47 – 0,37) dėl vis didėjančios santykinės skurdo ribos, kai tuo tarpu maksimali socialinė išmoka buvo stabili. 2005 m. padidinus VRP dydį (155 Lt) padidėjo ir maksimali socialinė išmoka, todėl santykis tarp remiamų pajamų ir santykinės skurdo ribos padidėjo 0,01 punktu. 2008 m. užfiksuotas didžiausias tiek santykinės skurdo ribos, tiek maksimalaus socialinės pašalpos dydžio augimo tempas, todėl santykis tarp šių rodiklių taip pat padidėjo 18,9 proc. (iki 0,44). 2009 m. šis santykis vėl sumažėjo, nes santykinė skurdo riba toliau didėjo, o maksimali remiama pajamų suma liko stabili. Pagrindiniai veiksniai, įtakoję šių rodiklių kitimą, buvo didėjančios vartojimo išlaidos, kintantis darbo užmokestis, svyraujanti infliacija.

Trečiasis pinigines paramos pakankamumo kriterijus – mažiausias pajamas turinčių gyventojų vartojimo standartai. Šiuos standartus atspindi LR Statistikos departamento naudojamas decilinis rūšiavimas. Mažiausias vartojimo išlaidas patiriantys gyventojai patenka į I ir II decilius,

atitinkamai jų pajamos taip pat yra mažiausios. Didžiausios vartojimo išlaidos – XIX ir XX decilius patenkančių gyventojų. Tam, kad atskleisti socialinės pašalpos dydžio atitikimą vartojimo išlaidoms, tikslinga palyginti I, II decilių bei vidutinių vartojimo išlaidų apimtį su socialinės pašalpos dydžiu (žr. 15 lentelę).

15 lentelė

Vartojimo išlaidos vienam namų ūkio nariui per mėnesį 2008 m., Lt

<i>Išlaidos</i>	<i>I decilis</i>	<i>II decilis</i>	<i>Vidutinės vartojimo išlaidos</i>
Maistas ir nealkoholiniai gėrimai	104,6	137,9	229,7
Apranga ir avalynė	10,5	17,6	67,5
Būstas, jo išlaikymas ir kasdieninė priežiūra	38,1	64,4	139,4
Sveikata	5,8	11,3	31,1
Transportas ir ryšiai	25,6	45,5	112,3
Poilsis ir kitos pramogos	7,6	18,8	79,5
Švietimas	0,5	0,9	4,2
Kitos išlaidos	17,0	26,7	31,9
Iš viso	209,7	323,1	695,61

Sudaryta remiantis LR Statistikos departamento duomenimis

I-ojo decilio vartojimo išlaidos mažesnės už vidutines vartojimo išlaidas daugiau nei 3 kartus, o II-ojo decilio vartojimo išlaidos mažesnės daugiau nei 2 kartus. Pirmųjų dviejų decilių didžiausią dalį vartojimo išlaidų sudaro išlaidos maistui ir nealkoholiniams gėrimams, mažiausiai investuojama į švietimą ir sveikatos priežiūrą. Tuo tarpu vidutines vartojimo išlaidas patiriantys gyventojai 5 kartus daugiau išleidžia sveikatos priežiūrai ir 8 kartus daugiau savo pajamų skiria švietimo paslaugoms. Be to, lyginant su I-uoju deciliu, vidutinėse vartojimo išlaidose būsto, jo išlaikymo ir kasdieninės priežiūros išlaidos yra didesnės 3,5 karto.

2008 m., kaip ir 2009 m., maksimali socialinės pašalpos suma buvo 315 Lt. Remiantis 15 lentelės duomenimis, galima teigti, kad dešimtadalis (į I decilį patenkančių) Lietuvos gyventojų vartojimo išlaidos yra mažesnės už pinigines paramos dydį, tačiau II-ojo decilio vartojimo išlaidų apimtį didesnė nei valstybės parama. Taigi, pinigine socialine parama šalyje gali užtikrinti pakankamas pajamas tik dešimtdaliui šalies gyventojų, kai tuo tarpu skurdo lygis siekia 20 proc.

Analizuojant vartojimo išlaidų struktūrinį pasiskirstymą, I-ajam deciliui priklausančių asmenų vartojimo išlaidų didžiausia dalis – 50 proc. sudaro išlaidos maistui, tuo tarpu esant vidutinėms vartojimo išlaidoms, maistui skiriama 33 proc. (17 procentinių punktų mažiau). Būsto išlaikymui skirtos išlaidos yra antroji procentinė išlaidų grupė. I-ojo decilio vartojimo išlaidos būstui sudaro 18 proc. o vidutinio vartojimo išlaidos būstui – 20 proc. Mažiausia procentinė dalis visose vartojimo išlaidos sudaro lėšos, skirtos švietimui.

Socialinių pašalpų įvertinimas pagal jos lygio analizę leidžia teigti, kad socialinės pašalpos dydis yra žemas (315 Lt), nes esant tokiai paramai sudėtinga užtikrinti bent minimalaus vartojimo

Socialinių išmokų efektyvumas gerinant gyventojų ekonominę padėtį ir skatinant dalyvavimą darbo rinkoje

prekių rinkinio įsigijimą, kuris būtinas tenkinant žmogaus fiziologinius poreikius. Tuo tarpu aukštesnio lygio poreikių tenkinimo galimybė tokioms sąlygomis yra nepasiekiamo.

3.2.3. Socialinių išmokų, skiriamų pajamų tikrinimo pagrindu, tobulinimo būdai

Dabartinės socialinės paramos skyrimo sąlygos neskatina mažas pajamas gaunančių asmenų aktyvesnio išitraukimo į darbo rinką. Tai patvirtina agreguoti efektyvumo rodikliai, santykinės skurdo ribos ir maksimalaus socialinės pašalpos dydžio santykis, vartojimo išlaidų apimtis vienam namų ūkio nariui per mėnesį. Remiantis gautais duomenimis bei Z. Tamašauskienės, A. Šileikos (2003) siūlomu abejingumo kreivių ir biudžetinio apribojimo teoriniu modeliu galima teigti, kad sumažinus kompensavimo normą, padidėtų žmonių paskatos dirbti. Tai patvirtina 16 lentelėje ir 7 priede pateikti duomenys.

16 lentelė

Šeimos pajamos dirbant už minimalią mėnesinę algą bei gyvenant tik iš socialinės pašalpos esant skirtingai kompensavimo normai

VRP dydis ir jų kompensavimo norma	Šeima, auginanti 2 m. vaiką		Nauda dirbant	Šeima, auginanti 2 m. ir 6 m. vaikus		Nauda dirbant
	1 asmuo dirba už MMA ir šeima gauna išmoką vaikui	Šeima gauna socialinę pašalpą ir išmoką vaikui		1 asmuo dirba už MMA ir šeima gauna išmokas vaikams	Šeima gauna socialinę pašalpą ir išmokas vaikams	
350 Lt ir 90 proc.	1111,1	1042,5	68,6	1479,6	1409,5	70,1
350 Lt ir 80 proc.	1074,7	937,5	137,2	1409,7	1269,5	140,2
350 Lt ir 70 proc.	1038,3	832,5	205,8	1339,8	1129,5	210,3
350 Lt ir 60 proc.	1001,9	727,5	274,4	1269,9	989,5	280,4
350 Lt ir 50 proc.	965,5	622,5	343	1200	849,5	350,5

Šiuo metu Lietuvoje minimalus mėnesinis darbo užmokestis yra 800 Lt, kuris apskaičiuojamas:

Minimali mėnesinė alga (MMA) neatskaičius mokesčių – 800 Lt.

- Gyventojų pajamų mokestis (15 proc.): $(800 - 470 \text{ (neapmokestinamas pajamų dydis (NPD))} - 50 \text{ (papildomas NPD}^6) \times 15 \text{ proc.} = 42 \text{ Lt.}$
- Sveikatos draudimas (6 proc.): $800 \times 6 \text{ proc.} = 48 \text{ Lt}$
- Pensijų ir socialinis draudimas (3 proc.): $800 \times 3 \text{ proc.} = 24 \text{ Lt.}$

MMA atskaičius mokesčius: $800 - 42 - 48 - 24 = 686 \text{ Lt.}$

Kadangi šeima augina 2 m. amžiaus vaiką, už jį skiriama vaiko išmoka 97,5 Lt.

Vieno šeimos nario atlyginimo nepakanka trijų asmenų šeimai (vienam asmeniui VRP – 350 Lt), todėl dar priklauso tam tikra dalis socialinės pašalpos, kuri apskaičiuojama:

$(350 \times 3 - 686) \times 90 \text{ proc.} = 327,6 \text{ Lt}$

Taigi bendros šeimos pajamos yra: $686 \text{ Lt} + 97,5 \text{ Lt} + 327,6 \text{ Lt} = 1111,1 \text{ Lt.}$

⁶ Papildomas NPD lygus 0,1 NPD. Už vieną vaiką priklauso 100 Lt papildomo NPD, o už kitus po 200 Lt. Jeigu vaikas auginamas su sutuoktiniu, tuomet pasirenkama kuriam iš sutuoktinių kokia dalimi bus pritaikytas papildomas NPD. Dažniausiai jis būna skiriamas per pusę (po 50 Lt).

Jeigu vyras nedirbtų ir trijų asmenų šeima gyventų tik iš socialinės pašalpos, jų pajamos, būtų: $(3 \times 350 - 0) \times 90 \text{ proc.} = 945 \text{ Lt}$ (remiantis LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos pateiktai socialinės pašalpos apskaičiavimo pavyzdžiai, išmoka vaikui nėra įskaitoma į šeimos pajamas). Bendros šeimos pajamos yra 1042,5 Lt (945 + 97,5).

Vertinant gautus rezultatus, šeimos pajamos per mėnesį yra 68,6 Lt didesnės dirbant už MMA nei gyvenant tik iš socialinės pašalpos (1111,1 – 1042,5).

Jeigu valstybė nutartų mažinti kompensavimo normą, tuomet pajamų skirtumas dirbant ir gaunant tik socialinę pašalpą didėtų (žr. 16 lent.). Tai paskatintų žmones ieškoti darbo, stengtis patiems išlaikyti save ir savo šeimą. Kadangi socialinė pašalpa yra skirta paremti skurstančiuosius, kompensavimo normos mažinimas taip pat turi būti racionalus, kad ne tik skatintų dalyvavimą darbo rinkoje, bet užtikrintų skurstančiųjų ekonominę padėtį. Todėl optimaliausia kompensavimo normos mažinimo riba – 50 proc. Taip būtų pasiekiami abu tikslai.

Valstybės remiamų pajamų (VRP) dydis neįtakoja gyventojų paskatų dirbti. 7 priede pateikti keturi skirtingi VRP dydžiai (300 Lt, 380 Lt, 400 Lt, 450 Lt) su penkiomis skirtingomis pajamų kompensavimo normomis. Valstybės remiamų pajamų dydis reikšmingas tuo, kad jis parodo, kokia pajamų suma reikalinga, kad būtų galima patenkinti būtiniausius poreikius. Kuo ji didesnė, tuo daugiau žmonių gali pretenduoti į socialinę pašalpą. Taigi VRP dydį tikslinga keisti, atsižvelgiant į santykinę skurdo ribą bei I ir II decilio vartojimo išlaidas. Tik racionaliai įvertinus šalies gyventojų ekonominę situaciją valstybė užtikrins pakankamas lėšas skurstantiesiems.

17 lentelė

Šeimos pajamos dirbant už padidintą minimalią mėnesinę algą bei gyvenant tik iš socialinės pašalpos esant skirtingai kompensavimo normai

<i>VRP dydis ir jų kompensavimo norma</i>	<i>Šeima, auginanti 2 m. vaiką</i>		<i>Nauda dirbant</i>	<i>Šeima, auginanti 2 m. ir 6 m. vaikus</i>		<i>Nauda dirbant</i>
	<i>1 asmuo dirba už MMA ir šeima gauna išmoką vaikui</i>	<i>Šeima gauna socialinę pašalpą ir išmoką vaikui</i>		<i>1 asmuo dirba už MMA ir šeima gauna išmokas vaikams</i>	<i>Šeima gauna socialinę pašalpą ir išmokas vaikams</i>	
350 Lt ir 90 proc.	1125,7	1042,5	83,2	1494,2	1409,5	84,7
350 Lt ir 80 proc.	1103,9	937,5	166,4	1438,9	1269,5	169,4
350 Lt ir 70 proc.	1082,1	832,5	249,6	1383,6	1129,5	254,1
350 Lt ir 60 proc.	1060,3	727,5	332,8	1328,3	989,5	338,8
350 Lt ir 50 proc.	1038,5	622,5	416	1273	849,5	423,5

Pastaruoju metu Lietuvoje vis aktyviau keliama problema dėl per mažo minimalios mėnesinės algos (MMA) dydžio. 800 Lt/mėn. nepakankama net dviejų asmenų šeimai. Todėl 2011 m. kovo 22 d. LR Trišalės Tarybos posėdyje buvo svarstytas MMA didinimas. Pasiūlyta MMA didinti iki 1000 Lt/mėn. Toks MMA dydis pagerintų gyventojų ekonominę padėtį, bei sumažintų socialinės pašalpos gavėjų skaičių ir patiriamas išlaidas. Be to, remiantis 17 lentelės duomenimis, esant 1000 Lt/mėn. MMA ir kartu sumažinus kompensavimo normą, pajamų skirtumas dirbant ir gaunant tik socialinę pašalpą būtų dar didesnis. Esant 350 Lt VRP dydžiui ir 50 proc. kompensavimo normai,

Socialinių išmokų efektyvumas gerinant gyventojų ekonominę padėtį ir skatinant dalyvavimą darbo rinkoje

šeimoms, kuriose vienas asmuo dirba už 1000 Lt/mėn. MMA, pajamos būtų 416 Lt didesnės nei gyvenant iš socialinės pašalpos.

Remiantis 16-17 lentelių ir 7 priedo duomenimis galima teigti, kad didžiausią poveikį daro pajamų kompensavimo norma, kuo ji mažesnė, tuo labiau gyventojai yra skatinami dirbti, nes jų pajamos gaunant darbo užmokestį yra didesnės nei nedirbant ir gyvenant iš socialinės pašalpos.

Atlikti skaičiavimai, esant skirtingoms socialinės pašalpos skyrimo sąlygoms, patvirtina hipotezę, kad dabar egzistuojanti pajamų palaikymo sistema, esant 350 Lt valstybės remiamoms pajamos ir 90 proc. jų kompensavimo normai, nėra efektyvi ir neskatina aktyvaus dalyvavimo darbo rinkoje. Be to, vieno šeimos nario minimali mėnesinė alga (686 Lt/mėn.) negali užtikrinti pakankamų pajamų trijų asmenų šeimai, todėl jai priklauso papildoma socialinė pašalpa. Lyginant su 2005 m. (Čerkauskaitė, 2005) egzistavusia pajamų paramos sistema ir minimalios mėnesinės algos dydžiu, vieno dirbančio asmens pajamų trijų asmenų šeimai pakako. Todėl tikslinga būtų didinti MMA iki 1000 Lt, kad žmonės motyvuotai dirbtų.

Taigi, sumažinus pajamų kompensavimo normą iki 50 proc. ir padidinus minimalią mėnesinę algą iki 1000 Lt, padidėtų gyventojų aktyvumas dalyvaujant darbo rinkoje, nes pajamos dirbant būtų daug didesnės nei gyvenant tik iš socialinės pašalpos.

IŠVADOS

Socialinės išmokos yra valstybės garantas, suteikiantis pakankamą materialinę paramą nepasiturintiems gyventojams. Nors ši parama yra laikina, ji turi būtų skirstoma tikslingai, o išmokoms skirtos lėšos panaudojamos racionaliai. Siekiant užtikrinti šias sąlygas, socialinių išmokų teikimo tvarka tampa pakankamai sudėtinga ir paini. Išanalizavus kitų Europos šalių socialinės paramos sistemas, taip pat pastebimas jų nestabilumas ir sudėtingumas dėl nuolatinių pastangų užtikrinti efektyvų paramos teikimą.

Racionalus socialinių išmokų teikimas užtikrinamas tik tuomet, kai jas gauna tie gyventojai, kuriems parama yra būtina. Tai nulemia socialinės išmokos, susietos su pajamomis. Tačiau tik dalis paramos yra skiriama įvertinus pretendento pajamas. Didesnė socialinių išmokų grupė yra demograntinės išmokos, skiriamos nepriklausomai nuo pajamų. Tai apsunkina tikslingą paramos teikimą, nes išmokos atitenka visiems, kurie atitinka tam tikras specifines sąlygas (laukiasi, augina, globoja vaikus).

Demograntinių socialinių išmokų dydžiai yra fiksuoti, todėl jie jautrūs infliacijos pokyčiams, perkamosios galios, vidutinio darbo užmokesčio lygio pasikeitimams. Tai įpareigoja valstybę nuolat peržiūrėti išmokų dydžius ir pagal galimybes juos keisti.

Analizuojant socialinių išmokų vaidmenį skatinant gyventojų dalyvavimą darbo rinkoje, nustatyta, kad ši parama dažniausiai neigiamai veikia gyventojų paskatas dirbti. Todėl valstybės ieško optimaliausių socialinių išmokų dydžių ir jų teikimo sąlygų, kad būtų galima veiksmingai mažinti skurdo lygį šalyje ir užtikrinti paramos gavėjų paskatas dalyvauti darbo rinkoje, nepereinant į šešėlinę rinką arba visai pasitraukiant iš darbo rinkos. Socialinės apsaugos veikimo pasekmės darbo rinkai yra esminis dalykas.

Socialinių išmokų efektyvumo įvertinimui naudoti efektyvumo rodikliai, kurie leido palyginti gautą socialinį rezultatą su tam skirtomis lėšomis bei rezultatyvumo rodikliai, sugretinę socialinių išmokų dėka pasiektą rezultatą su paramos poreikiu.

Lietuvos socialinių išmokų skyrimo sąlygos 2000–2009 m. koreguotos 3–4 kartus. Šios korekcijos ir kiti ekonominių rodiklių, tokių kaip infliacija, vartojimo prekių kainos, gyventojų disponuojamos pajamos, nedarbo lygis, pokyčiai lėmė socialinių išmokų gavėjų ir išlaidų joms išmokėti kaitą. Tokia situacija parodė valstybės pastangas, atsižvelgiant į pokyčius, nuolat tobulinti socialinių išmokų teikimą, siekiant tikslingai ir racionaliai remti gyventojus.

Įvertinus socialinių išmokų struktūrą, nustatyta, kad 2009 m. demograntinėms išmokoms buvo skirta daugiau lėšų nei pajamų tikrinimo pagrindu skiriamoms išmokoms. Todėl valstybės parama teikiama neracionaliai. Išmokos skiriamos visiems, nepriklausomai nuo jų materialinės padėties, todėl nepakanka lėšų remti skurdžiai gyvenančius žmones, kuriems tokia parama yra būtina.

Remiant skurdžiai gyvenančius asmenis, dominuoja tokios paramos rūšys, kaip socialinė pašalpa, kompensacijos už būsto šildymą ir vandens suvartojimą. Šios išmokos atspindi šalies gyventojų ekonominę situaciją, skurde gyvenančių asmenų mastą. Apskaičiavus nustatyta, kad išlaidos piniginei socialinei paramai nepasiturintiems gyventojams didėjo (2009 m., palyginus su 2008 m., padidėjo 60 proc.). Tai lėmė padidėjęs socialinėms pašalpoms bei būsto šildymo išlaidų ir išlaidų vandeniui kompensacijoms skirtų lėšų poreikis (padidėjęs paramos gavėjų skaičius), kuri įtakojo išaugęs nedarbas, vartojimo prekių kainos bei sumažėjusios gyventojų pajamos.

Apskaičiavus agreguotus socialinių išmokų efektyvumo ir rezultatyvumo rodiklius (2009 m.) nustatyta, kad socialines išmokas gavo daugiau nei trečdalis skurstančių gyventojų, kurie po išmokų skyrimo viršijo skurdo ribą. Tai rodo šios paramos svarbą, jos poreikį skurstantiesiems, padidinant jų pajamas. Šiam rezultatui pasiekti, nepasiturintiems gyventojams atiteko beveik 40 proc. socialinių išmokų lėšų. Nustatyta, kad net du trečdaliai paramos gavėjų nėra skurstantys gyventojai, tačiau jiems atiteko apie 60 proc. socialinėms išmokoms skirtų lėšų. Tai rodo, kad pajamų palaikymo sistemos Lietuvoje efektyvumas ir rezultatyvumas yra žemas.

Nustatyta, kad pagrindinės priežastys, kodėl demografinės socialinės išmokos teikiamos neefektyviai, yra išmokų lygio neatitikimas ir vertikalus taiklumo kriterijaus pažeidimas. Demografinių socialinių išmokų dydžiai yra per maži nepasiturintiems paramos gavėjams patenkinti būtiniausias vartojimo poreikius, tačiau visai nereikšmingi pakankamas pajamas disponuojantiems gyventojams. Be to, parama skiriama visiems, nepriklausomai nuo šeimos materialinės situacijos.

Išmokos, kurios teikiamos įvertinus pajamas, išmokų lygio ir vertikalus taiklumo kriterijų nepažeidžia, tačiau pakankamai sudėtinga užtikrinti darbo paskatų kriterijų, kuris parodo socialinių išmokų poveikį paramos gavėjams dalyvauti darbo rinkoje. Šiuo metu taikomos valstybės remiamos pajamos (350 Lt) ir jų kompensavimo norma (90 proc.) neskatina gyventojų dirbti. Šeimos pajamos, gaunant tik socialinę pašalpą, atsveria minimalią mėnesinę algą, todėl skurdžiai gyvenančios šeimos, nėra suinteresuotos aktyviai dalyvauti darbo rinkoje ir uždirbti daugiau.

PASIŪLYMAI

Visų demograntinių socialinių išmokų teikimas turėtų būti siejamas su gavėjo pajamomis ir turtu. Tuomet socialinės išmokos skurstantiesiems būtų nukreiptos tiesiogiai, išvengiant netikslingo paramos teikimo tiems, kam ji nebūtina. Sumažėjus paramos gavėjų skaičiui būtų galima padidinti tiek demograntinių, tiek pajamų tikrinimo pagrindu skiriamų išmokų dydžius.

Socialinės išmokos turi būti tokio dydžio, kad skatintų aktyvų gyventojų, laikomų potencialia darbo jėga, dalyvavimą darbo rinkoje. Taip pat siektina supaprastinti administravimą, sukuriantį tam tikrus masto apribojimus analizuojant kiekvieną socialinės išmokos skyrimo atvejį, todėl tikslinga nustatyti vieningą socialinių išmokų skyrimo sistemą, kuri būtų taikoma visoms paramos formoms.

Atlikus skaičiavimus taikant skirtingas valstybės remiamas pajamas ir jų kompensavimo normas, nustatyta, kad valstybės remiamų pajamų dydis nelemia aktyvesnio gyventojų dalyvavimo darbo rinkoje. Tuo tarpu, sumažinus pajamų kompensavimo normą iki 50 proc., padidėtų paskatos dirbti, nes šeimos pajamos dirbant būtų didesnės nei gaunant tik socialinę pašalpą. Tokios socialinės paramos teikimo sąlygos skatintų užimtumą, o ne kurtų priklausomybę nuo įvairių paramos formų.

Atlikti skaičiavimai indikuoja, kad dabartinė valstybės nustatyta minimali mėnesinė alga (800 Lt) taip pat neskatina žmonių dirbti, todėl būtų tikslinga ją padidinti iki 1000 Lt. Taigi padidinus minimalią mėnesinę algą ir sumažinus pajamų kompensavimo normą iki 50 proc. gyventojai būtų labiau suinteresuoti dirbti, nes tuomet jų pajamos būtų dar didesnės nei gaunant tik socialinę pašalpą esant dabartinei minimaliai mėnesinei algai.

Šeimas, auginančias vaikus, būtų galima remti taikant mokesčių lengvatas. Sumažėjus išlaidoms už būsto šildymo, elektros, vandens tiekimo ir kitas komunalines paslaugas, šeimos galėtų daugiau pajamų skirti vartojimo prekėms įsigyti. Išlaidų sumažinimas taikant mokesčių lengvatas būtų labai efektyvi priemonė skatinant gyventojų iniciatyvą dirbti.

LITERATŪRA

1. Adema, W., Gray, D., Kahl, S. (2003). Social Assistance in Germany, *OECD Labour Market and Social Policy Occasional Papers*, No. 58. [Žiūrėta: 2011-03-19]. Prieiga per internetą: <<http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/fulltext/5lgsjhvj7pzn.pdf?expires=1300535150&id=0000&accname=guest&checksum=D8E823006EFF128BDBA9F1F3803E4409>>
2. Alcock, P., Ditch, J. (1999). *Development of social security. Introduction to Social Security*, p. 43-67.
3. Bagdonavičius, J. (2005). *Socialinės sferos sociologija: teorinis metodologinis aspektas*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
4. Barr, N. (1993). *The economics of Welfare State*. Stanford university press. California. [Žiūrėta: 2011-03-30]. Prieiga per internetą: <<http://books.google.com/books?id=WgysAAAIAAJ&lpg=PA114&dq=barr%20n.%20The%20Economics%20of%20the%20Welfare%20State&hl=lt&pg=PA248#v=onepage&q&f=false>>
5. Baršauskienė, V., Leliūgienė, I. (2001). *Sociokultūrinis darbas bendruomenėje: užsienio šalių patirtis*. Kaunas: Kauno technologijos universitetas.
6. Beckerman, W. (1979). The impact of income maintenance on poverty in Britain. *The Economic journal*, vol. 89, p. 261–279.
7. Bernotas, D., Guogis, A. (2006). Globalizacija, socialinė apsauga ir Baltijos šalys. *Monografija*. Vilnius: MRU leidykla.
8. Bernotas, D., Guogis, A. (2004). Socialinės politikos modeliai dekomodifikacijos ir savarankiškai dirbančiųjų problemos. *Monografija*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras.
9. *Būsto renovacija stringa dėl žmonių mentaliteto spragų* (2010-12-20). [Žiūrėta: 2011-04-16]. Prieiga per internetą: <<http://ekonomika.atn.lt/straipsnis/70156/busto-renovacija-stringa-del-zmoniu-mentaliteto-spragu>>
10. Buškevičiūtė, E. (2006). *Viešieji finansai*. Kaunas: leidykla „Technologija“.
11. Capellari, L., Jenkins, S. P. (2009). *The dynamics of social assistance benefit receipt in Britain*. Great Britain: Institute for social and economic research.
12. Čerkauskaitė, R. (2005). Lietuvos piniginė socialinė parama, jos efektyvumas ir tobulinimas. *Magistro darbas*. Šiauliai: Šiaulių universitetas.
13. *Darbo paskatų ir priklausomybės paramos priešpastatymo analize pagrįstos rekomendacijos dėl trumpalaikių politikos priemonių, skirtų Lietuvos socialinės paramos sistemos reformai* (2010). Vilnius. [Žiūrėta: 2011-05-05]. Prieiga per internetą: <<http://www.undp.lt/uploads/201010/Rekomendacijos.PDF>>
14. Dromantienė, L. (2008). *Socialinės Europos kūrimas*. Monografija. Vilnius: MRU leidykla.

15. Galinytė, R., Misiūnas, A. (2006). Efficiency of Cash Social Support: the Regional Aspect. *The Survey of the Lithuanian Economy*. No. 1, p. 80 - 87.
16. *Gyventojų pajamos ir gyvenimo sąlygos 2009* (2010). LR Statistikos departamentas. [Žiūrėta: 2011-04-16]. Prieiga per internetą:
<http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/list/?cat_y=2&cat_id=3>
17. *Gyventojų pajamos ir gyvenimo sąlygos 2008* (2009). LR Statistikos departamentas. [Žiūrėta: 2011-04-16]. Prieiga per internetą:
<http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/list/?cat_y=3&cat_id=3>
18. *Gyventojų pajamos ir gyvenimo sąlygos 2007* (2008). LR Statistikos departamentas. [Žiūrėta: 2011-04-16]. Prieiga per internetą:
<http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/list/?cat_y=4&cat_id=3>
19. *Gyventojų pajamos ir gyvenimo sąlygos 2006* (2007). LR Statistikos departamentas. [Žiūrėta: 2011-04-16]. Prieiga per internetą:
<http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/list/?cat_y=5&cat_id=3>
20. Guogis, A. (2007-07-17). *Dėl Lietuvos socialinės apsaugos sampratos*. [Žiūrėta: 2011-03-17]. Prieiga per internetą: <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2007-07-17-arvydas-guogis-del-lietuvos-socialines-apsaugos-sampratos/4433>>
21. Guogis, A. (2004). Globalizacijos poveikis socialinei apsaugai ir socialinei atskirčiai. *Politology (Politologija)*, issue: 4 (36), p. 78–109.
22. Hansen, J., Lofstrom, M. (2002). *The Dynamics of Immigrant Welfare and Labor Market Behavior*. [Žiūrėta: 2011-03-19]. Prieiga per internetą:
<<http://www.cepii.fr/anglaisgraph/communications/pdf/2002/25261002/hansen-lofstrom.pdf>>
23. Jackson, L., Bozic, S. (1997, september). The Australian social security model: revisiting the International debate. *Social security journal*, p. 32–55. [Žiūrėta: 2011-03-30]. Prieiga per internetą:
<http://www.facsia.gov.au/about/publicationsarticles/research/dss/Social_Security_Journal/dss-ssj_97-sept/Documents/sep97.pdf>
24. Karpuškienė, V. (2002). Lietuvos piniginės socialinės paramos efektyvumo įvertinimas. *Daktaro disertacija*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
25. Kraus, M. (2004). Social Security strategies and redistributive effects in european social transfer systems. *Review of Income and Wealth*, vol. 50, issue. 3, p. 431–457.
26. Lazutka, R., Poviliūnas, A. (2009). *Minimalių pajamų sistemos. Nacionalinės politikos tyrimas*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
27. Lazutka, R. (2001). *Socialinė apsauga. Žmogaus socialinė raida*. Vilnius: Homo liber.
28. Lazutka, R., Žalimienė, L., Skučienė, D., Ivaškaitė-Tamošiūnė, V., Šumskaitė, L. (2008). *Socialinė parama Lietuvoje: remiamųjų padėtis ir paramos rezultatai*. Vilnius: UAB Lodvila.
29. Leliūgienė, I. (2002). *Socialinio pedagogo (darbuotojo) žinynas*. Kaunas: „Technologija“.

30. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos teisinė informacija (2011-02-11). [žiūrėta: 2011-03-17]. Prieiga per internetą: <<http://www.socmin.lt/index.php?-1693332963>>
31. Lietuvos Respublikos Trišalės Tarybos (ekonominės socialinės tarybos) posėdžio protokolas Nr. 155 (2011-03-22). Vilnius. [Žiūrėta: 2011-05-08]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrtt.lt/lt/apie-taryba/protokolai/protokolas-nr.-155-2011-03-22-432.html>>
32. Lileikienė, A., Šaparnis, G., Tamošiūnas, T. (2004). *Magistro darbo rengimo metodika*. Šiauliai: ŠU leidykla.
33. *Money, tax and benefits* (2011, March). [Žiūrėta: 2011-04-16]. Prieiga per internetą: <<http://www.direct.gov.uk/en/MoneyTaxAndBenefits/index.htm>>
34. *Skurdo mažinimo Lietuvoje strategija* (2000). Vilnius. [Žiūrėta: 2011-04-16]. Prieiga per internetą: <<http://www.socmin.lt/index.php?550951355>>
35. Medaiskis, T. (2009). *Socialinės apsaugos ekonomika. Socialinės apsaugos esmė ir pagrindiniai principai*. [Žiūrėta: 2011-03-17]. Prieiga per internetą: <ututi.lt/subject/VU/EF/socialines-apsaugos-ekonomika/file/6878/get>
36. Pieters, D. (1998). *Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus*. Vilnius: Eugrimas.
37. Pruša, L. (2009). Solidarity and equivalence in the state benefits system. *Economic Studies & Analyses / Acta VSFS*. Vol. 3, issue 2, p. 124-136.
38. *Rates of Payment 2011*. [Žiūrėta: 2011-03-19]. Prieiga per internetą: <<http://www.welfare.ie/EN/Publications/sw19/Documents/sw19.pdf>>
39. Schulte-Mimberg, U., Angele, S., Heine, W. ir kt. (sud.) (1998, gegužė). *Socialinė apsauga. Tikslas, reikšmė, įtaka ir organizacinė struktūra*. Vokietija, Kelnas.
40. Snieška, V. (2008). *Makroekonomika*. Kaunas: „Technologija“.
41. *Socialinė apsauga Airijos respublikoje, Didžiojoje Britanijoje ir Ispanijos karalystėje* (2005). Tarptautinės migracijos organizacijos Migracijos informacijos centras. [Žiūrėta: 2011-03-19]. Prieiga per internetą: <<http://infocentras.iom.lt/documents/socaps.pdf>>
42. *Socialinė apsauga Lietuvoje 2009* (2010). LR Statistikos departamentas. [Žiūrėta: 2011-04-16]. Prieiga per internetą: <http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/list/?cat_y=2&cat_id=3>
43. *Socialinė apsauga, 2 d.* [Žiūrėta: 2011-03-17]. Prieiga per internetą: <www.sti.lt/leid_pristat/tekstai/europa/ii_dalis.pdf>
44. *Socialinė apsauga* (2010-04-29). Šiuolaikinė Vokietija. [Žiūrėta: 2011-03-1]. Prieiga per internetą: <<http://www.tatsachen-ueber-deutschland.de/lt/visuomene/main-content-08/socialine-apsauga.html>>
45. *Socialinės apsaugos terminų žodynas* (1999). Vilnius: „PIF leidyba“.
46. *Socialinė parama šeimoms ir vaikams*. LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. [Žiūrėta: 2011-03-24]. Prieiga per internetą: <<http://www.socmin.lt/index.php?-1313991775>>

47. *Socialinis pranešimas 2009-2010* (2010). LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. [Žiūrėta: 2011-03-17]. Prieiga per internetą: <<http://www.socmin.lt/index.php?-1351634479>>
48. *Socialinis pranešimas 2008-2009* (2009). LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. [Žiūrėta: 2011-03-17]. Prieiga per internetą: <<http://www.socmin.lt/index.php?-1351634479>>
49. *Socialinis pranešimas 2007-2008* (2008). LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. [Žiūrėta: 2011-04-16]. Prieiga per internetą: <<http://www.socmin.lt/index.php?-1351634479>>
50. *Socialinis pranešimas 2006-2007* (2007). LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. [Žiūrėta: 2011-04-16]. Prieiga per internetą: <<http://www.socmin.lt/index.php?-1351634479>>
51. *Socialinis pranešimas 2005-2006* (2006). LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. [Žiūrėta: 2011-04-16]. Prieiga per internetą: <<http://www.socmin.lt/index.php?-1351634479>>
52. *Socialinis pranešimas 2004* (2005). LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. [Žiūrėta: 2011-04-16]. Prieiga per internetą: <<http://www.socmin.lt/index.php?-1351634479>>
53. *Socialinis pranešimas 2003* (2004). LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. [Žiūrėta: 2011-04-16]. Prieiga per internetą: <<http://www.socmin.lt/index.php?-1351634479>>
54. *Socialinis pranešimas 2002* (2003). LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. [Žiūrėta: 2011-04-16]. Prieiga per internetą: <<http://www.socmin.lt/index.php?-1351634479>>
55. *Socialinis pranešimas 2001* (2002). LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. [Žiūrėta: 2011-04-16]. Prieiga per internetą: <<http://www.socmin.lt/index.php?-1351634479>>
56. *Socialinis pranešimas 2000* (2001). LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. [Žiūrėta: 2011-04-16]. Prieiga per internetą: <<http://www.socmin.lt/index.php?-1351634479>>
57. Stankūnienė, V., Eidukienė, V., Gruževskis, B., Jančaitytė ir kt. (2001). Paramos šeimai politika: samprata ir patyrimas. *Kolektyvinė monografija*. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas.
58. Stankūnienė, V., Jasilionienė, A., Jančaitytė, R. (2005). *Šeima, vaikai, šeimos politika: modernėjimo prieštaros*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas.
59. Stasiūnas, V. (2011). *Lietuvos centralizuoto šilumos tiekimo sektorius*. Vilnius. LR Seimo Ekonomikos komitetas. [Žiūrėta: 2011-04-16]. Prieiga per internetą: <http://www.lsta.lt/files/events/2011-03-23_LR%20Seime/1_V_Stasiunus_k.pdf>
60. *Sweden* (2008). Country chapter for OECD series Benefits and Wages. [Žiūrėta: 2011-03-19]. Prieiga per internetą: <<http://www.oecd.org/dataoecd/24/62/44429201.pdf>>
61. *Šeimoms bei vaikams mokamų socialinių išmokų bei teikiamos kitos socialinės paramos gavėjai ir išlaidos 2000-2009 m.* [Žiūrėta: 2011-02-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.socmin.lt/index.php?-802624691>>
62. Šileika, A., Tamašauskienė, Z. (2003). Piniginė parama šeimoms, jos efektyvumas ir tobulinimo kryptys. *Tiltai*. Nr. 2, p. 45–54.

63. Šileika, A., Zabarauskaitė, R. (2006). Skurdas, jo matavimas ir tendencijos Lietuvoje. *Ekonomika*. Nr. 74. [Žiūrėta: 2011-04-16]. Prieiga per internetą: <http://www.leidykla.vu.lt/fileadmin/Ekonomika/74/Algis_Sileika_Rasa_Zabarauskaite.pdf>
64. Šukienė, L. (2006). Piniginės socialinės paramos mažas pajamas gaunančioms šeimoms teikimo veiksmingumas. *Magistro darbas*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
65. *Švietimo ir mokslo institucijos* (2011-05-05). Atvira informavimo, konsultavimo, orientavimo sistema (AIKOS). [Žiūrėta: 2011-05-08]. Prieiga per internetą: <http://www.aikos.smm.lt/aikos/svietimo_ir_mokslo_institucijos.htm>
66. Tartilas, J. (2005). *Socialinės saugos pagrindai*. Vilnius: MRU leidykla.
67. Thimann, Ch. (1996, rugsėjis). Germany's Social Assistance Program: The Dilemma of Reform. *Finance & Development*. [Žiūrėta: 2011-03-19]. Prieiga per internetą: <<http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/1996/09/pdf/thimann.pdf>>
68. Vainienė, R. (2008). *Ekonomikos terminų žodynas*. Vilnius: Tyto Alba.
69. Verboven, X. (2011-02-11). *Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Socialinių išmokų ateities*. Europos Sąjungos oficialus leidinys. Nr. C 44/28. [Žiūrėta: 2011-03-24]. Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:044:0028:0033:LT:PDF>>
70. Zaicev, S. (2007). *Socialinio sektoriaus ekonomika*. Vilnius: „Technika“.
71. Zajankauskas, M. (2009). Socialinė rizika: samprata ir ryšys su socialinės apsaugos išmokomis. *Magistro darbas*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
72. Žalimienė, L. (2004). Socialinė politika ir pagyvenusių žmonių socialinė apsauga. *Socialinė gerontologija. Ištakos ir perspektyvos*. Kaunas: Vytauto didžiojo universitetas socialinio darbo institutas.
73. II. *Lietuvos socialinės apsaugos sistemos valdymo organizavimas*. [Žiūrėta: 2011-03-19]. Prieiga per internetą: <http://www.mruni.eu/mru_lt_dokumentai/katedros/viesojo_administravimo_katedra/paskaitu_konspektai/SIV_LT%20SS%20sistema.pdf>

Norminiai teisės aktai:

74. *Concerning Recommendation No R (94) 14 on Coherent and Integrated Family Policies* (1994). Council of Europe committee of ministers. [Žiūrėta: 2011-03-17]. Prieiga per internetą: <<https://wcd.coe.int/wcd/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=534811&SecMode=1&DocId=515750&Usage=2>>
75. *Europos socialinės apsaugos kodeksas* (2005-11-15). Europos sutarčių serija Nr. 48. [Žiūrėta: 2011-03-17]. Prieiga per internetą: <<http://www.socmin.lt/index.php?-1693332963>>
76. Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų garantijų įstatymas. Vilnius. 2003 m. liepos 1 d. Nr. I-618. [Žiūrėta: 2011-04-16]. Prieiga per internetą:

- <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=216125>
77. Lietuvos Respublikos *išmokų vaikams įstatymas*. Vilnius. 1994 m. lapkričio 3 d. Nr. I-621. [Žiūrėta: 2011-04-16]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=278407>
78. Lietuvos Respublikos *įstatymas dėl paramos mirties atveju*. Vilnius. 1993 m. gruodžio 23 d. Nr. I-348. [Žiūrėta: 2011-04-16]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=5678&p_query=&p_tr2=>>
79. *Lietuvos Respublikos Konstitucija*, (2007). Vilnius: Teisinės informacijos centras.
80. Lietuvos Respublikos Krašto apsaugos ministro įsakymas „*Dėl privalomosios pradinės karo tarnybos atidėjimo*“. Vilnius. 2008 m. rugsėjo 15 d. Nr. V-868. [Žiūrėta: 2011-04-16]. Prieiga per internetą: <<http://www.kpat.lt/index.php?page=kita-naudinga-informacija>>
81. Lietuvos Respublikos *Piniginės socialinės paramos nepasiturinčioms šeimoms ir vieniems gyvenantiems asmenims įstatymas*. Vilnius. 2006 m. lapkričio 21 d. Nr. X-916. [Žiūrėta: 2011-04-16]. Prieiga per internetą: <<http://www.litlex.lt/scripts/sarasas2.dll?Tekstas=1&Id=99398&Zd=PINIGIN%CBS+ir+SOCIALIN%CBS+ir+PARAMOS+ir+MA%DEAS+ir+PAJAMAS>>
82. Lietuvos Respublikos *Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos nuostatai*. [Žiūrėta: 2010-05-04]. Prieiga per internetą: <<http://www.socmin.lt/index.php?-1525314171>>
83. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro ir aplinkos ministerijos įsakymas „*Dėl kredito, paimto daugiabučiam namui atnaujinti (modernizuoti), ir palūkanų apmokėjimo už asmenis, turinčius teisę į būsto šildymo išlaidų kompensaciją, tvarkos aprašo patvirtinimo*“. Vilnius. 2009 m. lapkričio 13 d. Nr. D1-681/A1-641. [Žiūrėta: 2011-04-16]. Prieiga per internetą: <http://www.am.lt/VI/article.php3?article_id=9389>
84. Lietuvos Respublikos *socialinių išmokų perskaičiavimo ir mokėjimo laikinasis įstatymas*. Vilnius. 2009 m. gruodžio 9 d. Nr. XI-537. [Žiūrėta: 2011-04-16]. Prieiga per internetą: <<http://www.litlex.lt/scripts/sarasas2.dll?Tekstas=1&Id=132025>>
85. Lietuvos Respublikos *Socialinės paramos mokiniams įstatymas*. Vilnius. 2006 m. birželio 13 d. Nr. X-686. [Žiūrėta: 2011-04-16]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=279123>
86. Lietuvos Respublikos *Valstybinio socialinio aprūpinimo sistemos pagrindų įstatymas*. Vilnius. 1991 m. gegužės 21 d. Nr. I-696. [Žiūrėta: 2011-04-16]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=22008>
87. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas *dėl socialinių paslaugų planavimo metodikos patvirtinimo*. Vilnius. 2006 m. lapkričio 15 d. Nr. 1132. [Žiūrėta: 2011-04-16]. Prieiga per internetą: <<http://www.socmin.lt/index.php?371119976>>

PRIEDAI

Socialinių išmokų struktūros istorinė raida

Piniginė socialinė parama ⁷	Iki 2004 m. liepos 1 d.	2004 m. liepos 1 d. – 2009 m. sausio 1 d.	Nauji reikalavimai nuo 2009 m. sausio 1 d.
	Reforma	Išmokos šeimoms auginančioms vaikus	
	<p><i>Šeimos remiamos:</i></p> <p>1) kol vaikui sueis 3 m. – 0,75 MGL (93,75 Lt),</p> <p>2) kai šeima auginą tris ir daugiau vaikų (po 1 MGL (125 Lt) per mėnesį už 3 vaikus, pridėdant po 0,3 MGL už kiekvieną paskesni vaiką, ir skiriant šią pašalpą įvertinus šeimos pajamas)</p> <p>Nebuvo taikoma</p>	<p>Pradėtas įgyvendinti kiekvieno šeimoje auginamo vaiko rūpinimas nuo jo gimimo iki pilnamestystės.</p> <p style="text-align: center;"><i>Šeimos remiamos:</i></p> <p>1) auginančios vieną ar du vaikus iki 3 metų – 0,75 MGL (BSI) (97,5 Lt).</p> <p>2) kai šeima auginą tris ir daugiau vaikų – 1,1 MGL (BSI) (143 Lt).</p>	<p>Įteisintas išmokos vaikui mokėjimas vyresniems nei 3 m. vaikams įvertinus šeimos pajamas.</p>
Išmoka vaikui		<p>1) Vaikams nuo 3 m. iki 18 m. bet ne ilgiau, kaip iki sukanka 21 m., jei jie mokosi pagal bendrojo lavinimo programą ar prof. mokymo programą pirmajai kvalifikacijai įgyti skiriama 0,4 BSI (52 Lt)</p> <p>2) Vaikams nuo 3 m. iki 18 m. ir vyresniems (kol jie studijuoja ir iki 24 m.) nustatyti „vaiko pinigai“ – 0,4 MGL dydžio (52 Lt) išmoka per mėnesį⁸ (nuo 2008-08-01 padidinta iki 0,75 BSI (97,5 Lt)).</p>	<p>2010 m. sausio 1 d. priėmus LR socialinių išmokų perskaičiavimo ir mokėjimo laikinąjį įstatymą, nustatyti nauji reikalavimai išmokos vaikui mokėjime įvertinant šeimos pajamas.</p> <p>Vaikams nuo 2 iki 7 m. (gausių šeimų iki 18m.) skiriama 0,4 BSI (52 Lt) dydžio išmoka jei praėjusių kalendorinių metų vidutinės šeimos ar bendrai gyvenančių asmenų pajamos vienam asmeniui per mėnesį yra mažesnės negu 1,5 VRP (525 Lt).</p> <p>Vaikams iki 2 m. mokama 0,75 BSI/mėn. (97,5 Lt), jei vaiko tėvai už tą vaiką negauna socialinio draudimo motinystės (tėvystės) pašalpos arba ją gauna, tačiau ši</p>

⁷ MGL – minimalus gyvenimo lygis (1 MGL – 125 Lt). BSI – bazinė socialinė išmoka (1 BSI – 130 Lt).

			pašalpa mažesnė negu 525 Lt.
Parama nėščiai motinai	Nėščios, besimokančios dieninėse mokymosi įstaigose studentės akademinių, turėjo teisę gauti truputi mažesnio dydžio paramą nei po 2004 m. liepos 1 d. reformos.	Nėščioms nedirbančioms moterims įvesta nauja vienkartinė 2 MGL (BSI) (250 – 260 Lt) dydžio išmoka likus 70 dienų iki gimdymo atostogų metu.	
Išmoka privalomosios karo tarnybos kario vaikui	Vienkartinė išmoka gimus vaikui – 6 MGL (750 Lt). Išmoka gimus vaikui – 6 MGL (750 Lt). Nuo 2005-01-01 ši išmoka padidinta iki 8 MGL (1000 Lt).	Vienkartinė išmoka gimus vaikui ar jį įvaikinus mokama 11 BSI (1430 Lt). Išmoka skiriama kiekvienam gimusiam vaikui (pvz., dvynukams skiriama 2x1430 Lt).	
	Išmoka privalomosios pradinės karo tarnybos kario vaikui – 1,5 MGL (BSI) (187,5–195 Lt per mėn.).		
	Globos (rūpybos) išmoka vaiko globos laikotarpiu bei jo studijų metu – 4 MGL (BSI) (520 Lt). Išmoka mokama iki pilnametystės ir vėliau jei mokosi dieninėje bendro lavinimo mokykloje ar mokosi profesinės, aukštosios mokyklos dieniniame skyriuje, jam mokymosi metu, bet ne ilgiau, kaip iki 24 metų. Kai mokama našlaičių pensija ir (ar) alimentai, išmoka lygi skirtumui tarp 4 MGL (BSI) dydžio ir šių išmokų dydžio.		
Tėvų globos netekusiems vaikams	Vienkartinė išmoka buvusiems globotiniams būstui įsigyti arba įsikurti – 50 MGL (62,50 Lt). – Nebuvo taikoma	Vienkartinė išmoka buvusiems globotiniams būstui įsigyti arba įsikurti 75 BSI dydžio (9750 Lt). Vaiko globėjui (rūpintojui) už globojamą vaiką, kuris nuolat ar darbo dienomis išlaikomas bendrojo lavinimo mokyklos ar profesinės mokyklos bendrabutyje, mokama 2 BSI (260 Lt) per mėn.	
	– –	Globos (rūpybos) išmoka šeimynose globojamiems (rūpinamiems) vaikams padidinta nuo 4 MGL (BSI) (520 Lt).	Skiriama papildoma 0,4 MGL dydžio (52 Lt) išmoka per mėnesį kiekvienam globojamam (rūpinamam) vaikui nepaisant to, kad vaikas gauna kitą valstybės paramą. Globos (rūpybos) išmoka šeimynose globojamiems (rūpinamiems) vaikams 8 BSI dydžio (1040 Lt).
Socialinė pašalpa	Buvo įvertinamos tik turimos šeimos <i>paėjamos</i> . Skiriant socialinę pašalpa ribojamas socialinės paramos teikimas jos reikalingiems gyventojams.	Piniginė socialinė parama nepasiturintiems gyventojams Piniginė socialinė parama teikiama įvertinus ne tik gaunamų pajamų , bet ir turimo turto dydį . Piniginę socialinę paramą turi teisę gauti tos šeimos ar vieni gyvenantys asmenys, kurių viso turimo turto vertė neviršija jų gyvenamajai vietai nustatyto vidutinio turto lygio.	

	<p>Neremiamos ilgalaikių bedarbių šeimos: teisė į pašalpą turi tik gaunančių bedarbio/mokymo pašalpą ar dirbančių viešuosius/Užimtumo fondo remiamus darbus bedarbių šeimos bei 6 mėn. po šių laikotarpių pasibaigimo.</p> <p><i>Socialinę pašalpą</i> turi teisę gauti šeimos bei vieni gyvenantys žmonės, kurių pajamos vienam asmeniui yra ne didesnės už Vyriausybės nustatytą VRP lygį (135 Lt). Jos dydis lygus 90 proc. skirtumo tarp VRP ir šeimos (vieno gyvenančio asmens) pajamų per mėnesį.</p>	<p><i>Socialinę pašalpą</i> turi teisę gauti šeimos bei vieni gyvenantys žmonės, kurių pajamos vienam asmeniui yra ne didesnės už Vyriausybės nustatytą VRP lygį (350 Lt). Jos dydis lygus 90 proc. skirtumo tarp VRP ir šeimos (vieno gyvenančio asmens) pajamų per mėnesį.</p>
<p>Šildymo išlaidų ir išlaidų vandeniui kompensacijos</p>	<p>Kompensuojama už būsto, kuriame yra deklaruojama gyvenamąją vietą, šildymą. Vienam iš šeimos narių arba vienam gyvenančiam asmeniui kompensuojamos 38 m², kiekvienam kitam šeimos nariui – 12 m² būsto ploto šildymo išlaidos. Šeimai (asmeniui) sudarytos sąlygos už būsto šildymą mokėti ne daugiau kaip 25 proc. savo pajamų atėmus iš jų 90 proc. VRP šeimai (asmeniui) dydžio.</p>	<p>Kompensuojama už būsto, kuriame yra deklaruojama gyvenamąją vietą, šildymą. Vienam iš šeimos narių arba vienam gyvenančiam asmeniui kompensuojamos 38 m², kiekvienam kitam šeimos nariui – 12 m² būsto ploto šildymo išlaidos. Paramą gaunantis asmuo už būsto šildymą moką ne daugiau kaip 20 proc. skirtumo tarp gaunamų pajamų ir valstybės remiamų pajamų šeimai (asmeniui).</p>
<p>Piniginė socialinė parama iš savivaldybės biudžeto įstatymo nenustatytais atvejais</p>	<p>–</p>	<p>Kompensuojama išlaidų už šaltą vandenį dalis, viršijanti 2 proc., ir išlaidų už karštą vandenį dalis, viršijanti 5 proc. šeimos ar vieno gyvenančio asmens pajamų (parama garantuojama nepasiturinčiam asmeniui už suvartotus 1,5 m³ karšto vandens ir 2 m³ šalto vandens per mėn.).</p> <p>Savivaldybės savo nustatyta tvarka iš savo biudžeto lėšų gali skirti piniginę socialinę paramą ir kt. įstatymo nenustatytais atvejais (skirti vienkartinę pašalpą, kompensuoti įstatyme nenurodytas būsto išlaikymo išlaidas, kompensuoti didesnio, padengti įsiskolinimą už būstą bei parenti kitais atvejais).</p>
<p>Piniginė socialinė parama savivaldybės administracijos sprendimu</p>	<p>–</p>	<p>Savivaldybėms suteikta teisė jų sprendimu naudoti valstybės biudžeto lėšas, panaudojant iki 2 proc. piniginei socialinei paramai skirtų lėšų, gyventojams, esantiems sunkioje materialinėje padėtyje, parenti.</p>
<p>Kredito, paimto</p>	<p>–</p>	<p>Šeima ar vienas gyvenantis asmuo turi teisę į kreditą,</p>

Socialinių išmokų efektyvumas gerinant gyventojų ekonominę padėtį ir skatinant dalyvavimą darbo rinkoje

<p>daugiabučiam namui atnaujinti (modernizuoti), ir palūkanų apmokėjimas už asmenis, turinčius teisę į būsto šildymo išlaidų kompensaciją</p>		<p>paimto daugiabučiam namui atnaujinti (modernizuoti), ir palūkanų apmokėjimą šildymo ir nešildymo sezono metu, ir daugiabučio namo bute gyvenanti šeima ar vienas gyvenantis asmuo turi teisę į būsto šildymo išlaidų kompensaciją.</p>
<i>Kita socialinė parama</i>		
	<p>Priklausomai nuo šeimos gaunamų pajamų, mokiniams suteikta teisė į nemokamus pietus, jeigu vid. pajamos vienam šeimos nariui per mėn. mažesnės kaip 1,5 VRP dydžio (525 Lt).</p>	<p>Priklausomai nuo šeimos gaunamų pajamų, mokiniams suteikta teisė į nemokamus pietus ir į paramą mokinio reikmenims įsigyti, jeigu vid. pajamos vienam šeimos nariui per mėn. mažesnės kaip 1 VRP dydis (350 Lt).</p>
<p>Socialinė parama mokiniams</p>	-	<p>Parama „mokinių nemokamas maitinimas, 2010-01-01 įstatyme numatyta kaip bendra socialinės paramos mokiniams rūšis, neįskiriant konkrečių nemokamo maitinimo rūšių.</p>
<p>Laidojimo pašalpa</p>	-	<p>Prasidedant naujiems mokslo metams paramai mokiniui reikmenims įsigyti vienam mokiniui skiriama 156 Lt. Mirus Lietuvoje nuolat gyvenančiam asmeniui bei gimus negyvam kūdikiui, laidojančiam asmeniui išmokama nustatyta 8 BSI (1040 Lt).</p>

Sudaryta darbo autorės remiantis Socialinis pranešimas 2009-2010; 2008-2009; 2007-2008; 2006-2007; 2005-2006; 2004-2003; 2002; 2001; 2000. LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerija.

2 PRIEDAS

Socialinių išmokų prašančių asmenų pajamų skaičiavimas

Skiriant piniginę socialinę paramą, iš šeimos (asmens) pajamas **įtraukiamos** šių rūšių šeimos narių **pajamos**:

- su darbo santykiais susijusias pajamos;
- autorinis atlyginimas;
- pensijos ir pensijų išmokos, kitos socialinės išmokos;
- dividendai;
- palūkanos;
- pajamos iš individualios veiklos, įskaitant veiklos pagal verslo liudijimą pajamas;
- pajamos iš žemės ūkio veiklos;
- mokėjimai iš žemės ūkio veiklos;
- pinigai vaiko išlaikymui (alimentai);
- stipendijos;
- mėnesinės socialinio pobūdžio pajamos;
- išeitinė išmoka arba kompensacija, mokama nutraukus darbo sutartį;
- ligos, motinystės ir tėvystės išmokos;
- turtinės ir neturtinės žalos atlyginimas;
- pinigine labdara, kurios bendra suma siekia 4 valstybės remiamų pajamų dydžius;
- pinigines dovanas;
- piniginis palikimas;
- užsienyje arba iš užsienio valstybės gautos lėšos;
- pajamos iš turto nuomos;
- laimėjimai loterijose ir kitose varžybose, prizai;
- kitos faktiškai gautos pajamos.

Skaičiuojant norinčios socialinę paramą gauti šeimos pajamas **neįtraukiamos šių tipų pajamos**:

- išmokos vaikui;
- socialinės dotacijos ir pagalba grynais pinigais, išmokama pagal socialinių paslaugų įstatymą;

- pajamos, susijusios su mokinių, akivaizdiniu būdu besimokančių bendrojo lavinimo mokyklose arba profesinio lavinimo įstaigose pagal bendrą mokymo programą ir (arba) profesinio mokymo programą siekiant įgyti pirmojo laipsnio kvalifikaciją, darbo santykiais.

Prašančio socialinių išmokų asmens turtas

Suteikiant SPI, į šeimos narių (asmens) valdomą turtą įtraukiamas toks turtas:

- pastatai (gyvenamieji pastatai (butai daugiabučiuose ir individualūs namai) ir negyvenamieji pastatai (vasarnamiai, pagalbiniai ūkio pastatai)), įskaitant statomus statinius;
- privalomai registruojamos transporto priemonės;
- privalomai registruojama žemės ūkio įranga;
- žemė (gyvenamosios paskirties, žemės ūkio paskirties, miško žemė, įskaitant mišką ir vandens telkinius);
- gyvuliai, naminiai paukščiai, medžiojamieji gyvūnai, bičių spiečiai, jei jų bendra vertė viršija 4 000 litų;
- akcijos, obligacijos, įsakomieji vekseliai ir kiti vertybiniai popieriai, investiciniai vienetai, jei jų bendra vertė viršija 2 000 litų;
- meno kūriniai, brangakmeniai, juvelyriniai dirbiniai, brangieji metalai, kai vieneto vertė viršija 2 000 litų;
- grynieji pinigai banke ir kitose kredito įstaigose, ne bankuose ar kitose kredito įstaigose, jei bendra suma viršija 2 000 litų;
- dotacijos, jei bendra jų vertė viršija 2 000 litų;
- pinigai, paskolinti (ir negražinti) kitiems asmenims, jei bendra jų vertė viršija 2 000 litų;
- bet koks turtas, įgytas per 12 mėnesių iki mėnesio, nuo kurio teikiama piniginė parama, jei vieneto (rinkinio) vertė viršija 2 000 litų.

3 PRIEDAS

Socialinės apsaugos sistema D. Britanijoje

Pagrindinės išmokų grupės	Socialinės išmokos rūšis, sąlygos	Išmokos dydis
Nėra jokių specialių taisyklių, norint gauti šias išmokas:	Netekties išmoka (Bereavement Payment)	2000 £
	Netekties pašalpa (Bereavement Allowance) <i>Išmokos dydis priklauso nuo amžiaus.</i>	23,24–77,45 £ /sav.
	Išmoka našlaujančiam tėvui / motinai (Widowed Parent's Allowance)	97.65 £ /sav.
Išmokos, neparemtos socialinio draudimo įmokomis:	Priežiūros išmoka (Attendance Allowance);	47,80–71,40 £/sav.
	Vaiko pašalpa (Child Benefit); <i>Savaitinė išmoka, o už kiekvieną kitą vaiką mažesnė lėšų suma.</i>	20,30 £ /sav. 13,40 £ /sav.
	Konsulinio mokesčio pašalpa (Council Tax Benefit); <i>Pašalpos dydį nustato vietinė valdžia, įvertinus daugelį finansinių ir demografinių veiksnių.</i>	Priklauso nuo pajamų, santaupų, amžiaus, šeimyninės padėties ir kt.
	Invalidumo išmoka (Disability Living Allowance); <i>Išmokos dydis priklauso nuo asmens poreikių ir kitų aplinkybių. Šioms sąlygoms keičiantis, išmokos dydis taip pat gali keistis. Išmoka susideda iš dviejų dalių: 1) rūpyba, 2) mobilumas.</i>	1) 18.95–71.40 £ /sav. 2) 18.95 arba 49.85 £ /sav.
	Globėjo išmoka (Guardian's Allowance);	14.30 £ /sav.
	Būsto pašalpa (Housing Benefit);	Tokio pat dydžio, kaip ir nuomos už būstą suma
	Socialinė pašalpa (Income Support); <i>Skiriamas mažas pajamas turintiems gyventojams, jos dydis priklauso nuo daugelio sąlygų. Atlikus situacijos analizės testą adresu: <http://taxcredits.hmrc.gov.uk/Qualify/DIOYou.aspx> galima sužinoti, kokio dydžio išmoką galima gauti.</i>	Priklauso nuo pajamų, santaupų, šeimyninės padėties, kitų gaunamų išmokų ir kt.
	Susižalojimo darbe pašalpa (Industrial Injuries Disablement Benefit); <i>Priklauso nuo amžiaus ir susižalojimo sudėtingumo.</i>	17.87–145.80 £/sav.
	Slaugytojo išmoka (Carer's Allowance);	48,65 £ /sav.
	Pašalpa sumažėjus uždarbiui (Reduced Earnings Allowance);	58.32 £ /sav.
	Išmoka sunkaus laipsnio invalidumo atveju (Severe Disablement Allowance); <i>Savaitinė išmoka plius papildoma suma priklausomai nuo amžiaus.</i>	59.45 £ /sav. + pagal amžių 5.45–15.00 £/sav.
	Įstatymo nustatyta ligos pašalpa (Statutory Sick Pay)	79.15 svarų/sav.
Nuo pajamų priklausoma išmoka ieškančiajam darbo (Income-based Jobseeker's Allowance) <i>Pirmas 3 d. išmoka neskiriama, išmokos dydis priklauso nuo asmens amžiaus ir šeimyninės padėties.</i>	51.85–102.75 £/sav.	
Pašalpos, paremtos socialinio draudimo įmokomis:	Nedarbingumo pašalpa (Incapacity Benefit); <i>Priklausomai nuo nedarbingumo laikotarpio trukmės.</i>	68.95–91.40 £/sav.
	Motinstės išmoka (Maternity Allowance);	124.88 £/sav. arba 90 proc. atlyginimo
	Valstybinė senatvės pensija (Retirement Pension)	-

Sudaryta darbo autorės remiantis: Socialinė apsauga Airijos respublikoje, Didžiojoje Britanijoje ir Ispanijos karalystėje (2005); Rates of Payment (2011); Money, tax and benefits (2011, March).

4 PRIEDAS

Vokietijos socialinių išmokų sistema, sąlygos ir dydžiai

Socialinės išmokos	Dydžiai	Finansavimo šaltinis
Šeimos išmokos		
Vaiko išmoka (<i>už 1-3 vaiką skiriama mažesnė išmoka, nei už 4 ir daugiau</i>)	154 euros/mėn. bei 179 euros/mėn.	Valstybės ir savivaldybių
Vaikų auginimo išmoka (<i>išmoka skiriama jei šeimos pajamos mažesnės nei 51130 eurų/mėn.</i>)	307 euros/mėn.	
Pajamų paramos programos		
Nedarbo draudimas (<i>išmokos dydis priklauso nuo paskutinio atlyginimo dydžio ir šeimyninės padėties</i>)	60–67 proc. paskutinio atlyginimo dydžio	Nedarbo draudimo fondas
Bedarbio išmoka (<i>išmokos dydis priklauso nuo paskutinio atlyginimo dydžio ir šeimyninės padėties</i>)	53–57 proc. paskutinio atlyginimo dydžio	Federalinė darbo ir socialinių reikalų ministerija
Socialinės išmokos: Bendrosios (<i>skiriama visiems gyventojams atlikus poreikio testą, atsižvelgiant į namų ūkio dydį, struktūrą, mokesčių dydžius, kitus papildomus poreikius</i>)		Valstybės ir savivaldybių
Pensijos	1 122 euros/ mėn.	
Valstybinė parama		
Parama bedarbiui (<i>skiriama patikrinus disponuojamas pajamas</i>)		Federalinė valdžia
Būsto išmoka (<i>išmokos dydis priklauso nuo regiono nuomos kainų lygio, būsto amžiaus ir namų ūkio struktūros</i>)	128 euros/mėn.	Daugiausia valstybė arba federalinė valdžia
Socialinės išmokos: Bendrosios (<i>nekatégorinės; skiriama visiems gyventojams atlikus poreikio testą, atsižvelgiant į namų ūkio dydį, struktūrą, mokesčių dydžius, kitus papildomus poreikius</i>)		Valstybės ir savivaldybių
Socialinės išmokos: Specialiosios (<i>išmokos tipai priklauso nuo institucinės rūpybos paramos, pvz., išmoka neįgaliesiems, pensininkams, šeimoms, neregiamis ir pan.</i>)		Valstybė kartu su savivaldybėmis ir federaline valdžia mokant dalimis
Prieglobsčio ieškotojų pašalpa (<i>20 proc. mažesnė nei socialinės išmokos dydis</i>)		Valstybė ir savivaldybės padedant federalinei valdžiai

Vieno mėnesio socialinės išmokos dydis skirtingiems namų ūkiams, eurais

Vaikų amžius	Vienas asmuo	Šeima, neturinti vaikų	Šeima, turinti 2 vaikus			Vienišas tėvas/motina, turintis 2 vaikus		
			1-4 m.	4-6 m.	13-15 m.	1-4 m.	4-6 m.	13-15 m.
Standartinis mokesčio dydis	286	515	515	515	515	286	286	286
Didesnių poreikių pašalpa	..	..	..	..	..	115	115	115
Vaiko išmoka	..	..	306	306	464	334	334	464
Vaikų auginimo išmoka	..	..	307	..	..	307	..	..
Vidutinė būsto išmoka, mokama socialinės paramos tarnybos	257	335	444	444	444	395	395	395
Vidutinis šildymo kainos mokeskis	44	60	67	67	67	67	67	67
Vienkartinė išmoka (mėnesinis vidurkis)	46	85	159	159	159	121	121	121
Iš viso socialinės paramos išmokų:	633	995	1798	1491	1649	1625	1318	1448

Sudaryta darbo autorės remiantis Adema, W., Gray, D., Kahl, S. (2003) Social Assistance in Germany, *OECD Labour Market and Social Policy Occasional Papers*, No. 58.

5 PRIEDAS

1 lentelė

Švedijos socialinių išmokų sistema, sąlygos ir dydžiai

<i>Socialinės išmokos</i>	<i>Dydžiai</i>
<i>Nedarbo draudimas</i> (pirmas 7 dienas neskiriama, vėliau mokama ilgiausiai iki 60 savaičių (300 dienų))	
Bedarbio pašalpa (pirmas 7 dienas neskiriama, vėliau mokama ilgiausiai iki 60 savaičių (300 dienų))	320–680 kronų per dieną
Parama bedarbiui (skiriama asmenims nuo 20 m.; išmokos dydis priklauso nuo paskutinio darbo trukmės (pilna/nepilna darbo diena))	320 kronų per dieną
Socialinė parama (skiriama remiantis pajamų ir turto įvertinimu, taip atsižvelgiama į šeimos sudėtį, vaikų amžių)	žr. 2 lentelė
Būsto išmokos (skiriama apmokėti būsto nuomos mokesčių)	
Būsto pašalpa (skiriama įvertinus turimas pajamų, amžių, būsto kainą ir vaikų skaičių)	žr. 3, 4 lenteles
Viso nuomos mokesčio kompensavimas (skiriama, kaip papildoma išmoka būsto pašalpos)	
Papildoma būsto išmoka (skiriama pajamų vertinimo pagrindu pensininkams)	
Šeimos išmoka (išmokos dydis priklauso kelintas vaikas šeimoje)	1200 – 12600 kronų per metus
Vaiko priežiūros išmoka (šeimos moka 3, 2, 1 proc. šeimos pajamų, įnašą už pirmą, antrą ir trečią vaikus; išmoka atitinkamai priklauso nuo to, kelintas vaikas šeimoje)	1260, 840 arba 420 kronų per mėn.
Išmoka vienišam tėvui/motinai (išmoka skiriama kiekvienam vaikui atskirai)	1273 kronų per mėn.

2 lentelė

Socialinės paramos dydis skirtingiems šeimų tipams ir namų ūkiams Švedijoje, kronos

<i>Šeimos tipas</i>	<i>Nacionalinės sveikatos ir socialinio aprūpinimo tarybos nustatyti normų dydžiai (kronų per mėnesį)</i>	<i>Išmokos dydis namų ūkiui pagal šeimos narių skaičių</i>	
<i>Vienas asmuo</i>	2 700	<i>1 asmuo</i>	850
<i>Du žmonės</i>		950	
<i>Susituokusi pora / Sugyventiniai</i>	4 870	<i>3 žmonės</i>	1 190
<i>Vaikas iki 1 metų</i>	1 460	<i>4 žmonės</i>	1 370
<i>1-2 metų</i>	1 650	<i>5 žmonės</i>	1 560
<i>3 metų</i>	1 320	<i>6 žmonės</i>	1 780
<i>4-6 metų</i>	1 580	<i>7 žmonės</i>	1 950
<i>7-10 metų</i>	2 020		
<i>11-14 metų</i>	2 320		
<i>15-18 metų</i>	2 610		

3 lentelė

Būsto išmokos dydžiai pagal šeimos sudėtį ir būsto kainą, kronos

<i>Šeimos sudėtis</i>	<i>Būsto kainos (BK) (kronų per mėn.)</i>	<i>Būsto išmoka (BI) (iki pajamų testavimo)</i>
<i>Amžius iki 29 metų, neturint vaikų</i>	0 – 1800	0
	1800 – 2600	iki 75 proc. (BK – 1800)
	2600 – 3600	iki 75 proc. (2600 – 1800) + 50 proc. (BK – 2600)
	3600 +	iki 75 proc. (2600 – 1800) + 50 proc. (3600 – 2600)
<i>Šeimos, turinčios:</i>		
<i>Vieną vaiką</i>	0 – 2000	950
	2 000 – 3 000	950 + iki 50 proc. (BK – 2000)
	3 000 – 5300	950 + iki 50 proc. (3000 – 2 000) + iki 50 proc. (BK – 3000)
	5300 +	950 + iki 50 proc. (3000 – 2 000) + iki 50 proc. (5300 – 3000)
<i>Du vaikus</i>	0 – 2 000	1325

	2000 – 3300	1325 + iki 50 proc. (BK – 2000)
	3300 – 5900	1325 + iki 50 proc. (3300 – 2000) + 50 proc. (BK – 3300)
	5900 +	1325 + iki 50 proc. (3300 – 2000) + 50 proc. (5900 – 3300)
<i>Tris vaikus</i>	0 – 2000	1750
	2000 – 3600	1750 + iki 50 proc. (BK – 2000)
	3600 – 6600	1750 + iki 50 proc. (3600 – 2000) + iki 50 proc. (BK – 3600)
	6600 +	1750 + iki 50 proc. (3600 – 2000) + iki 50 proc. (6600 – 3600)

4 lentelė

Būsto išmokos dydžiai, nustačius jos reikalingumą, kronos

<i>Šeimos sudėtis</i>	<i>Bendrųjų pajamų limitas nustatant pašalpos reikalingumą (kronų per mėn.)</i>	<i>Subsidijos dalis, nustatant pašalpos reikalingumą (proc.)</i>	<i>Būsto išmoka, nustačius jos reikalingumą (BP = bendrosios pajamos)</i>
<i>Vienas asmuo (iki 29 m.), neturintis vaikų</i>	3417	33	BI – 33 proc. (BP – 3417)
<i>Vienišas tėvas</i>	9750	20	BI – 20 proc. (BP – 9750)
<i>Šeimos (iki 29 m.), neturinčios vaikų</i>	4833	33	BI – 33 proc. (BP – 4833)
<i>Šeimos, turinčios vieną ar daugiau vaikų</i>	4875/asmeniui	20	BI – 20 proc. (BP – 4875)

Lentelės sudarytos darbo autorės remiantis *Sweden* (2008). Country chapter for OECD series Benefits and Wages.

6 PRIEDAS

Kompensacijų skyrimo pagal numatytus reikalavimus pavyzdžiai

1. Atvejis: vienas gyvenantis asmuo, įsiregistravęs darbo biržoje bedarbis, neturintis kitų pajamų, gauna 315 Lt socialinę pašalpą ($350 \text{ Lt} \times 0,9 = 315 \text{ Lt}$). Asmuo gyvena 36 m^2 bute, jo pajamos – 315 Lt.

Normatyvai kompensacijoms jam apskaičiuoti:

38 m^2 – būsto naudingojo ploto normatyvas;

1,5 m^3 – karšto vandens;

2 m^3 – šalto vandens ir nuotekų.

Kai būsto 1 m^2 šildymo kaina lygi 6,09 Lt, už būsto šildymą šiam asmeniui reikėtų mokėti:

$$36 \text{ m}^2 \times 6,09 \text{ Lt/m}^2 = 219,24 \text{ Lt.}$$

Kompensacijų apskaičiavimas

Už būsto šildymą: neturinčiam kitų pajamų ir gaunančiam tik socialinę pašalpą asmeniui kompensuojamos *visos išlaidos* už būsto šildymą (219,24 Lt), nes jo pajamos (315 Lt) yra mažesnės už VRP vienam asmeniui (350 Lt).

Už karštą vandenį: 5 proc. asmens pajamų sudaro $315 \text{ Lt} \times 0,05 = 15,75 \text{ Lt}$. Todėl už 1,5 m^3 jam tektų mokėti 15,75 Lt, o likusi mokesčio dalis bus kompensuojama.

Už šaltą vandenį: 2 proc. asmens pajamų sudaro $315 \text{ Lt} \times 0,02 = 6,3 \text{ Lt}$.

Todėl už 2 m^3 šalto vandens teks mokėti 6,3 Lt, o likusi mokesčio dalis bus kompensuojama.

2. Atvejis: 4 asmenų šeima, kurios dirbantis tėvas gauna minimalią mėnesinę algą (MMA), nedirbanti motina augina du priešmokyklinio amžiaus vaikus. Šeima gyvena 74 m^2 ploto bute, jos pajamos – 668,48 Lt.

Normatyvai kompensacijoms apskaičiuoti:

74 m^2 (38 m^2 vienam asmeniui + po 12 m^2 kiekvienam kitam šeimos nariui) – būsto naudingojo ploto normatyvas;

6 m^3 – karšto vandens;

8 m^3 – šalto vandens ir nuotekų.

Kai būsto 1 m^2 šildymo kaina lygi 6,09 Lt, už būsto šildymą šiai šeimai reikėtų mokėti $74 \text{ m}^2 \times 6,09 \text{ Lt/m}^2 = 450,66 \text{ Lt}$

Kompensacijų apskaičiavimas

Už būsto šildymą: Šeimai kompensuojamos *visos išlaidos* už būsto šildymą (450,66 Lt), nes jos pajamos (668,48 Lt) per mėnesį yra mažesnės už VRP šeimai dydį (350 Lt x 4 žm. = 1400 Lt).

Už karštą vandenį: 5 proc. šeimos pajamų sudaro 668,48 Lt x 0,05 = 33,42 Lt. Todėl už 6 m³ karšto vandens šeimai teks mokėti 33,42 Lt, o likusi mokesčio dalis bus kompensuojama.

Už šaltą vandenį: 2 proc. šeimos pajamų sudaro 668,48 Lt x 0,02 = 13,37Lt. Todėl už 8 m³ šalto vandens teks mokėti 13,37 Lt, o likusi mokesčio dalis bus kompensuojama.

3. Atvejis: 2 pensininkų šeima, kai kiekvienas iš jų gauna valstybinio socialinio draudimo bazinę pensiją (po 360 Lt). Šeima gyvena 50 m² ploto bute, jos pajamos – 720 Lt.

Normatyvai kompensacijoms šiai šeimai apskaičiuoti:

50 m² (38 m² vienam asmeniui + 12 m² kitam šeimos nariui) – būsto naudingojo ploto normatyvas;

3 m³ – karšto vandens;

4 m³ – šalto vandens ir nuotekų.

Kai būsto 1 m² šildymo kaina lygi 6,09 Lt, už būsto šildymą šiai šeimai reikėtų mokėti 50 m² x 6,09 Lt/m² = 304,5 Lt

Kompensacijų apskaičiavimas

Už būsto šildymą: 20 proc. skirtumo tarp šeimos pajamų ir VRP šeimai sudaro ((720 Lt – (350 Lt x 2 žm.)) x 0,20 = 4 Lt. Šią sumą šeima už būsto šildymą turės mokėti pati. Likusi būsto šildymo išlaidų dalis - 304,5 Lt – 4 Lt = 300,5 Lt bus kompensuojama.

Už karštą vandenį: 5 proc. šeimos pajamų sudaro 720 Lt x 0,05 = 36 Lt.

Todėl už 3 m³ karšto vandens šeimai tektų mokėti 36 Lt, o likusi mokesčio dalis bus kompensuojama.

Už šaltą vandenį: 2 proc. šeimos pajamų sudaro 720 Lt x 0,02 = 14,4 Lt. Todėl už 4 m³ šalto vandens teks mokėti 14,4 Lt, o likusi mokesčio dalis bus kompensuojama (Įsakymas dėl šeimos..., 2003).

7 PRIEDAS

Šeimos pajamos dirbant už minimalią mėnesinę algą bei gyvenant tik iš socialinės pašalpos esant skirtingoms socialinių išmokų skyrimo sąlygoms

1 lentelė

VRP dydis ir jų kompensavimo norma	Šeima, auginanti 2 m. vaiką		Nauda dirbant	Šeima, auginanti 2 m. ir 6 m. vaikus		Nauda dirbant
	1 asmuo dirba už MMA ir šeima gauna išmoką vaikui	Šeima gauna socialinę pašalpą ir išmoką vaikui		1 asmuo dirba už MMA ir šeima gauna išmokas vaikams	Šeima gauna socialinę pašalpą ir išmokas vaikams	
300 Lt ir 90 proc.	976,1	907,5	68,6	1299,6	1229,5	70,1
300 Lt ir 80 proc.	954,7	817,5	137,2	1249,7	1109,5	140,2
300 Lt ir 70 proc.	933,3	727,5	205,8	1199,8	989,5	210,3
300 Lt ir 60 proc.	911,9	637,5	274,4	1149,9	869,5	280,4
300 Lt ir 50 proc.	890,5	547,5	343	1100	749,5	350,5

2 lentelė

VRP dydis ir jų kompensavimo norma	Šeima, auginanti 2 m. vaiką		Nauda dirbant	Šeima, auginanti 2 m. ir 6 m. vaikus		Nauda dirbant
	1 asmuo dirba už MMA ir šeima gauna išmoką vaikui	Šeima gauna socialinę pašalpą ir išmoką vaikui		1 asmuo dirba už MMA ir šeima gauna išmokas vaikams	Šeima gauna socialinę pašalpą ir išmokas vaikams	
380 Lt ir 90 proc.	1192,1	1123,5	68,6	1587,6	1517,5	70,1
380 Lt ir 80 proc.	1146,7	1009,5	137,2	1505,7	1365,5	140,2
380 Lt ir 70 proc.	1101,3	895,5	205,8	1423,8	1213,5	210,3
380 Lt ir 60 proc.	1055,9	781,5	274,4	1341,9	1061,5	280,4
380 Lt ir 50 proc.	1010,5	667,5	343	1260	909,5	350,5

3 lentelė

VRP dydis ir jų kompensavimo norma	Šeima, auginanti 2 m. vaiką		Nauda dirbant	Šeima, auginanti 2 m. ir 6 m. vaikus		Nauda dirbant
	1 asmuo dirba už MMA ir šeima gauna išmoką vaikui	Šeima gauna socialinę pašalpą ir išmoką vaikui		1 asmuo dirba už MMA ir šeima gauna išmokas vaikams	Šeima gauna socialinę pašalpą ir išmokas vaikams	
400 Lt ir 90 proc.	1246,1	1177,5	68,6	1659,6	1589,5	70,1
400 Lt ir 80 proc.	1194,7	1057,5	137,2	1569,7	1429,5	140,2
400 Lt ir 70 proc.	1143,3	937,5	205,8	1479,8	1269,5	210,3
400 Lt ir 60 proc.	1091,9	817,5	274,4	1389,9	1109,5	280,4
400 Lt ir 50 proc.	1040,5	697,5	343	1300	949,5	350,5

4 lentelė

VRP dydis ir jų kompensavimo norma	Šeima, auginanti 2 m. vaiką		Nauda dirbant	Šeima, auginanti 2 m. ir 6 m. vaikus		Nauda dirbant
	1 asmuo dirba už MMA ir šeima gauna išmoką vaikui	Šeima gauna socialinę pašalpą ir išmoką vaikui		1 asmuo dirba už MMA ir šeima gauna išmokas vaikams	Šeima gauna socialinę pašalpą ir išmokas vaikams	
450 Lt ir 90 proc.	1381,1	1312,5	68,6	1839,6	1769,5	70,1
450 Lt ir 80 proc.	1314,7	1177,5	137,2	1729,7	1589,5	140,2
450 Lt ir 70 proc.	1248,3	1042,5	205,8	1619,8	1409,5	210,3
450 Lt ir 60 proc.	1181,9	907,5	274,4	1509,9	1229,5	280,4
450 Lt ir 50 proc.	1115,5	772,5	343	1400	1049,5	350,5